

А. В. Горноста́й

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН**

Монографія

Харків
«Юрайт»
2013

Рецензенти:

Мисливий В. А. – доктор юридичних наук,
професор, проректор з наукової роботи
Міжрегіональної фінансово-юридичної академії;
Хряпінський П. В. – доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

Горностаї А. В.

Г 69 **Кримінальна відповідальність за замах на злочин** : монографія / А. В. Горностаї. – Х. : Юрайт, 2013. – 232 с.
ISBN 978-966–2740–17–2

Монографія є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням поняття замаху на злочин, його ознак та видів, теоретичних проблем кримінально-правової кваліфікації та відповідальності за замах на злочин, у якому обґрунтована соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за замах на злочин, проаналізовано особливості замаху на злочин у простих та ускладнених одиничних злочинах, доведено необхідність відмежування замаху на злочин не тільки від готування та закінченого злочину, а й від незлочинних діянь, проаналізовані питання кваліфікації вчиненого як замаху за умов допущення винних помилок у юридичних властивостях та фактичних обставинах вчиненого.

ISBN 978-966–2740–17–2

УДК 343.236.1
ББК 67.9(УКР)308
© А. В. Горностаї, 2013
© «Юрайт», оформлення, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАМАХУ НА ЗЛОЧИН ЗА КК УКРАЇНИ 2001 РОКУ	9
§1. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин.....	9
§2. Поняття замаху на злочин за КК України 2001 р. та його ознаки.....	20
2.1. Суб'єктивні ознаки замаху на злочин.....	27
2.2. Об'єктивні ознаки замаху на злочин.....	42
§3. Закінчений та незакінчений замах на злочин.....	76
§4. Замах на непридатний об'єкт (предмет) та замах з непридатними засобами.....	87
§5. Відмежування замаху на злочин від інших стадій злочину та від незлочинних діянь.....	95
5.1. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину.....	96
5.2. Відмежування замаху на злочин від закінченого злочину.....	101
5.3. Відмежування замаху на злочин від незлочинних діянь.....	104

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН.....	110
§1. Підстава кримінальної відповідальності за замах на злочин.....	110
§2. Кваліфікація замаху на злочин.....	115
§3. Помилка в юридичних властивостях та фактичних ознаках вчиненого діяння та її значення для кваліфікації вчиненого як замаху на злочин.....	130
§4. Призначення покарання за замах на злочин (загальні питання).....	140
§5. Спеціальні правила призначення покарання за замах на злочин.....	168
ВИСНОВКИ.....	177
ДОДАТКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202

ПЕРЕДМОВА

В умовах значних соціальних перетворень, спрямованих на побудову правової держави та громадянського суспільства в Україні, важливими залишаються питання практики застосування та вдосконалення положень Кримінального Кодексу України 2001 р.

Питання про кримінальну відповідальність за замах на злочин, завжди були актуальними у вітчизняній кримінально-правовій науці. Незважаючи на те, що за останні десятиліття відбулося удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність і здійснено ряд досліджень, присвячених питанням незакінченого злочину, в тому числі і замаху на злочин, і сьогодні ще існує розбіжність думок щодо поняття замаху на нього, його ознак та видів, підстав кримінальної відповідальності та меж караності за нього.

Теоретична розробка питань, пов'язаних із незакінченим злочинном, зокрема, замахом, почалася в першій чверті ХІХ століття. Актуальності тема набула в 50 – 60 рр. минулого століття, коли були видані такі наукові праці: Н.В. Лясс «Стадії злочинної діяльності за радянським кримінальним правом» (1952 р.), І.С. Тишкевич «Поняття готування та замаху в радянському кримінальному праві» (1953 р.), Н.Ф. Кузнецова «Відповідальність за готування та замах за радянським кримінальним правом» (1953 р.), М.Д. Дурманов «Стадії вчинення злочину за радянським кримінальним правом» (1955 р) та ін . Проте, особливої уваги проблематика незакінченої злочинної діяльності набула під час прийняття Кримінального кодексу України 2001 року. Актуальність цієї проблематики була обумовлена тим, що КК України 2001 р. вперше на законодавчому рівні у ч. 2 ст. 13, замах на злочин визнав видом незакінченого злочину; у ч.1 ст. 15 КК містить нове поняття замаху на злочин; у частинах 2 та 3 ст. 15 КК закріпив види замаху. У науці кримінального права ці новели у своїх працях висвітлювали Ю.В. Александров, Є.В. Благоев, М.В. Гринь, Ю.В. Гродецький, В. А. Клименко, А.П. Козлов, П.С. Матишевський, М.І. Панов, А.О. Пінаєв, М.П. Редін, О.І. Сітнікова, Л.З. Тадевосян, М.П. Тихий, М.В. Феоктистов, П.Л. Фріс та інші.

Необхідність дослідження питань, пов'язаних з відповідальністю за незакінчений злочин, зокрема, замах, виникла також згодом у зв'язку з внесенням змін до КК України. Так, новелою стала зміна у 2008 році редакції ст. 68 КК, в якій визначені спеціальні правила призначення покарання за незакінчений злочин, у тому числі, й за замах на нього.

Дослідженню найбільш спірних питань застосування даної норми приділили увагу в своїх працях В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, Н.В. Маслак, М.Д. Дякур.

Але попри досить детальну розробку проблеми кримінальної відповідальності за незакінчений злочин в науковій літературі деякі актуальні питання цієї теми все-таки залишаються невирішеними. Перш за все проблеми кримінальної відповідальності за замах на злочин розглядаються у більшості випадків лише як окреме питання стадій злочину. У зв'язку з цим їх самостійному дослідженню не приділялося достатньої уваги.

Багаторічна розробка питань кримінальної відповідальності за незакінчений злочин і, зокрема, за замах, не привела до єдиної позиції в теоретичних дослідженнях щодо даної проблеми. Ціла низка важливих питань цієї теми, які залишаються невирішеними, обумовлена необхідністю вдосконалення поняття замаху на злочин, його ознак, підстав кримінальної відповідальності та меж покарання за нього, особливостями кваліфікації діяння як замаху за наявності помилки в юридичних властивостях та фактичних обставинах вчиненого.

За останні два десятиріччя проблема кримінальної відповідальності за замах на злочин не була предметом окремого монографічного дослідження.

Основу роботи становить дисертаційне дослідження «Кримінальна відповідальність за замах на злочин», захищене авторкою 11 жовтня 2011 р.

Монографія є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням поняття замаху на злочин, його ознак та видів, теоретичних проблем кримінально-правової кваліфікації та відповідальності за замах на злочин, у якому обґрунтована соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за замах на злочин, проаналізовано особливості замаху на злочин у про-

стих та ускладнених одиничних злочинах, доведено необхідність відмежування замаху на злочин не тільки від готування та закінченого злочину, а й від незлочинних діянь, проаналізовані питання кваліфікації вчиненого як замаху за умов допущення винним помилок у юридичних властивостях та фактичних обставинах вчиненого. Також у монографії доводиться суперечливість частин 2 та 3 ст. 15 КК частині 1 ст. 15 КК; з огляду на це, запропоновано в частинах 2 та 3 ст. 15 КК термін «дія» замінити терміном «діяння».

Теоретичну основу монографії становлять роботи вітчизняних і зарубіжних вчених минулого та сучасності, а її емпіричну основу складають результати аналізу 180 вироків, винесених за ч.2 та 3 ст. 15 та статті Особливої частини КК України у період з 2001 по 2012 рік. Монографія ґрунтується на нормативно-правовій базі, яку складають положення чинного законодавства як вітчизняного, так і зарубіжного.

Авторка висловлює щире подяку своєму науковому керівнику – кандидату юридичних наук, професору *Кривоченко Людмилі Миколаївні*.

Вдячна авторка і колективу кафедри кримінального права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» за підтримку, атмосферу доброзичлості та творчості, яка сприяла появі даного наукового дослідження. А також особисто к.ю.н., професору Тютюгину В.І., к.ю.н., доцентам Гродецькому Ю. В. та Пономаренко Ю. А. за допомогу в написанні дисертації, за цінні рекомендації, висловлені під час обговорення цієї роботи.

Окрема подяка висловлюється офіційним опонентам: доктору юридичних наук, професору, академіку АПрН України Костенку Олександром Миколайовичу та доктору юридичних наук, професору, академіку АПрН України Тихому Володимирі Павловичу за висловлені ними зауваження, що вплинули на вдосконалення роботи в цілому. А також рецензентам: доктору юридичних наук, професору, проректору з наукової роботи Міжрегіональної фінансово-юридичної академії Мисливому В.А. та доктору юридичних наук, доценту, професору кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного універ-

ситету Хряпінському П.В. за корисні поради щодо покращення змісту монографії перед її публікацією.

Також авторка висловлює безкрайню любов і велику вдячність своїм батькам та рідним.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАМАХУ НА ЗЛОЧИН ЗА КК УКРАЇНИ 2001 РОКУ

§1. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин

У кримінальному праві не підлягає сумніву положення, відповідно до якого злочин розглядається не тільки як правове явище, а й як соціально обумовлене, що має свої специфічні характеристики, власні закономірності розвитку та механізми впливу на соціальні умови¹. Крім того, не заперечується факт, що відповідальність за конкретний злочин є також соціально обумовленою і поєднана з досягненням мети покарання.

Саме тому, перед тим як аналізувати ознаки замаху, його види, відмежування від готування до злочину, закінченого злочину та незлочинного діяння, підстави та особливості кримінальної відповідальності за нього, вважаємо доцільним з'ясувати причини, які обумовили необхідність криміналізації замаху на злочин.

Питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за конкретні злочини в Україні висвітлили у своїх наукових працях В. І. Борисов, О. О. Пашенко, О. Е. Радутний, М. Г. Заславська, В. С. Гринчак, Д. О. Гармаш та ін. Проте, в цих дослідженнях увага приділялася факторам соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, передбачені нормами тільки Особливої частини КК. Видається можливим, використовуючи досвід та результати досліджень названих науковців, проаналізувати принципи

¹ [149] Марцев А. И. Преступление как социальное явление / А. И. Марцев // Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики. – Красноярск, 1998. – С. 6; [245] Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм. – Свердловск, 1983. – С. 5.

соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за замах на злочин.

Соціальна обумовленість і ефективність кримінального законодавства, його норм і інститутів являє собою серйозну проблему, котра може бути досліджена з різних боків, у різних аспектах та напрямках. Але основним її напрямком є *розкриття та вивчення факторів*, що впливають на створення норм та інститутів кримінального законодавства та на їх ефективність¹. Розв'язанню питань про те, що викликало появу або зміну певної кримінально-правової норми, завжди приділялася належна увага. Це зумовлено тим, що, як підкреслював М. Д. Шаргородський, неможливо досліджувати юридичні норми у відриві від тих конкретних суспільних відносин, які вони регулюють, від тих політичних завдань, що ставив перед собою законодавець під час їх видання, від тієї конкретної обстановки, у зв'язку з якою ці норми видавалися та в якій вони застосовувалися².

Сам по собі процес виявлення факторів, які обумовлюють появу та зміну норм про кримінальну відповідальність, пов'язаний з об'єктивними труднощами. По-перше, різні автори неоднаково іменують вказані фактори, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями, критеріями. По-друге, має місце неузгодженість у визначенні їх кількості. Наприклад, П. С. Дагель розрізняв об'єктивні та суб'єктивні умови криміналізації. Об'єктивна умова виникає внаслідок взаємодії декількох факторів: ступеня суспільної небезпечності діяння, його поширеності, неможливості боротьби з ним за допомогою менш репресивних заходів. До суб'єктивних умов належать усвідомлення об'єктивних потреб суспільства в криміналізації та певний рівень суспільної правосвідомості³. П. А. Фефелов, який одним з перших зробив спробу визначити критерії встановлення кримінальної караності, виділив два критерії: підвищену суспільну небезпечність діяння та наявність

¹ [167] Орехов В.В. О социологических исследованиях в уголовном праве // Весник ЛГУ.-1991. – Сер.6.- Вып. 1 (№6). – С.67.

² [220] Советское уголовное право. Часть общая : учебник / под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова. – М. : Госюриздат, 1962. – С. 7

³ [51] Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости // Правоведение. – 1975. - №4. - С.68-72

необхідних умов для реалізації принципу невідворотності покарання¹.

Не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів до вирішення даної проблеми, видається можливим для аналізу соціальної обумовленості відповідальності саме за замах на злочин використати систему принципів криміналізації, розроблену колективом авторів, до якого увійшли П. С. Дагель, Г. А. Злобін, С. Г. Келіна, Г. Л. Кригер, В. М. Кудрявцев, Т. І. Мінаєва, О. М. Яковлев². Вони виокремлювали *соціальні та соціально-психологічні* принципи криміналізації як такі, що відображають суспільну необхідність та політичну доцільність кримінальної відповідальності та *системно-правові* принципи криміналізації, які обумовлені вимогами несуперечливості норм кримінального права та інших галузей права³.

До соціальних та соціально-психологічних принципів криміналізації належать: 1) принцип суспільної небезпечності; 2) принцип відносної поширеності діяння; 3) принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації; 4) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації.

До системно-правових принципів криміналізації належать:

1) загально-правові системні вимоги криміналізації: а) принцип конституційної адекватності; б) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння; в) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації; г) принцип процесуальної здійсненності переслідування;

2) кримінально-правові системні принципи криміналізації: а) принцип відсутності прогалин у законі та не надлишковості заборони; б) принцип визначеності та єдності термінології; в) принцип повноти складу; г) принцип співрозмірності санкції та економії репресії.

Слід зазначити, що дослідження принципів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за замах на злочин не

¹ [287] Фефелов.П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Сов. гос-во и право. – 1970. - №11. – С. 101-105.

² [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. М. «Наука», 1982. – 302с.

³ Там само. – С. 210.

проводилося у науці кримінального права. Спробуємо це зробити.

Соціальні та соціально-психологічні принципи:

Принцип суспільної небезпечності. Сутність вчиненого діяння визначається його суспільною небезпечністю. Це підкреслює В. Д. Філімонов зазначаючи, що небезпека заподіяння шкоди суспільним відносинам є безпосереднім підґрунтям норм кримінального права¹. Аналіз такого принципу як суспільна небезпечність дозволяє зазначити, що правомірною є криміналізація лише такого діяння, суспільна небезпечність якого з точки зору кримінального права є достатньо високою².

Суспільна небезпечність – це здатність діяння спричинити істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, або здатність створювати реальну загрозу спричинення такої шкоди³.

М. І. Бажанов писав, що суспільну небезпечність можна визначити завдяки: 1) цінності суспільних відносин (об'єкта); 2) тяжкості наслідків; 3) способу дії; 4) мотивам вчиненого; 4) формі та ступеню вини⁴. Повністю погоджуючись з його позицією, спробуємо обґрунтувати її відносно до замаху на злочин.

Об'єктом кримінально-правової охорони є найбільш важливі та значущі для інтересів держави й суспільства суспільні відносини, яким злочинні посягання можуть спричинити істотну шкоду.

Необхідно підкреслити, що, об'єкт замаху повністю залежить від об'єкта закінченого злочину, який суб'єкт мав намір вчинити

¹ [288] Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. – Томск: Изд-во Томского ун-та. 1981. – С.16.

² [18] Борисов В.І., Пашенко О.О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: Монографія. – : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – С. 99.; [168] Основания уголовного-правового запрета. Криминализация и декриминализация. М. : Наука, 1982. – С. 216.

³ [5] Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 20, 21.

⁴ [5] Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 20, 21.

(наприклад, при замаху на вбивство – об'єктом є життя людини, при замаху на грабiж – власність).

Встановлення місця об'єкта конкретного злочину в системі пріоритетів кримінально-правової охорони дозволяє визначити відповідність охорони умовам і тенденціям розвитку сучасного суспільства. Наприклад, законодавець, захищаючи від злочинних посягань найбільш важливі суспільні відносини, вдається до перенесення моменту закінчення певних злочинів на стадію замаху (посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), розбій (ст. 187 КК)). У наведених прикладах конструкція замаху використовується для формування складу конкретного закінченого злочину. До такої конструкції законодавець вдається щодо найнебезпечніших діянь з метою посилення боротьби з ними на ранніх стадіях, та для того, щоб запобігти пом'якшенню покарання за вчинене, посилаючись на ч. 3 ст. 68 КК України.

Тяжкість наслідків як показник суспільної небезпечності при замаху має свою специфіку, насамперед, через те, що злочин не завершується: або не вчиняються всі діяння, або не настають передбачені наслідки. Отже, при вчиненні замаху на злочин наслідками потрібно вважати або створення реальної загрози заподіяння шкоди суспільним відносинам (наприклад, винний учинив постріл у потерпілого, але не влучив), або реально спричинену шкоду, проте не ту, яку мав на меті заподіяти винний (наприклад, винний, маючи намір вбити потерпілого, лише його поранив). Таким чином, необхідно підкреслити, що, з огляду на обсяг та характер заподіяної шкоди, суспільна небезпечність замаху на злочин, як правило, є меншою ніж закінченого злочину. Це підтверджується і позицією законодавця, який у ч. 3 ст. 68 КК України встановлює обов'язкове зменшення покарання за замах у порівнянні із закінченим злочином.

Визначення розміру та характеру заподіяної шкоди дозволяє також відрізнити замах, як вид незакінченого злочину, від проступку (злочин, передбачений ст. 185 КК – крадіжка, від правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 51 КУпАП – дрібної крадіжки), а також від суспільно нешкідливих діянь (наприклад, бешкетництво від хуліганства).

Спосіб дії значною мірою визначає форму і зміст діяння, його інтенсивність та шкідливість. Як критерій оцінки суспільної небезпечності і виокремлюють його інші науковці, зокрема, Спіридонов Л. І., який пише про *міру інтенсивності* злочинного посягання, від якої залежить розмір шкоди, завданої злочином¹.

Для оцінки суспільної небезпечності замаху на злочин спосіб відіграє важливу роль. Оскільки специфікою замаху є відсутність наслідків або невиконання всіх діянь, які складають об'єктивну сторону конкретного злочину, використання того чи іншого способу при вчиненні злочинного посягання може свідчити про розмір та характер тих шкідливих наслідків, які не настали через обставини, що не залежали від волі винного.

Мотив, як рушійна сила вчинку людини, допомагає розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мотиви поділяються на низькі (корисливий, помста) та такі, що не мають низького характеру (співчуття, жалість)². Низькі мотиви є показником більш високого рівня суспільної небезпечності.

Форма та ступінь вини. Суспільна небезпечність, як об'єктивний вияв сутності замаху, обумовлюється також формою вини. Більш суспільно небезпечними вважаються діяння, вчинені з прямим умислом, оскільки він свідчить про наявність у особи чіткого уявлення про суспільну небезпечність вчинюваного нею діяння, передбачення злочинних наслідків такого діяння та бажання їх настання.

З огляду на те, що при вчиненні замаху на злочин об'єктивна сторона незавершена (не настають передбачені законом наслідки або не вчинюються всі діяння) суттєве значення для криміналізації діяння має саме суб'єктивна сторона. Криміналізація замаху можлива саме тому, що його суб'єктивна сторона повністю завершена – особа має сформований намір на вчинення конкретного злочину. Це обумовлює значний рівень суспільної небезпечності замаху.

¹ [223] Спіридонов Л. І. *Соціологія уголовного права* / Л. І. Спіридонов. – М. : Юрид лит., 1986. – С. 63.

² Див. наприклад: [30] Волков Б. С. Мотив и квалификация преступлений / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. гос. ун-та, 1968. – С. 16.; [197] Рапог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления : учеб. пособие / А.И. Рапог. – М. : Моск. юрид. ин-т, 1991. – С. 43.

Відсутність прямого умислу виключає кваліфікацію вчиненого діяння як замаху на злочин.

Принцип відносної поширеності діяння. Сутність цього принципу полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння є реально можливим, тобто, є проявом певних загальних тенденцій та закономірностей. Воно не є випадковим і має ознаку повторюваності¹.

Так, ще у СРСР у 1960 році кількість умисних вбивств та замахів на них складала 14 258 злочинів: замах на умисні вбивства складала 44,3 %, а умисні вбивства складала 55,7 %. У 1970 році кількість умисних вбивств та замахів на них складала 15 265 злочинів: замах на умисні вбивства складала 30,8 %, а умисні вбивства складала 69,2 %. У 1980 році кількість умисних вбивств та замахів на них складала 21 430 злочинів: замах на умисні вбивства складала 20,1 %, а умисні вбивства складала 79,9 %. У 1990 році кількість умисних вбивств та замахів на них складала 24 875 злочинів: замах на умисні вбивства складала 12,2 %, а умисні вбивства складала 87,8 %².

У 2010 році районним судом міста Тростянець Сумської області було розглянуто 218 кримінальних справ, з них 3 справи про замах на злочин. За цей же період Охтирським міськрайонним судом Сумської області було розглянуто 468 кримінальних справ, з них 9 справ про замах на злочин.

Таким чином, за результатами дослідження статистичних даних та аналізу кримінальних справ Тростянецького районного та Охтирського міськрайонного судів Сумської області, можна відзначити тенденцію зменшення питомої ваги замахів, що свідчить про зниження ефективності соціального механізму припинення злочинних дій. Тобто, злочинцям частіше вдається повністю реалізувати свій злочинний намір. Ці тенденції свідчать про те, що злочинці стають більш жорстокими та кваліфікованими, більш підготовленими матеріально та професійно.

Принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації. Сутність цього принципу полягає в тому, що вста-

¹ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 218.

² [140] Лунеев В. В. Юридическая статистика : учебник / В. В. Лунеев. – М. : Юристъ, 2007. – 394 с.

новлення кримінальної караності діяння припустимо тільки тоді, коли позитивні результати застосування кримінального права суттєво перебільшать невідворотні негативні наслідки криміналізації¹. До негативних наслідків криміналізації замаху на злочин можна віднести обмеження прав винного (наприклад, майнових та особистих), моральні страждання (докори сумління, осуд суспільства)². До позитивних належать обов'язкове зменшення покарання за замах на злочин у порівнянні з закінченим злочином, диференціація відповідальності залежно від виду замаху, можливість добровільної відмови як підстави звільнення від кримінальної відповідальності, а також виправлення винної особи, запобігання вчинення злочинів в майбутньому як особою, яка вчинила замах на злочин, так і іншими особами.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації. Автори запропонованої системи принципів підкреслюють, що саме цей принцип є найважливішим серед соціально-політичних принципів³. Його сутність полягає в тому, що і процеси криміналізації, і процеси декриміналізації повинні відображати загальні напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю в державі та світі.

Криміналізація відображає об'єктивні умови суспільного життя шляхом встановлення караності найбільш небезпечних посягань. Оптимальна ефективність кримінального законодавства може бути досягнута тільки в тому разі, якщо кожна його норма буде відповідати принципам гуманізму, демократизму, прогресивному характеру кримінальної політики держави.

Найвищими категоріями соціально-політичної оцінки кожної правової норми є положення Конституції України⁴. Тому характеристику принципу кримінально-політичної адекватності кримі-

¹ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 220

² [5] Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. - С. 131.

³ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 224

⁴ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 225.

налізації замаху на злочин видається необхідним розпочати з аналізу саме норм Конституції України. Основний закон закріплює ті права, які є життєво важливими та соціально необхідними для окремої людини і нормального функціонування суспільства, держави¹.

Стаття 3 Конституції України закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, наявність законодавства, що регулює найважливіші суспільні відносини, обумовлює необхідність встановлення відповідальності за посягання на них.

Другий, після конституційного, принцип соціально-політичної оцінки адекватності криміналізації замаху на злочин міститься в нормах міжнародних договорів та конвенцій, ратифікованих Україною. Дані нормативні акти містять положення, які визнають замах на злочин суспільно небезпечним та караним. Так, Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. (пункт d ст. 3)², Додаткова Конвенція про відміну рабства, работоргівлі, інститутів та звичаїв, які схожі на рабство від 7 вересня 1956 р. (ч. 1 ст. 3 розділ II)³, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1950 р. (ст. 3)⁴, Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. (пункт а ч. 2 ст. 1)⁵, Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р. (ст. 1)⁶, Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971р. (пункт а ч. 2 ст.1)⁷, Конвенція про запобігання і

¹ [104] Конституційне право України : конспект лекцій / за ред. Ю.М. Тодика. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1997. – С. 51.

² [152] Международное право в документах : учеб. пособие / сост. Н.Т. Блатова. – М. : Юрид. лит., 1982. - С. 335-338.

³ Там само С. 379-383.

⁴ Там само С. 383-386.

⁵ [169] Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / Н. П. Панов. – М. : Инфра-М, 1997. -С. 247-253.

⁶ Там само. – С. 399– 403.

⁷ Там само. – С. 403 – 406.

покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. (ст. 2) ¹, Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу від 3 березня 1980 р. (пункт f ч. 1 ст.7) ², Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 р. (пункт f ст.1) ³ містять положення, згідно з якими замах на злочин є караним діянням.

Таким чином, очевидно, що криміналізація замаху на злочин відповідає як державній, так і міжнародній політиці захисту найважливіших суспільних відносин.

І якщо соціальні та соціально-психологічні принципи відображають необхідність та доцільність криміналізації діянь, то наступна група системно-правових принципів криміналізації являє собою певні правила зміни законодавства. Отже, системно-правовими принципами криміналізації є:

Загально-правові системні вимоги криміналізації полягають в тому, що норма законодавства про кримінальну відповідальність за своїм змістом та формою повинна відповідати загальним принципам всієї системи права та не суперечити жодному з них ⁴. Це правило криміналізації (декриміналізації) знаходить своє вираження у наступних принципах: *а) принцип конституційної адекватності* полягає у відповідності норми законодавства про кримінальну відповідальність загальним принципам права (принципам гуманізму, справедливості, рівноправності громадян, єдності прав та обов'язків громадян та ін.) ⁵; *в) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння* полягає в з'ясуванні несуперечливості норми, що криміналізується (декриміналізується), існуючим нормам інших галузей права; *г) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації* розкривається в з'ясуванні несуперечливості

¹ [169] Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / Н. П. Панов. – М. : Инфра-М, 1997. – С. 409 – 415.

² Там само. – С. 415 – 419.

³ [70] Защита прав человека и борьба с преступностью: документы Совета Европы. - М.: Спарк, 1998. - С. 135-140.

⁴ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 228.

⁵ Там само. – С. 230.

норми, що криміналізується (декриміналізується), існуючим нормам міжнародних зобов'язань у боротьбі зі злочинністю; *д) принцип процесуальної здійсненності переслідування* означає те, що до прийняття рішення про криміналізацію діяння необхідно чітко з'ясувати законність та достатність засобів доказування вчинення даного злочину, та оцінити потенційну можливість розкриття суспільно небезпечних діянь що криміналізуються.

Кримінально-правові системні принципи криміналізації – це ті обмеження, які існують в чинній системі кримінального законодавства щодо включення (виключення) з неї певних елементів ¹. Такими принципами є: *а) принцип відсутності прогалин у законі та ненадлишковості заборон* полягає в тому, щоб криміналізація (декриміналізація) суспільно небезпечного діяння не створила прогалини в праві чи колізії норм; *б) принцип визначеності та єдності термінології* означає те, що криміналізація повинна здійснюватися у визначених з точки зору мови закону термінах ²; *в) принцип повноти складу* розкривається через вказівку в законі на всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки суспільно небезпечного діяння що криміналізується, а стосовно замаху на злочин ще й вказівку на незавершеність об'єктивної сторони; *г) принцип співрозмірності санкції та економії репресії* означає відповідність покарання суспільній небезпечності діяння що криміналізується.

Таким чином, проаналізувавши за обраною системою принципів ³ підстави криміналізації замаху на злочин, видається можливим зробити висновок, що така криміналізація замаху на злочин є необхідною та виправданою. Насамперед, це обумовлено тим, що замах на злочин є діянням, яке посягає на найважливіші суспільні відносини, цінність яких визнається як національним законодавством, зокрема, Конституцією України, так і нормами міжнародного права. По-друге, хоча рівень суспільної небезпечності замаху є нижчим ніж закінченого злочину, проте наявність повністю сформованої суб'єктивної сторони (у виді прямого умислу та визначеної мети) свідчить про високу інтенсивність та шкідливість замаху. У багатьох нормах міжна-

¹ [168] Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М. : Наука, 1982. – С. 235.

² Там само С. 238.

³ Там само.

родного права також підкреслюється суспільна небезпечність замаху та обумовлюється необхідність його караності. Що ж стосується правил зміни законодавства при криміналізації замаху, то тут необхідно підкреслити, що включення замаху до норм законодавства про кримінальну відповідальність та закріплення його караності повністю відповідає нормам та принципам як кримінального права, так і суміжних галузей (конституційного, міжнародного).

Отже, визнавши необхідність та доцільність криміналізації замаху на злочин, видається необхідним перейти до більш детального розгляду його ознак, видів, підстави та особливостей кримінальної відповідальності за нього. Особливу увагу слід приділити також питанням прогалин у нормах про замах, відсутності єдності термінології, зокрема, при визначенні видів замаху та причин, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця, а також відповідності покарання суспільній небезпечності замаху.

§2. Поняття замаху на злочин за КК України 2001 р. та його ознаки

Визначною подією не тільки в сучасному правовому житті України, а й в усій історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства стало прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу України, який набув чинності з 1 вересня того ж року. У цьому Кодексі, який містить досягнення української кримінально-правової науки, було закладено правові основи для здійснення ефективної боротьби із сучасною злочинністю. Кодекс побудований на принципово нових засадах кримінального права, що сповідаються у демократичних цивілізованих державах, і містить низку позитивних новел як у Загальній, так і в Особливій частинах¹. Пев-

¹ Детальніше про загальну характеристику і оцінку КК України 2001 року див., наприклад: [7] Баулін Ю. В. Десять уроков из первоначального опыта применения Уголовного кодекса Украины // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: Матер. II междунар. науч.- практ. конф., состоявшейся на юрид. ф-те МГУ им. М. В. Ломоносова 30-31 мая 2002 г. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 67-71; [8] Баулін Ю. В. Проблеми застосування нового Кримінального кодексу України // Юрист

ного реформування зазнали і положення щодо замаху на злочин.

Кримінальний кодекс України 2001 року в ст.15 передбачив, що «Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі». Особливість визначення замаху на злочин за КК України 2001 року полягає в тому, що в ньому визначені його головні риси: 1) замах віднесено за його юридичною природою до незакінченого злочину; 2) замах розподілений на види - закінчений та незакінчений; 3) конкретизовані підстави кримінальної відповідальності за замах на злочин; 4) визнано можливість вчинення замаху тільки з прямим умислом.

Ознаки замаху на злочин

У науці кримінального права традиційно виокремлюють наступні ознаки замаху: об'єктивні (вчинення шляхом діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, недоведеність до кінця з причин, що не залежали від волі винного) та суб'єктивні (вчинення замаху тільки з прямим умислом)¹.

України. – 2003. – № 1. – С. 27-29; [9] Баулін Ю. В., Борисов В. И. Уголовный кодекс Украины: особенности и новеллы // Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии: Сб. науч. ст. / Под ред. Л.Л.Крутикова, Н. Ф. Кузнецовой. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 355-380.; [224] Сташис В. В. Основні новели нового Кримінального кодексу України // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 2, 3. – С. 612-626; [225] Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування та вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. - К; Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 5-10; [231] Тацій В. Я., Сташис В. В. Новый Уголовный кодекс Украины // Законность. – 2002. – №1. – С. 48-52.

¹ Див. напр. [99] Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА-ИНФРА+М, 1998. – С. 53, 54 (автор комментария к гл. 6 - Э.Ф. Побегайло); [185] Преступление: вопросы и ответы (по Уголовному кодексу Российской Федерации). Научно-практ. пособие / Отв. ред. Н.Ф. Мурашов. М., 1999.

Проте, видається, замаху притаманні також і інші ознаки. Оскільки замах є видом незакінченого злочину, то йому мають бути властиві й ті ознаки, які характеризують вчинене діяння як злочин. Загалом, в науці кримінального права ознаками злочину визначають суспільну небезпечність, винність, протиправність, караність¹. Хоча необхідно зазначити, що в науці кримінального права деякі науковці визнавали ознаками злочину тільки суспільну небезпечність та протиправність². На наш погляд, у цьому питанні необхідно виходити з норм законодавства. Ознаки суспільної небезпечності, винності, протиправності впливають із загального визначення злочину, яке міститься в ч. 1 ст. 11 КК України. Але щодо замаху, то ці ознаки мають свої специфічні риси, обумовлені недоведеністю злочину до кінця, відсутністю злочинного результату та ін.

Суспільна небезпечність як матеріальна ознака замаху на злочин полягає в тому, що діяння, внаслідок своєї недоведеності, може лише створювати реальну загрозу заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам або, якщо і спричиняє певні наслідки, то зовсім не ті, на які було спрямовано умисел винного і які

– С. 75 (автор глави - Н.Ф. Мурашов); [198] Рагог А. И. Уголовное право. Общая часть в вопросах и ответах : учеб. пособие / А. И. Рагог, В. П. Степалин. – М. : Юристъ, 1999.; [203] Российское уголовное право. Общая часть. Учебник / Под ред. Р.Р. Галиакбарова. Саратов: СЮИ, 1994.– С. 210, 211 (автор главы - В.А. Теплов).; [217] Советское уголовное, право. Общая часть: Учеб. пособие для студентов факультета советского строительства ВЮЗИ. – М., 1972. – С. 108, 109 (автор главы – В.Ф. Караулов); [244] Ткаченко В.И. Понятие и виды покушения на преступление // Вопросы теории и практики применения уголовного закона: Межвуз. сб. – Красноярск, 1986. С. 47-49; [261] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. Б. В. Здравомыслова. – М. : Юристъ, 1999. – С. 233-285 та ін.

¹ Див., напр.: [115] Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, В.І.Тютюгін та ін. за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація – 4-те вид., переробл. і доп. – Х.: Право, 2010. – С.74; [175] Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть.- Харьков: «Харьков юридический», 2005. – С. 60-65.; [312] Энциклопедия уголовного права. Т. 3. Понятие преступления. – Издание профессора Малинина В.Б. СПб, 2005. – С.47.

² [268] Уголовное право. Общая часть / под ред. В. Д. Меньшагинава. – Изд. 4-е, перераб. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948.– С. 296-297.

є обов'язковими для конкретного складу злочину. Таким чином, діяння при замаху не заподіює суспільним відносинам ту шкоду, яку винний мав намір спричинити. А отже, суспільна небезпечність замаху у порівнянні із закінченим злочинном, є меншою.

Це положення дає підставу деяким науковцям стверджувати, що замах на злочин повинен мати самостійне місце в системі категорій злочину і передбачати відповідні більш м'які кримінально-правові наслідки, адекватні їх меншій суспільній небезпечності. Наприклад, В. Питецький пропонує внести зміни в ст. 15 КК РФ, згідно з якими при вчиненні особою замаху на злочин його категорія повинна визначатися, виходячи із санкцій відповідних статей Особливої частини, з урахуванням вимог частин 2 і 3 ст. 66 КК РФ¹.

Н. В. Маслак в дисертаційному дослідженні підкреслює, що категорія тяжкості незакінченого злочину має бути відмінною від категорії тяжкості аналогічного закінченого злочину².

Проаналізувавши наведені точки зору, видається необхідним підкреслити, що злочини поділені на категорії залежно не тільки від ступеня суспільної небезпечності діяння, а й від її характеру, що є самостійною ознакою і не залежить від ступеня реалізації злочинного наміру.

Характер суспільної небезпечності злочину є його якісною характеристикою. У правовій літературі до елементів, що відображають характер суспільної небезпечності злочину, найчастіше відносять: цінність благ, на які посягає діяння; форму й вид вини; мотиви і мету злочину; характер заподіяної або можливої шкоди (фізичної, моральної, матеріальної, і т.п.)³. Ступінь же суспільної небезпечності є кількісною характеристикою злочину, що в основному визначається розміром шкоди, обставинами вчиненого, сту-

¹ [180] Питецкий В. О дальнейшем воплощении принципа индивидуализации уголовной ответственности в УК РФ / В. Питецкий // Уголовное право. – 2004. – № 2. – С. 52.

² [151] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. В. Маслак ; наук. кер. Ю. В. Баулін. – Х., 2005. – С.152.

³ [264] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник : практикум / под ред. А. С. Михлина. – М. : Юрист, 2004. – С. 55.

пенем здійснення злочинного наміру (стадією вчинення злочину), способом вчинення злочину й ін.¹

Тому видається неприпустимою зміна категорії тяжкості незакінченого злочину лише через його знижений ступінь суспільної небезпечності без урахування характеру посягання, що визначається іншими критеріями.

Винність - ознака, що виявляє внутрішній психологічний зміст замаху на злочин. У цій ознаці відбивається специфіка замаху – можливість вчинення його тільки з прямим умислом.

Протиправність – це юридична властивість діяння. У науці кримінального права деякі вчені під протиправністю розуміють *передбаченість* діяння в кримінальному законі². Інші підкреслюють, що протиправність являє собою *забороненість* діяння певною кримінально-правовою нормою під загрозою покарання³. На нашу думку, протиправність – як результат криміналізації, означає включення діяння в перелік злочинів, тобто, *передбаченість* його в нормах кримінального кодексу.

Особливість протиправності замаху полягає в тому, що він передбачений одночасно як статтею Загальної частини (ст. 15), так і статтями Особливої частини КК (вказівка на конкретний злочин, на який було вчинено замах).

З ознаки протиправності випливає ознака караності.

Караність не передбачена в ч. 1 ст. 11 КК як ознака злочину. Під караністю розуміють *загрозу* застосування за замах на

¹ [42] Гребенкин Ф. Общественная опасность преступления и ее характеристики / Ф. Гребенкин // Уголов. право. – 2006. – № 1. – С. 25-26.

² Див. напр. [5] Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 21.; [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С.76; [175] Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х. : Харьков юрид., 2005. С. 64.

³ Див., напр.: [22] Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1967. – С. 28-31; [125] Кузнецова Н.Ф. Избранные труды. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – С.461.; [311] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т.3 : Понятие преступления. – С. 75.

злочин покарання, що міститься в кримінально-правових санкціях.

Караність замаху визначається не тільки межами санкції статті Особливої частини КК. Особливості караності замаху передбачені також ч. 3 ст. 68, яка встановлює максимальний розмір покарання за замах – не більше двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що замах як вид незакінченого злочину повинен мати всі ознаки, передбачені ч. 1 ст. 11 КК України: суспільну небезпечність, винність, протиправність, які, в свою чергу, мають певні специфічні риси, притаманні тільки замаху.

Крім ч. 1 ст. 11 КК України ознаки замаху передбачені в ч. 1 ст. 15 КК. Це наявність діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину; злочин не доведений до кінця; недоведення злочину до кінця не залежить від волі винного; замах вчинений лише з прямим умислом. Тобто, з *об'єктивної сторони* замах на злочин завжди характеризується тим, що може вчинитися шляхом як дії, так і бездіяльності. Але такі діяння або виконані не в повному обсязі, або не спричинили передбачені законом наслідки. Як злочинне посягання, замах на злочин у якій би формі він не виражався, завжди пов'язаний з *об'єктом* даного посягання – безпосередня спрямованість замаху на вчинення злочину завжди створює реальну загрозу заподіяння шкоди об'єкту. З *суб'єктивної сторони* замах на злочин характеризується прямим умислом та цілеспрямованістю на вчинення конкретного злочину.

Таким чином, ознаки замаху, передбачені в ч. 1 ст. 15 КК, можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Видається необхідним підкреслити, що така ознака замаху на злочин як безпосередня спрямованість може розглядатися в двох аспектах – з об'єктивної та суб'єктивної сторони. На це звертав увагу і О. І. Рапог¹.

Як об'єктивна ознака замаху спрямованість діяння свідчить про початок виконання об'єктивної сторони злочину, як суб'єктивна ознака – вона підкреслює наявність прямого умислу, *цілеспрямованість*

¹ [196] Рапог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А. И. Рапог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С.11.

ваність особи на вчинення злочину, тобто, наявність в особи конкретної мети – вчинення злочину.

Таким чином, до об'єктивних ознак слід віднести: 1) діяння (дія чи бездіяльність), безпосередньо спрямоване на вчинення злочину; 2) злочин не доведений до кінця (об'єктивна сторона злочину, ознаки якого передбачені у відповідній статті Особливої частини КК, є незавершеною); 3) причини недоведення злочину до кінця не залежать від волі винного.

До суб'єктивних ознак слід віднести: 1) прямиї умисел; 2) мету вчинення злочину.

Саме сукупність цих об'єктивних та суб'єктивних ознак розкриває сутність замаху як виду незакінченого злочину, і дозволяє відмежувати його від готування, закінченого злочину та від незлочинних діянь.

Традиційно, при аналізі ознак конкретного суспільно небезпечного діяння, у першу чергу досліджуються його об'єктивні ознаки. Це обґрунтовано тим, що саме ці ознаки, насамперед, ураховуються при визначенні рівня суспільної небезпечності злочину та при вирішенні питання про криміналізацію діянь. Певні об'єктивні ознаки (наприклад, спосіб учинення злочину, характер наслідків) обумовлюють суворість покарання за злочин. Без з'ясування об'єктивних ознак неможлива правильна кваліфікація вчиненого. Розмежування злочинів між собою та відмежування їх від незлочинних діянь також залежить від особливостей об'єктивних ознак конкретних суспільно небезпечних діянь. І, нарешті, урахування об'єктивних ознак дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину, і виходячи з цього, призначити покарання, що відповідає вчиненому.

Ми не ставимо під сумнів такий усталений у науці кримінального права підхід. Проте, при дослідженні ознак замаху на злочин, ураховуючи його особливості, вважаємо можливим та необхідним проаналізувати, в першу чергу, його суб'єктивні ознаки. Така пропозиція обумовлена специфікою замаху: суб'єктивна сторона його є сформованою та розвинутою на відміну від незавершеної об'єктивної сторони. Крім того, має значення і те, що багато питань, дослідженню яких присвячена дана робота, пов'язані саме

з особливостями суб'єктивних ознак замаху. Це і питання розмежування видів замаху між собою, і критерії відмежування замаху від закінченого злочину, а також питання юридичної та фактичної помилки та ін.

2.1. Суб'єктивні ознаки замаху на злочин

Як уже зазначалося раніше, суб'єктивна сторона замаху на злочин є цілком сформованою, на відміну від об'єктивної сторони. Це обумовлюється можливістю вчинення замаху тільки з прямим умислом. Суб'єктивна сторона будь-якого злочинного діяння складається з вини, мотиву та мети.

Розпочати аналіз суб'єктивних ознак замаху видається необхідним з наголосу на те, що значним надбанням КК України 2001 р. є чітке визначення в ч. 1 ст. 15 суб'єктивної сторони замаху – можливості його вчинення лише з *прямим* умислом. Ця новела є теоретично і практично важливою, передусім, тому що припиняє тривалу дискусію в теорії кримінального права щодо можливості вчинення замаху на злочин з непрямым умислом. Крім того, ч. 1 ст. 15 КК зобов'язує, вирішуючи питання про замах, з'ясувати психічне ставлення особи до вчиненого, спрямованість дії або бездіяльності на спричинення певної шкоди об'єкту. Цим шляхом йде судова практика. Так, Хмельницький міський суд визнав Б. винним у вчиненні закінченого замаху на вбивство потерпілого С. з непрямым умислом, засудивши його за ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК за те, що він під час сварки на ґрунті неприязних стосунків, свідомо допускаючи можливість настання смерті С., завдав йому в грудну клітину удар ножем, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження. Цю помилку міського суду було виправлено Колегією суддів Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України на підставі того, що замах на умисне вбивство з непрямым умислом неможливий. Злочинні дії Б. були перекваліфіковані з ч. 2 ст. 15 і ч. 1 ст. 115 на ч. 1 ст. 121 КК, оскільки в суді було доведено, що винний не мав прямого умислу на вбивство С.¹.

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 лютого 2005 р. Кримінальне судочинство в Україні: Судова

Цей приклад ілюструє практичну важливість правильного з'ясування спрямованості умислу на вчинення певного злочину для кваліфікації вчиненого як замаху і призначення покарання за нього. Між тим у практиці і після прийняття КК України 2001 року непоодинокі помилки в кваліфікації.

Так, вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 6 липня 2004 р. П. засуджено за ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК України.

П. визнано винним у тому, що він 6 лютого 2003 р. під час сварки з Ц., що виникла на ґрунті неприязних стосунків, почав бити її руками по обличчю, а потім схопив руками за куртку біля ший. На крики потерпілої про допомогу вийшов її чоловік.

Засуджений просив змінити судові рішення, перекваліфікувавши його дії на ч. 1 ст. 125 КК України 2001 року. Колегія суддів Судової палати Апеляційного суду Сумської області задовольнила касаційну скаргу на підставі ч. 1 ст. 15 КК. Оскільки, виходячи з матеріалів справи, колегія суддів вважає, що в справі відсутні об'єктивні докази, які б підтверджували наявність у засудженого прямого умислу на позбавлення життя потерпілої, і тому дії П. слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 125 КК України як умисні легкі тілесні ушкодження¹.

Таким чином, як впливає з наведених прикладів, насамперед необхідно з'ясувати, який умисел є прямим.

Частина 2 ст. 24 КК визначає, що прямий умисел – це таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, за якого особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання. Проте таке визначення підходить лише для злочинів з матеріальним складом. Що ж до злочинів з формальним складом, то прямий умисел тут полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) і бажанні вчинити дане діяння².

практика. Злочини проти життя особи (вбивства) [Текст] : Оф. вид. / Верх. Суд України; відп. ред. П. П. Пилипчук. – К. : Ін Юре, 2007 р. – С. 134.

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [312] Енциклопедія уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 668

Таким чином, при вчиненні замаху на злочин винна особа повністю усвідомлює суспільно небезпечність свого діяння, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (в злочинах з матеріальним складом) і бажає настання суспільно небезпечних наслідків чи вчинення суспільно небезпечних діянь.

При цьому не має значення, що, насправді, такі дії могли взагалі ніколи не призвести до настання бажаного наслідку¹.

Загальноприйнятим у науці кримінального права є виділення тільки однієї суб'єктивної ознаки замаху на злочин – вчинення його з прямим умислом. Але прямий умисел, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони замаху, не вичерпує її змісту. Важливу роль відіграють також мотив та мета замаху на злочин. Тому, необхідно також виокремлювати мету та мотив як суб'єктивні ознаки замаху на злочин.

Пропонується виділяти наступні суб'єктивні ознаки замаху на злочин : 1) вина у формі прямого умислу; 2) мета та мотив замаху.

Мета – це той уявний та бажаний результат, якого прагне досягти винна особа, вчиняючи злочин. Меті замаху на злочин не обґрунтовано не приділялося уваги при аналізі суб'єктивних ознак замаху.

Між тим, мета замаху тісно пов'язана із зазначеною в законі спрямованістю замаху на вчинення злочину. Ознака безпосередньої спрямованості на вчинення злочину традиційно відноситься до об'єктивних ознак замаху, проте, насправді, вона розкриває як об'єктивну, так і суб'єктивну його сутність. Дійсно, з одного боку, ознака безпосередньої спрямованості свідчить про те, що об'єктивна сторона конкретного злочину вже почала виконуватися – тому вона має відноситися до об'єктивних ознак замаху. Але в той же час, ознака безпосередньої спрямованості діяння на вчинення злочину свідчить про наявність у винної особи мети досягнення конкретного результату – вчинення конкретного злочину. Це

¹ [181] Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права: Общая часть уголовного права / Познышев С.В., проф. Моск. ун-та. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: А.А. Карцев, 1912. С. 359-360.; [313] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т. 5 : Неоконченное преступление. – С.219

впливає з граматичного та логічного аналізу ч.1 ст. 15 КК. Так, О. І. Рарог підкреслював, що термін «безпосередньо спрямоване» означає пряма націлене, заплановане¹. А цілеспрямовані, заплановані вчинки можуть визначитися лише бажанням. Таким чином, законодавча характеристика діянь як безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, вказує на психічну налаштованість суб'єкта на спричинення шкоди об'єкту, а отже, є суб'єктивною ознакою замаху на злочин.

Таким чином, виходячи з аналізу ч.1 ст. 15 КК, можна зробити висновок, що мета замаху, як і вина у формі прямого умислу, є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони замаху на злочин і прямо передбачена в ч. 1 ст. 15 КК.

Мотив – це ті внутрішні спонукання, якими керується суб'єкт при вчиненні злочину або замаху на злочин². Мотиви замаху на злочин можуть бути різними, на відміну від вини та мети, є факультативною ознакою суб'єктивної сторони замаху на злочин.

З огляду на викладене, видається необхідним ще раз підкреслити, що суб'єктивна сторона замаху на злочин, яка складається з таких обов'язкових ознак як вина у виді прямого умислу та мета на вчинення конкретного злочину, а також факультативної ознаки – мотиву, є повністю завершеною та сформованою. І це суттєво відрізняє її від об'єктивної сторони замаху на злочин, яка характеризується, насамперед, своєю незакінченістю.

Важливе значення для вирішення питання про замах на злочин має необхідність урахування того, що прямий умисел, залежно від ступеня конкретизації бажаних наслідків, може бути визначеним (конкретизованим) і невизначеним (неконкретизованим)³.

¹ [196] Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С.11.

² [5] Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 57.

³ [144] Лясс Н. В. Стадии совершения преступления / Н. В. Лясс // Курс советского уголовного права. Часть Общая. – Т. 1, гл. 11. – Л., 1968. – С. 542. ; [177] Пионтковский А. А. Советское уголовное право. Часть Общая. Т. 1 / А. А. Пионтковский. – М. : Госиздат, 1928. – С. 59; [196] Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С.11; [295] Хорева Е. С. Социальная обусловленность уголовной ответственности за

Визначений умисел характеризується наявністю конкретного уявлення про якісні та кількісні показники найважливіших властивостей діяння, які обумовлюють його юридичну сутність¹. У літературі такий вид умислу ще називають *простим*². У науці кримінального права більшість науковців як різновид визначеного умислу називають *альтернативний умисел*³. Ця точка зору видається обґрунтованою, оскільки альтернативному умислу притаманна така обов'язкова ознака як індивідуальна визначеність та конкретизація бажаних наслідків. Хоча цієї позиції дотримуються не всі, деякі вчені вважають альтернативний умисел або самостійним видом⁴, або різновидністю неконкретизованого⁵.

Альтернативний умисел характеризується тим, що свідомістю винного охоплюється можливість настання двох та більше конкретно-визначених наслідків або можливість спричинення шкоди одному з двох об'єктів, які охоплюються свідомістю суб'єкта⁶.

Визначення спрямованості умислу має важливе значення для кваліфікації вчиненого та дозволяє більш чітко відмежувати прямий умисел від непрямого.

предварительную преступную деятельность / Е. С. Хорева // Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. – Ташкент, 1989. – С. 23.

¹ [197] Рарог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : Моск. юрид. ин-т, 1991. - С. 29.

² [138] Ломако В. А. Зміст умислу і його види : моногр. для студ. юрид. вузів і практ. працівників / В. А. Ломако. – Х. : Юрид. ін-т, 1991. - С.14.

³ [138] Ломако В. А. Зміст умислу і його види : моногр. для студ. юрид. вузів і практ. працівників / В. А. Ломако. – Х. : Юрид. ін-т, 1991. - С.14.; [197] Рарог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : Моск. юрид. ин-т, 1991. - С. 29.; [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С.690.

⁴ [175] Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Харьков : Харьков юрид., 2005. – С.150.

⁵ [75] Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. - С. 97.

⁶ [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С.690.

Так, у злочинах з визначеним простим умислом при настанні менш тяжких наслідків, ніж ті, до яких прагнув винний, він підлягає відповідальності за замах на заподіяння більш тяжких наслідків. Так, підпал будинку за наявності прямого умислу на вбивство людини, яка в ньому мешкає, якщо останню вдалося врятувати, має кваліфікуватися не тільки як умисне знищення особистого майна, а ще і як замах на вбивство. Цим шляхом іде і практика.

Наприклад, вироком Судової колегії з кримінальних справ Сумського обласного суду Ф. засуджено за ч.2 ст. 15 та ч.1 ст. 115 КК України.

Згідно з вироком Ф. визнано винним і засуджено за замах на умисне вбивство, вчинений за таких обставин. Ф., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, після сварки із сусідкою В., взяв з дому ніж і завдав ним два удари в обличчя й живіт В. з метою вбити її. Умисел на вбивство В. він до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі, оскільки потерпіла з місця події втекла і їй своєчасно було надано медичну допомогу¹.

Таким чином, можливість замаху на злочин при вчиненні діяння з визначеним простим умислом не викликає заперечень. Деякі науковці, наприклад, М.Д. Дякур, стверджують, що замах взагалі можливий тільки з прямим конкретизованим умислом². Остання точка зору видається помилковою.

Дійсно, питання можливості замаху за наявності альтернативного умислу є дискусійним. Одні вчені пропонують кваліфікувати такі діяння за наслідками, які фактично настали, тобто як за закінчений злочин, інші, враховуючи спрямованість умислу на спричинення більшої шкоди суспільним відносинам – як замах.

Ще Б. С. Утевський писав, що якщо умисел у конкретній справі об'єктивізувався у вигляді одного конкретного результату і доведено наявність у винного умислу щодо саме цього результату, то втрачає всяке значення наявність у винного умислу на інший мож-

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [64] Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримін. право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / М. Д. Дякур. – К., 2009. – 18 с.

ливий результат¹. Таким чином, якщо винний стріляв з наміром убити або поранити, але тільки поранив, то він підлягає відповідальності за поранення, а не за замах на вбивство.

Напроти, В. Д. Иванов та Ю. А. Красиков вважають, що відповідальність особи визначається з урахуванням спрямованості її умислу на більш тяжкий злочин. Якщо ж злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного, то він повинен відповідати за замах на спричинення більш тяжких наслідків².

На нашу думку, спричинення менш тяжкого наслідку за наявності умислу заподіяти як спричинену шкоду, так і більш значну – потребує кваліфікації як замах на спричинення більш тяжких наслідків. Така позиція відповідає принципам справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, оскільки враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину та особу винного. Діяння, яке одночасно спрямоване або на заподіяння смерті, або на спричинення тілесних ушкоджень, є більш суспільно небезпечним, ніж діяння, спрямоване тільки на заподіяння тілесних ушкоджень. Так само більш суспільно небезпечною буде визнано особу, умислом якої охоплювалося і заподіяння смерті, і спричинення тілесних ушкоджень, оскільки це свідчить про більший рівень антисуспільної та злочинної орієнтації винного.

Дискусійним у науці кримінального права є також питання кваліфікації замаху з альтернативним умислом, коли винний заподіяв менш тяжкий наслідок з двох або декількох бажаних ним. Так, якщо винний бажає вбити конкретну людину або заподіяти їй тяжкі тілесні ушкодження, а фактично спричиняє легкі тілесні ушкодження виникає питання, як мають бути кваліфіковані його дії? Виходячи з принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, видається правильною

¹ [284] Утевський Б. С. Вина в советском уголовном праве / Б. С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. - С. 208.

² [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 64.; [265] Игнатов А. Н. Курс российского уголовного права : в 2 т. / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1 : Общая часть. - С. 31.

кваліфікація таких діянь як замах на умисне вбивство, оскільки альтернативним умислом охоплювалося і бажання позбавити людину життя. Недосягнення жодного бажаного наслідку не виключає відповідальності за замах на заподіяння найтяжчого із запланованих наслідків. Таким шляхом іде й практика.

Наприклад, вироком районного суду м. Тростянець Сумської області Б. було засуджено за ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 121 КК України, за те, що він стріляв у потерпілу Я., маючи намір вбити або скалічити її. Але смерті чи тілесних ушкоджень спричинити не зміг з причин, що не залежали від його волі.

Колегія суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області визнала неправильною кваліфікацію дій Б. за ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 121 КК України, посилаючись на те, що матеріали справи доводять наявність у Б. альтернативного умислу на вбивство або спричинення тяжких тілесних ушкоджень потерпілій. Тому його дії були переключені на ч. 2 ст. 15 ч. 1 та ст. 115 КК України¹.

Проведений аналіз та приклади з практики свідчать про те, що замах на злочин можливий як з визначеним простим, так і з альтернативним умислом. Специфіка замаху при альтернативному умислі полягає в тому, що: 1) при настанні найменш тяжкого результату з передбачуваних вчинене кваліфікується як замах на найбільш тяжкий результат; 2) при настанні результату, який не охоплювався альтернативним умислом винного, вчинене кваліфікується як замах на найбільш тяжкий результат.

У науці кримінального права дискусійним є питання про можливість замаху з невизначеним умислом.

Невизначений умисел – це умисел, за якого в особі є узагальнене уявлення про об'єктивні властивості. Тобто особа не має індивідуальної визначеності наслідків свого діяння: відсутнє чітке уявлення про їх характер і тяжкість (суб'єкт злочину наносить удар, але не знає, якої тяжкості тілесні ушкодження завдасть)².

¹ [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010.

Одні науковці вважають, що замах з невизначеним умислом можливий і має кваліфікуватися як посягання на спричинення найменш небезпечного з усіх бажаних злочинцем наслідків¹. Інша точка зору полягає в тому, що при невизначеному умислі замах неможливий і все вчинене в такому випадку слід кваліфікувати за наслідками, що фактично настали².

Остання точка зору видається більш обґрунтованою. По-перше, за відсутності в свідомості особи індивідуальної визначеності наслідків неможливо виокремити і найменш небезпечний з них, а отже і кваліфікувати вчинене як замах на спричинення такого наслідку. По-друге, при невизначеному умислі діяння позбавлене цілеспрямованості – «відсутня ідеальна модель майбутнього бажаного результату»³. Відсутність конкретної мети діяння, згідно з ч. 1 ст. 15 КК України, виключає замах на злочин, оскільки, як зазначалося раніше, мета є обов'язковою суб'єктивною ознакою замаху.

Проте слід зазначити, що деякі науковці, зокрема, А. О. Пінаєв, вважають, що у виключних випадках замах з невизначеним умислом все-таки можливий⁴.

Аналізуючи цю позицію, необхідно звернути увагу на те, що кваліфікація діяння особи, яка вчиняє злочин з невизначеним умислом, залежить від того, чи призвели її діяння до наслідків. Так, якщо особа діє з невизначеним умислом і в результаті цих

– С. 162; [312] *Енциклопедія уголовного права* / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 690.

¹ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 127.; [129] Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Моск. гос. ун-т, 1984. – С. 128.; [312] *Енциклопедія уголовного права* / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 298.

² [144] Лясс Н. В. Стадии совершения преступления / Н. В. Лясс // *Курс советского уголовного права. Часть Общая*. – Т. 1, гл. 11. – Л., 1968. – С. 542.

³ [312] *Енциклопедія уголовного права* / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 247.

⁴ [175] Пінаєв А. А. *Уголовное право Украины. Общая часть*. – Х. : Харьков юрид., 2005. – С. 152

діянь настають наслідки, все вчинене має кваліфікуватися за фактично спричиненими наслідками як закінчений злочин.

Цим шляхом йде і практика. Наприклад, вироком Охтирського міськрайонного суду Ф. засуджено за вчинення замаху на умисне вбивство свого брата І. за таких обставин. Ф., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час сварки з метою помститися за образу кинув молоток у потерпілого І. і влучив йому в голову, після чого, злякавшись вчиненого, втік. Потерпілому І. було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження.

Розглянувши клопотання засудженого та потерпілого, перевіrivши матеріали справи, Апеляційний суд Сумської області дійшов висновку, що клопотання є обґрунтованим і дії Ф. необхідно кваліфікувати за наслідками, що фактично настали, як умисне тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння¹. Таким чином, за наявності невизначеного прямого умислу на вчинення суспільно небезпечного діяння, а також за умови настання наслідків, все вчинене правильно кваліфіковано як закінчений злочин.

Між тим, А. О. Пінаєв вважає, що замах з невизначеним умислом можливий лише у тих випадках, коли внаслідок діяння з невизначеним умислом шкода взагалі не спричиняється. Наприклад, злочинець проникає у квартиру, не знаючи які цінності він там знайде та викраде, а у квартирі відсутнє взагалі будь-яке майно.² Як приклади також можна навести випадки, коли злочинець витягає з кишені гаманець без грошей або кидає камінь з метою спричинити шкоду здоров'ю, але не влучає в потерпілого.

Проте, в цих прикладах невизначеність умислу злочинця стосується лише розміру бажаних наслідків. Що ж до самого наслідку (наприклад, заволодіти чужим майном, спричинити шкоду здоров'ю) – умисел злочинця є цілком визначеним. Таким чином, у випадках наявності визначеного умислу на досягнення конкретного результату за умови невизначеності розміру шкоди, яка

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [175] Пінаєв А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х. : Харьков юрид., 2005. – С.152

може бути спричинена, все вчинене має кваліфікуватися як замах на спричинення найменшої шкоди.

Деякі вчені – правники припускають можливість замаху і з непрямым умислом. Якщо звернутися до історії розвитку кримінального права, то ще в дореволюційній кримінально-правовій науці мало місце твердження, що з суб'єктивної сторони замах по суті є завжди умисним. Але при ньому можливі всі види та відтінки умислу¹. Питання про можливість попередньої злочинної діяльності з непрямым умислом активно обговорювалося і в радянський період, але більшість науковців вважали замах на злочин з непрямым умислом неможливим. Проте свою позицію більшість дослідників аргументували лише практичними труднощами доказування прямого умислу при незакінченому злочині².

У кримінальному законодавстві тривалий час не було вказівки на вид умислу при вчиненні замаху на злочин. Так, Керівні засади кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1919 року в ст. 18, КК УРСР 1927 року в ст. 18 визначали замах як дію *спрямовану* на вчинення злочину. Згодом, КК України 1960 року в ч. 2 ст. 17 зробив указівку на те, що замах є *умисною* дією. Таким чином, проаналізувавши ці положення, можна зробити висновок, що жодна з наведених норм не заперечувала можливості вчинення замаху з непрямым умислом.

Н. В. Лясс та А. А. Жижиленко стверджували, що замах можливий як при прямому, так і при непрямому умислі³. Можливість замаху з непрямым умислом визнавали І. І. Горелік, П. С. Дагель, В. В. Тихонов⁴.

¹ [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 369.

² [265] Игнатов А. Н. Курс российского уголовного права : в 2 т. / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1 : Общая часть. – С. 63.

³ [281] Уголовный кодекс РСФСР. Часть общая : практ. коммент. / под ред. М. Н. Гернета, А. Н. Трайнина. – М. : Право и жизнь, 1924. – С.33.

⁴ [40] Горелік І. І. Квалификация преступлений опасных для жизни и здоровья / И. И. Горелік. – Минск : Высшейш. шк., 1973. – С. 63.; [47] Дагель П. С. О косвенном умысле при предварительной преступной деятельности / П. С. Дагель // Вопросы государства и права. – Л., 1964. – С. 192.; [236] Тихонов В. В.

Між тим, М. Д. Шаргородський¹, А. А. Піонтковський², хоча і визнавали можливість замаху з непрямим умислом, проте вважали неможливою у більшості випадків караність такого замаху, оскільки довести наявності такого умислу дуже важко, і злочинець може з успіхом заперечувати свідоме допущення їм настання злочинного результату.

З сучасних науковців позицію щодо можливості вчинення замаху з непрямим умислом підтримує А. П. Козлов. Доводячи необхідність визнання можливості замаху на злочин з непрямим умислом, він аргументує це тим, що законодавець взагалі не виділяє в самостійні норми злочини з непрямим умислом, і, тим більш, замах на них³, а закон в одній нормі об'єднує злочини з прямим і непрямим умислом (наприклад, умисне вбивство). Таким чином, автор підкреслює, що при визнанні вбивства як з прямим, так і з непрямим умислом, законодавець у той же час визнає можливим замах на вбивство тільки з прямим умислом. Він вважає таке положення неприпустимим і пропонує єдиний вихід – визнати можливість замаху з непрямим умислом.

Між тим, багато вчених заперечують можливість вчинення замаху на злочин з непрямим умислом. Наприклад, А. Н. Трайнін критикував авторів, які визнавали замах з непрямим умислом. Він писав, що, не бажаючи результату, особа не може готуватися до його здійснення або замахуватися на його здійснення⁴.

Видається вірною саме та точка зору, яка виключає можливість вчинення замаху на злочин з непрямим умислом. Аргументом на користь цього є те, що воля особи не спрямована на спричинення конкретних суспільно небезпечних наслідків, але, не бажаючи

К вопросу о разграничении форм виновности в советском уголовном праве / В. В. Тихонов // Изв. вузов. Правоведение. – 1963. – № 3. – С.85.

¹ [305] Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1947. – С. 382.

² [177] Пионтковский А. А. Советское уголовное право. Часть Общая. Т. 1 / А. А. Пионтковский. – М. : Госиздат, 1928. – С. 400.

³ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С.275.

⁴ [252] Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. лит., 1951. – С. 320.

настання цих наслідків, особа допускає можливість їх настання, тобто нічого не робить для того, щоб наслідки не настали. Таким чином, при непрямому умислі відсутня така обов'язкова ознака замаху як мета, цілеспрямованість. Непрямий умисел виключає цілеспрямовану злочинну діяльність на спричинення певного наслідку.

У науці кримінального права мала місце точка зору щодо можливості замаху на злочин з так званою «змішаною» формою вини. Як відомо, *змішана форма вини визначається як різне психічне ставлення особи у формі умислу і необережності до різних об'єктивних ознак одного і того самого злочину*¹.

Одні вчені, наприклад М. Д. Шаргородський, стверджували, що замах можливий, якщо дія вчинюється умисно, а результат настає через необережність². Як приклад, М. Д. Шаргородський наводив їзду з перевищенням швидкості та необережне поведіння зі зброєю. Інші, зокрема І. С. Тишкевич, критикували таку позицію³.

А. П. Козлов зазначає на певні труднощі, які виникають при кваліфікації перерваних злочинів з двома формами вини, коли необережні наслідки спричинюються умисними діями. Законодавець не виділяє такі злочини в окрему категорію⁴.

Досліджуючи це питання, слід враховувати, що за наявності змішаної форми вини необхідно вирішити, яким у цілому є злочин, вчинений винним, – умисним чи необережним. Висновок залежить від того, яка об'єктивна ознака конкретного складу злочину є найважливішою для визнання діяння злочином і від оцінки ступеня його суспільної небезпечності.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С.171.

² [305] Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1947. – С. 197.

³ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С.194-198.

⁴ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. –С.276.

Вчені виділяють *дві групи* злочинів, суб'єктивна сторона яких ускладнена різним ставленням винного до діяння та наслідків¹.

Перша - це ті злочини, в яких діяння, що являє собою порушення правил безпеки, саме по собі, у відриві від наслідків, є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних з діянням, робить все вчинене злочином. Наприклад, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК). Ці злочини в цілому визначаються як необережні, оскільки саме до настання відповідних наслідків, тобто ознаки, яка визначає діяння злочинним, можлива лише необережна форма вини. Таким чином, можливість вчинення замаху в таких злочинах виключається.

Друга група злочинів характеризується певною складністю об'єктивної сторони, яка полягає в тому, що передбачене законом умисне діяння спричиняє два різних наслідки: перший (найближчий, проміжний) – є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, другий (віддалений, похідний) – кваліфікуючою ознакою². Наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст.121). За об'єктивною стороною злочини цієї групи є одиничними ускладненими злочинами з похідними наслідками. Питання можливості замаху саме в таких злочинах буде розглянуте далі.

У цих злочинах, згідно із законом, і до діяння, і до першого, обов'язкового, наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі (прямому або непрямому), а ставлення до іншого (кваліфікованого) наслідку – тільки в необережності (злочинній самовпевненості або недбалості). Тому злочин у цілому визнається умисним, оскільки саме умисне ставлення до діяння і найближчого наслідку визначає спрямованість умислу на злочин та його суспільну небезпечність.

У цих злочинах замах також неможливий – адже настання віддаленого наслідку обумовлено повним виконанням об'єктивної сторони злочину. Тобто умисне діяння і найближчий наслідок вже

¹ [175] Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Харьков : Харьков юрид., 2005. – С. 176.

² Див. наприклад [306] Шевченко Є.В. Злочини з похідними наслідками. Монографія. – Х.в. Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005.

настали і становлять закінчений злочин (замах виключається), а щодо віддаленого наслідку може бути тільки необережність (замах у необережних злочинах неможливий). Наприклад, неможливий замах на умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого. Проте, слід зазначити, що замах на умисне тяжке тілесне ушкодження цілком можливий, оскільки і до діяння, і до наслідку у цьому злочині з матеріальним складом у особи однакова форма вини - прямий умисел.

Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що замах можливий лише в злочинах з прямим умислом. Відповідно з цим пропонується статті Кримінального кодексу України поділити на три групи:

1. *Злочини, суб'єктивна сторона яких завжди припускає можливість вчинення замаху* (всі злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати тільки в прямому умислі);

2. *Злочини, суб'єктивна сторона яких ніколи не припускає можливість вчинення замаху* (всі злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати тільки в необережності);

3. *Злочини, суб'єктивна сторона яких може припускати вчинення замаху*: 1) злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати як в умислі, так і в необережності (якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі чи необережності - неможливий); 2) злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати як у прямому, так і в непрямому умислі (якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі - неможливий); 3) злочини, суб'єктивна сторона яких характеризується різним ставленням винного до діяння й до наслідків (якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі чи необережності, а також характеризується наявністю одночасно двох форм вини - неможливий)¹.

Крім того, необхідно підкреслити, що замах можливий тільки з визначеним простим та альтернативним умислом. Замах з невизначеним умислом та в злочинах зі змішаною формою вини неможливий.

¹ Див. додаток А.

Загалом, аналіз таких обов'язкових суб'єктивних ознак замаху на злочин як вина у виді прямого умислу та мета демонструє цілісність та завершеність суб'єктивної сторони замаху. Саме повнота суб'єктивної сторони обумовлює високий рівень суспільної небезпечності замаху на злочин та свідчить про підвищений анти-соціальний рівень свідомості винної особи.

2.2. Об'єктивні ознаки замаху на злочин

Специфікою замаху є незавершеність об'єктивної сторони в порівнянні з суб'єктивною. Об'єктивними ознаками замаху на злочин традиційно визнаються: 1) діяння (дія чи бездіяльність), безпосередньо спрямоване на вчинення злочину; 2) злочин не доведений до кінця (об'єктивна сторона злочину, ознаки якого передбачені у відповідній статті Особливої частини КК, є незавершеною); 3) причини недоведення злочину до кінця не залежать від волі винного.

Вчинення замаху шляхом дії чи бездіяльності. Діяння (дія або бездіяльність) є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, як закінченого, так і незакінченого, і має першорядне значення для характеристики сутності злочину, його суспільної небезпечності. Так, ще М.І Ковальов писав, що саме «в діянні міститься сутність суспільно небезпечної поведінки, воно містить квінтесенцію суспільної небезпечності, спричиняє об'єкту шкоду і порушує правопорядок»¹.

У науці кримінального права діяння як конкретна дія або бездіяльність характеризується сукупністю наступних ознак: 1) конкретність; 2) усвідомленість; 3) вольовий характер; 4) суспільна небезпечність; 5) кримінальна протиправність. Виходячи з цього, діяння визначається як конкретний, усвідомлений, вольовий, суспільно небезпечний і кримінально протиправний акт поведінки людини, виражений у дії чи бездіяльності. Діяння, як обов'язкова ознака замаху на злочин, крім загальних ознак, має свої специфіч-

¹ [95] Ковалёв М. И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации : учеб. пособие / М. И. Ковалев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1977. – С. 59.

ні ознаки. Такими ознаками є: 1) *безпосередня спрямованість* на вчинення злочину; 2) *недоведеність* злочину до кінця; 3) причини недоведення злочину до кінця *не залежать від волі винного*. Дія визначена як активна поведінка суб'єкта, в основі якої лежить певний рух, а бездіяльність – як пасивна. Цікаво згадати, що ч.2 ст.17 КК України 1960 року передбачала вчинення замаху тільки шляхом дії. Але в науці це питання було спірним. Тільки як дію розглядали замах такі вчені як Н. Ф. Кузнецова, Н. В. Лясс, Б. С. Утевський¹. Напроти, В. Д. Иванов та І. С. Тишкевич визнавали можливість вчинення замаху і шляхом бездіяльності².

Як стверджували Н. Ф. Кузнецова та В. Б. Малінін, проблема бездіяльності – «одна з найбільш складних та спірних проблем кримінального права». Г. В. Тимейко писав, що «бездіяльність за своєю суттю – більш складна форма поведінки, ніж дія: окрім спрямованості волі, бездіяльність вимагає також спеціального обов'язку та реальної можливості особи вчинити певне діяння і перешкодити настанню суспільно небезпечних наслідків»³. При юридичній оцінці бездіяльності, як форми суспільно небезпечної діяння, її можна розуміти тільки як пасивну поведінку особи - невиконання винною особою певного обов'язку, який вона повинна була і могла виконати. Між тим, бездіяльність характеризується високим ступенем соціальності: ті обов'язки, які особа не виконала, хоча була зобов'язана і мала можливість виконати, є значимими для суспільства. Але чітко визначити в законі обов'язок діяти

¹ [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С.291.; [144] Лясс Н. В. Стадии совершения преступления / Н. В. Лясс // Курс советского уголовного права. Часть Общая. – Т. 1, гл. 11. - Л., 1968, С.555.; [285] Утевский Б. С. Уголовное право / Б. С. Утевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Госюриздат, 1950. – Кн. 2. – С. 60, 61.

² [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 33.; [238] Тишкевич И. С. Понятие приготовления и покушения в советском уголовном праве : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголов. право и криминология; исправ.-труд. право” / И. С. Тишкевич. – Мн., 1952. – С. 10.

³ [233] Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 216 с.

значно складніше, ніж заборонити вчинення конкретних дій. Тому правильно писав А. А. Тер-Акопов, що ефективність кримінальної відповідальності за бездіяльність вимагає упорядкування усієї системи регулювання даної сфери суспільних відносин¹.

Обов'язковою умовою такого регулювання норм про відповідальність за бездіяльність є наявність у суб'єкта злочину *спеціального обов'язку* діяти активно, щоб перешкодити настанню суспільно небезпечних наслідків. Цей обов'язок може впливати: 1) із закону або інших нормативних актів; 2) з характеру професії (пожежники, працівники міліції, рятувальники на воді тощо); 3) з попередньої діяльності².

Тож можна цілком погодитися з твердженням В. М. Кудрявцева про те, що, якщо кримінальна відповідальність може бути встановлена майже за будь-яку дію, яка може спричинити суспільно небезпечний наслідок, то за *бездіяльність* ця відповідальність встановлюється лише за умови включення відповідної особи до тієї системи, функціонування якої було порушено³.

Як результат наукового аналізу питань бездіяльності при замаху на злочин, у ч.1 ст.15 чинного КК України закріплена можливість вчинення замаху не тільки шляхом дії, а й шляхом бездіяльності. І така позиція уявляється в цілому і теоретично, і практично виправданою.

Аналізуючи питання вчинення замаху шляхом бездіяльності, не можна не звернути увагу на те, що у науці кримінального права вчені розрізняють «чисту» та «змішану». Так, під «чистою бездіяльністю» деякі науковці розуміють просте невиконання вказаних в законі дій, які самі по собі становлять закінчений злочин⁴, а під «змішаною бездіяльністю» – настання в її результаті суспільно

¹ [232] Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения / А. А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980. – С.11.

² Там само – С.66.

³ [124] Кудрявцев В. Н. Противоправное бездействие и причинная связь / В. Н. Кудрявцев // Совет. государство и право. – 1967. – № 5. – С. 35.

⁴ [234] Тимейко Г. В. Проблемы общего учения об объективной стороне преступления : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголов. право и криминология; уголов.-исполн. право» / Г. В. Тимейко. – М., 1981. – 43 с.

небезпечних наслідків. Між тим, таке визначення видів бездіяльності, за своєю сутністю, є простим свідченням можливості бездіяльності у злочинах як з формальним («чиста бездіяльність»), так і з матеріальним («змішана бездіяльність») складами.

Зовсім по іншому визначають «змішану бездіяльність» такі вчені як М. І. Панов та В. Б. Малінін¹.

На їх думку, «змішана» *бездіяльність* – це сполучення активної (дія) та пасивної (бездіяльність) поведінки². Як приклад, М. І. Панов наводить ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК)³, а В. Б. Малінін – залишення в небезпеці у разі, коли винний сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан⁴. Між тим, М. І. Панов розглядає активні дії при «змішаній бездіяльності» як спосіб вчинення злочинної бездіяльності⁵, а В. Б. Малінін – як попередню діяльність винного, якою створюється небезпека настання злочинного наслідку, якому суб'єкт не запобігає⁶.

Поняття «чистої бездіяльності» цими авторами не надається. Між тим, проаналізувавши підхід у визначенні «змішаної бездіяльності», видається можливим розуміти «чисту бездіяльність» як виключно просту пасивну поведінку суб'єкта злочину. Наприклад, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК).

Крім того, бездіяльність, як і дія, може проявитися в одиничному акті невчинення особою конкретної дії, яку вона повинна була

¹ [171] Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х. : Вища шк., 1982. –18.; [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 282, 283.

² [171] Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х.: Вища шк., 1982. – 18.

³ Там само.

⁴ [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 282, 283.

⁵ [170] Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов ; упоряд. : Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. – К. : Ін Юре, 2010. – С.460.

⁶ [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 282.

і могла вчинити, але може являти собою і декілька актів пасивної поведінки¹. Прикладом одноактної бездіяльності є залишення в небезпеці особи, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати допомогу. Багатоактна бездіяльність може мати місце, наприклад, при службовій недбалості.

Виходячи з того, що бездіяльність може виражатися в певних видах, цікавим видається питання, чи можливий замах у злочинах, які вчиняються шляхом як «чистої», так і «змішаної» бездіяльності?

На нашу думку, якщо злочин вчиняється шляхом одноактної «чистої бездіяльності», замах неможливий. Це пояснюється тим, що всі діяння особи до початку невиконання своїх обов'язків ще не належать до об'єктивної сторони конкретного злочину, а з моменту невиконання – вже становлять закінчений злочин.

Таким чином, замах неможливий у тих злочинах, які вчиняються шляхом простої одноактної пасивної поведінки. Як правило, це ухилення від виконання конкретних обов'язків, які є закінченим злочином з моменту вчинення першого ж акту такої бездіяльності. Наприклад, ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК).

Напроти, при вчиненні шляхом «чистої бездіяльності» злочину, об'єктивна сторона якого потребує декількох актів пасивної поведінки, або настання наслідків - замах можливий. У цьому випадку він матиме місце при виконанні лише одного акту бездіяльності з декількох необхідних або якщо не настануть передбачені законом наслідки. Наприклад, винна особа не вмикає механізм очищення відходів виробництва з метою забруднення земель, проте, для того щоб довести свій намір до кінця, вона повинна також згодом не вмикати механізм зливу даних речовин. Виконання тільки першого акту пасивної поведінки вже і є замахом на забруднення земель.

При вчиненні злочину шляхом «змішаної бездіяльності» можливість замаху залежить від місця активних дій в складі конкретного злочину. Так, якщо активні дії є способом вчинення злочин-

¹ [170] Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов ; упоряд. : Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 460.

ної бездіяльності, то замах можливий завжди, оскільки спосіб, як елемент об'єктивної сторони злочину, свідчить про початок виконання складу конкретного злочину. Якщо ж активні дії утворюють лише попередню діяльність винного, якою створюється небезпека настання злочинного наслідку і якому суб'єкт не запобігає, то можливість замаху визначається так, як і при «чистій бездіяльності», оскільки активні дії лежать за межами складу конкретного злочину. Тобто, в цьому разі замах можливий тільки в тих злочинах, об'єктивна сторона яких потребує декількох актів пасивної поведінки, або настання наслідків.

Таким чином, визначення виду бездіяльності є обов'язковим для кваліфікації вчиненого як замаху на злочин.

Між тим, як свідчить практика, у більшості випадків замах на злочин вчиняється шляхом дії, тобто активної поведінки, характер і зміст якої залежать від особливостей об'єктивної сторони конкретного злочину. Наприклад, замах на крадіжку – у проникненні в житло, в якому знаходиться майно; замах на шахрайство – у повідомленні неправдивих відомостей для отримання майна тощо. Вчинення замаху на злочин шляхом бездіяльності виявляється в невиконанні винним певних обов'язків, які він повинен і міг виконати. Традиційний приклад - мати відмовляється годувати свою новонароджену дитину з метою спричинення їй смерті; лікар не лікує хворого з метою позбавлення життя. Тому визнання можливості вчинення замаху на злочин шляхом бездіяльності в КК України 2001р. зробило значний крок у визначенні поняття замаху.

Проте, аналізуючи це питання, не можна не звернути увагу на те, що ст. 15 КК України містить певні протиріччя. У ч.1 ст. 15 передбачено, що вчинення замаху можливе як шляхом *дії*, так і *бездіяльності*, а в частинах 2, 3 ст. 15 замах характеризується лише як *дія*. Так, частини 2, 3 ст. 15 визначають, що замах є закінченим (незакінченим), якщо особа виконала *усі дії*, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця. Таким чином, частини 2, 3 ст. 15 КК України закріплюють, що закінчений та незакінчений замах може бути вчинено тільки шляхом активної поведінки. Однак, це суперечить ч.1 ст.15 і не відповідає потребам практики. Наприклад, мати не годує свою новонароджену дитину з метою позба-

вити її життя, але злочин не було доведено до кінця через те, що повернувся батько дитини і надав їй необхідну допомогу. Виходячи зі змісту закону, ми не можемо притягти до відповідальності матір дитини ні за ч.2 ст. 15, ні за ч. 3 ст. 15 саме через те, що вони передбачають виконання об'єктивної сторони замаху на злочин тільки шляхом дії. Таке положення є недосконалим і може викликати численні помилки на практиці, коли замах на злочин, вчинений шляхом бездіяльності, не буде визнаватися злочином. На це звертають увагу і автори навчальних посібників¹. Так, Є. О. Письменський та М.К. Гнетнев підкреслюють, що оскільки, згідно з частинами 2 та 3 ст. 15 КК України, закінчений та незакінчений замах може полягати лише в діях, замах на злочин, вчинений шляхом бездіяльності, має кваліфікуватися за ч.1 ст. 15 КК України і відповідною нормою Особливої частини кримінального закону². Проте така пропозиція викликає заперечення. У статті 15 чинного КК України закріплено поділ замаху (який вчиняється і шляхом дії, і шляхом бездіяльності) на закінчений та незакінчений. Отже, виходячи зі змісту ст. 15 КК, при кваліфікації вчиненого як замаху **обов'язково** має бути вказаний вид замаху. Вказівка у формулі кваліфікації на частину ст.15 КК відповідає принципам індивідуалізації покарання, дозволяє диференціювати відповідальність. Непосилання при кваліфікації вчиненого діяння як замаху на злочин на відповідну частину (2 чи 3) ст. 15 КК є грубою помилкою.

Аналізуючи цю проблему, видається необхідним для усунення подальших суперечностей, змінити редакцію ст. 15 КК України наступним чином. Виключити в частинах 2, 3 ст. 15 КК термін «дія» і замінити його терміном «діяння»: *«замах є закінченим, якщо особа виконала всі діяння, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця; замах є незакінченим, якщо особа не виконала всіх діянь, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця»*.

Безпосередня спрямованість діяння на вчинення злочину. У частині 1 ст.15 КК України чітко визначено, що діяння (дія або

¹ [92] Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – С.125, 126.

² Там само.

бездіяльність), яке становить замах, має бути *безпосередньо спрямованим* на вчинення злочину. Між тим, закон не визначав і не визначає сьогодні, що конкретно треба розуміти під терміном «*безпосередня спрямованість*». Крім КК України ознака безпосередньої спрямованості замаху на вчинення злочину передбачена також у КК Іспанії (ч. 1 ст. 16), Італії (ст. 56), Польщі (§ 1 ст. 13 КК), Китаю (ст. 33).

У науці кримінального права більшість вчених, наприклад, П. Лякуб, О. Ф. Кістяківський, М. Д. Шаргородський, О. А. Герцензон, М. Д. Дурманов, І. С. Тишкевич, Г. В. Тимейко, під безпосередньою спрямованістю діяння при замаху розуміли *початок вчинення (виконання)* злочину¹.

Ще в КК Франції 1810 року, замах на злочин визначався як початок виконання злочину². Так само він означається і сьогодні у КК Франції, Німеччини, Бельгії.

Між тим, багато вчених, зокрема М.С.Таганцев, стверджували, що момент початку вчинення злочину викликає запитання: які саме властивості повинно мати діяння, щоб його можна було визнати за *початок* вчинення³.

¹ [37] Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая : учеб. пособие для слушателей ВЮА / А. А. Герцензон. – М. : РИО ВЮА, 1948. – С.350; [94] Кістяковський А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кістяковський. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С. 543; [141] Лякуб П. Покушение на преступление по началам теории и современным законодательствам / П. Лякуб. – СПб. : Тип. О. И. Бакста, 1866. – С.7; [233] Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – С. 40-43.; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С.85-93; [303] Шаргородський М. Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М. Д. Шаргородський. – М. : Моск. большевик, 1945. – С.27.

² [257] Уголовное право буржуазных стран. Общая часть : сб. законодат. актов / под ред. А. Н. Игнатова, Н. Д. Козочкина. – М. : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1990. – С.183, 184.

³ [228] Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая : учебник / Н. С. Таганцев. – СПб. : Гос. тип., 1888. – Вып. 2. – С.796.

О. Ф. Кістяківський та М. Д. Дурманов також наголошували, що вираз «початок виконання» не позбавлений певної невизначеності¹. Більшість науковців визначали початок виконання (вчинення) злочину як вчинення діянь, які входять до складу конкретного злочину, тобто, до його об'єктивної сторони. Саме на це в різний час звертали увагу М.І. Бажанов, Л. С. Белогриць-Котляревський, В. Ф. Караулов, О. Ф. Кістяківський, Н. Ф. Кузнецова, С. В. Познишев, М. Д. Сергієвський, М. С. Таганцев та ін.² Таким чином, під безпосередньою спрямованістю розуміються дія або бездіяльність, які за своєю суттю створюють небезпечність для об'єкта, що охороняється законом, безпосередньо загрожують заподіянням йому шкоди. Саме цим діянням починається виконання

¹ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С.109.; [94] Кистьяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кистьяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С. 543.

² [5] Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 74.; [12] Белогриць-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права. Общая и Особенная части / Л. С. Белогриць-Котляревский. – К. ; Харьков : Южно-рус. книгоизд-во Ф. А. Иогансона, 1903. – С. 171; [89] Караулов В. Ф. Стадии совершения преступления : учеб. пособие / В. Ф. Караулов. – М. : ВЮЗИ, 1982. С. 20; [94] Кистьяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кистьяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С.543; [127] Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1958. – С. 80.; [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 355.; [212] Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая : пособие к лекциям / Н. Д. Сергиевский. – Изд. 3-е. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. – С. 304.; [229] Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая : лекции : в 2 т. / Н. С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1. – С. 544.

об'єктивної сторони конкретного злочину і створюється *безпосередня загроза об'єкту*.

Крім того, як вже раніше зазначалося, ознака безпосередньої спрямованості замаху на вчинення злочину повинна розглядатися в двох аспектах – з об'єктивної та суб'єктивної сторін. Як об'єктивна ознака замаху спрямованість діяння означає початок виконання об'єктивної сторони злочину, як суб'єктивна ознака – вона підкреслює наявність у особи мети на вчинення злочину.

Отже, діяння при вчиненні замаху на злочин характеризується тим, що воно є *початком виконання об'єктивної сторони певного складу злочину*. Саме це і дає можливість відмежувати замах від готування, а тим самим визначити правильну кваліфікацію вчиненого. Крім того, ознака безпосередньої спрямованості дозволяє надати різну юридичну оцінку зовні однаковим діянням (наприклад, проникнення у квартиру для вбивства та для крадіжки може бути оцінено в першому випадку як готування, а в другому – як замах).

Недоведення злочину до кінця як обов'язкова ознака замаху.

Ця ознака характеризує незавершеність об'єктивної сторони злочину: 1) особа або не виконує всіх діянь, що становлять об'єктивну сторону, 2) або ж виконує всі діяння, але не настають наслідки, передбачені як обов'язкові у відповідній статті КК.

Проте оцінка того, чи всі діяння вчинено, чи настали наслідки залежить від конструкції об'єктивної сторони конкретного складу злочину, його особливостей, які описані в законі. З цієї точки зору, залежно від того, які ознаки включені до об'єктивної сторони конкретного злочину, складу злочинів традиційно поділяють на матеріальні, формальні та усічені.

Злочини з матеріальним складом - це такі, при конструюванні об'єктивної сторони яких законодавець як обов'язкову ознаку передбачає певні суспільно небезпечні наслідки. У таких складах об'єктивна сторона отримує свій повний розвиток тільки за умови настання зазначених у законі наслідків і тільки з цього моменту злочин вважається закінченим.

За загальним правилом у злочинах з матеріальним складом замах має місце, коли або *не вчинені всі дії (бездіяльність), що становлять об'єктивну сторону злочину; або вчинені всі дії (без-*

діяльність), але не настають суспільно небезпечні наслідки, передбачені в законі як обов'язкові.

Тому при вчиненні злочину з матеріальним складом замах має місце, якщо: а) не вчинені всі дії (бездіяльність), що становлять об'єктивну сторону злочину; б) вчинені всі дії (бездіяльність), але не настають суспільно небезпечні наслідки, передбачені в законі.

Так, прикладом кваліфікації вчиненого як замаху при невиконанні всіх дій, що становлять об'єктивну сторону конкретного злочину, може бути наступна справа. Вироком районного суду м. Тростянець громадянина К. засуджено за ч. 3 ст. 15 та ч. 3 ст. 185 КК України за те, що він уночі проникнув у квартиру Б. з метою викрадення майна, почав складати речі у валізи, що належали потерпілому. У цей час, отримавши сигнал сигналізації, до квартири увійшли працівники міліції та затримали К.¹ Таким чином, у цьому прикладі дії, які особа вважала необхідними для вчинення злочину, були виконані не в повному обсязі.

Враховуючи те, що замах може бути вчинений як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, постає питання, чи можливий замах при невиконанні всіх діянь, що становлять об'єктивну сторону в злочинах, які вчиняються шляхом бездіяльності. Це залежить від виду бездіяльності, на що зверталася увага раніше. Так, можливий замах на злочин, об'єктивна сторона якого потребує декількох актів пасивної поведінки. У тих злочинах, об'єктивна сторона яких полягає в одноактному, одномоментному акті бездіяльності, замах неможливий.

Між тим, замах завжди матиме місце тоді, коли вчинені всі дії або бездіяльність, але не настають суспільно небезпечні наслідки, передбачені в законі як обов'язкові.

Як приклад можна навести наступні справи –

К. засуджена вироком міськрайонного суду міста Охтирка Сумської області за ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 185 КК за те, що намагалася викрасти джинси, які сховала під свою куртку і пронесла через охорону на виході з магазину, але одра-

¹ [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

зу була помічена продавцем та затримана. Зважаючи на те, що викрадення майна слід вважати закінченим з моменту, коли винна особа вилучила чуже майно і має реальну (хоча б початкову) можливість розпоряджатися чи користуватися ним, вчинене К. правильно кваліфіковано як замах на злочин. У наведеному прикладі винна особа не мала можливості розпорядитися майном, оскільки була затримана на виході з магазину.

Розглянемо справу Ч., Д., Г., Б. та А., засуджених вироком міського суду м. Конотоп за закінченим замахом на вбивство, вчинений за попередньою змовою групою осіб. Винні зустріли на залізничному вокзалі м. Конотоп малознайому їм неповнолітню С. і запропонували їй поїхати з ними за місто, щоб разом відпочити, з чим та погодилася. Там Ч., Д., Г., Б. та А. намагалися вбити С. Переконавшись у тому, що потерпіла не подає ознак життя, засуджені залишили її на місці вчинення злочину. Смерть С. не настала з незалежних від волі засуджених причин, оскільки її було виявлено перехожими й доставлено до лікарні, де їй було своєчасно надано необхідну медичну допомогу.

Таким чином, засуджені вчинили всі дії, які вважали необхідними для досягнення злочинного результату (смерті С.), але суспільно небезпечні наслідки не настали з причин, що не залежали від їх волі. Отже, дії винних правильно кваліфіковані як закінчений замах на злочин за умов ненастання злочинних наслідків¹.

Проаналізувавши можливість вчинення замаху в злочинах з матеріальними складами шляхом як дії, так і бездіяльності, можна зробити висновок, що замах має місце, якщо:

а) не вчинені всі дії або всі акти бездіяльності, що становлять об'єктивну сторону злочину, за виключенням тих злочинів, об'єктивна сторона яких полягає в одномоментному акті пасивної поведінки;

б) вчинені всі дії або бездіяльність, але не настали суспільно небезпечні наслідки, передбачені в законі.

¹ [58] Документи Конотопського міськрайонного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

Крім того, розглядаючи питання щодо можливості замаху в злочинах з матеріальним складом, слід звернути увагу на специфіку наслідків основних складів деяких злочинів.

Йдеться, зокрема, про випадки, коли закон пов'язує кримінальну відповідальність із визначеним, кількісно вираженим спричиненням шкоди. У цьому разі, якщо умисел винного не був спрямований на спричинення шкоди в тому розмірі, який визначений у законі, нема відповідальності за замах. Діяння в цьому випадку знаходиться за межами кримінального права і може тягнути тільки дисциплінарну, адміністративну, цивільну відповідальність. Наприклад, незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах – тобто обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів (ст. 239² КК). У разі, якщо умисел особи спрямований на незаконне заволодіння меншого обсягу земель, ніж зазначено в законі, все вчинене тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

Замах також відсутній тоді, коли закон обумовлює кримінальну відповідальність настанням визначених наслідків, які мають оціночний характер. Наприклад, незаконна порубка лісу (ст. 246), незаконне полювання (ч.1 ст. 248) вимагають спричинення істотної шкоди. У випадку, коли діяння винного не було спрямоване на спричинення істотної шкоди, воно не тягне кримінальної відповідальності, якщо вчиняється не в забороненій зоні та не щодо тварин, занесених до Червоної книги України. Тобто, відповідальність за замах на злочини, передбачені ст.246 та ч.1. ст.248 КК України, неможлива за відсутності наміру завдати істотну шкоду, оскільки закон, встановлюючи істотний розмір шкоди, розмежовує кримінальні та некримінальні порушення саме за цією ознакою – заподіяння певної шкоди.

Складнішим є питання можливості замаху в злочинах, у яких закон пов'язує кримінальну відповідальність не з настанням наслідків, а зі створенням небезпеки їх спричинення. Наприклад, свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для

життя людини (ч.1 ст. 130 КК); порушення правил безпеки польотів повітряних суден особами, які не є працівниками повітряного транспорту, якщо це створило небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків (ч.1 ст. 281КК) та ін. Вчені-криміналісти по різному оцінюють створення небезпеки. Одні науковці, зокрема Н. Ф. Кузнєцова, А. Н. Трайнін, Т. В. Церетелі, Б. С. Нікіфоров, В. М. Кудрявцев відносили загрозу спричинення певної шкоди до різновиду суспільно небезпечних наслідків¹. Інші, наприклад М. Д. Дурманов, М. Д. Шаргородський, Н. В. Лясс, не вважали небезпеку спричинення шкоди видом суспільно небезпечних наслідків². Видається, слід погодитися з тим, що створення реальної можливості спричинення шкоди містить усі ознаки суспільно небезпечного наслідку. На це звертала увагу і Н. Ф. Кузнєцова, яка підкреслювала, що реальна можливість заподіяння наслідку, по-перше, спричиняється винно злочинними діями суб'єкту, і, по-друге, є суспільно шкідливою зміною в об'єкті посягання³.

¹ [72] Землюков С. В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда / С. В. Землюков ; под ред. В. К. Гавло. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1991. – С. 170 ; [125] Кузнєцова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнєцова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 41; [164] Никифоров Б. С. Об объекте преступления / Б. С. Никифоров // Совет. государство и право. – 1948. – № 9. – С. 35–49.; [243] Ткаченко В. Угроза как уголовно-правовая категория / В. Ткаченко // Следователь. – 2000. – № 6. – С.7. ; [251] Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957. – С.148-150.; [298] Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве / Т. В. Церетели. – Тбилиси : Тбилис. гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 1957. – С. 28. ; [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С.296.

² [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 40.; [143] Лясс Н. В. Стадии преступной деятельности по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголов. право и криминология; исполн.-труд. право”/ Н. В. Лясс. – Л., 1952. – 18 с.

³ [125] Кузнєцова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнєцова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 42.

Вважається, що замах у злочинах з такими наслідками неможливий. Для застосування норм кримінального права недостатньо того, що вчинені особою діяння (дія або бездіяльність) належать до порушень правил безпеки чи трудової дисципліни. Для застосування кримінальної відповідальності необхідно, щоб цими діяннями була створена реальна небезпека спричинення суспільно небезпечних наслідків. Якщо вчинені діяння не містять передбачену законом можливість спричинення шкоди – вчинене є або дисциплінарним проступком, або готуванням до поставлення в небезпеку. Якщо ж цими діяннями створюється загроза спричинення шкоди об'єкту – це закінчений злочин.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що замах відсутній в тих злочинах, в яких закон обумовлює кримінальну відповідальність настанням наслідків, зазначених у конкретному розмірі чи тих, які мають оціночний характер, за умови, що прямим умислом особи не охоплювалося заподіяння шкоди визначеного в законі характеру та розміру. Також замах неможливий у злочинах, кримінальна відповідальність за які обумовлена створенням небезпеки спричинення суспільно небезпечних наслідків.

У науці кримінального права поряд зі злочинами з матеріальними складами виділяють злочини з формальними та усіченими складами.

Злочин з формальним складом – це такий злочин, що не включає суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, а тому вважається закінченим з моменту вчинення зазначеного у законі діяння (дії або бездіяльності)¹. Тому, замах на злочин з формальним складом має місце тоді, коли ще не виконані всі дії або бездіяльність, що характеризують об'єктивну сторону цього злочину. Виключення складають тільки ті випадки, коли особа припускається фактичної помилки. У тако-

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С.94.

му разі все вчинене (навіть за умови виконання усіх діянь) кваліфікується як замах.

Прикладом злочину з формальним складом є ч.1 ст. 278 КК України – угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна. Цей злочин вважається закінченим з моменту здійснення угону або захоплення транспорту. Замах на цей злочин матиме місце, якщо, наприклад при угоні літака, судна двигун буде запущено, але літак чи судно ще не почали рух.

Злочин з усіченим складом. Особливість його полягає в тому, що момент закінчення законодавець переносить на діяння, яке, за загальним правилом, в інших злочинах, є готуванням або замахом на злочин. До такої конструкції законодавець вдається по найнебезпечнішим злочинам з метою посилення боротьби з ними на більш ранніх стадіях. З цього визначення витікає, що замах у таких злочинах неможливий, оскільки невчинення всіх діянь складає закінчений злочин.

Проте у науці кримінального права щодо можливості замаху в злочинах з усіченим складом існують декілька точок зору. Можливість вчинення замаху в злочинах з усіченим складом найчастіше розглядають на прикладі розбою, в якому об'єктивна сторона може бути виражена тільки в активній поведінці, або залишення в небезпеці, в якому об'єктивна сторона може бути виражена лише в бездіяльності. Так, одні вчені вважали неможливим вчинення замаху при розбої. Наприклад, М. Д. Дурманов писав, що закінчений замах на розбій є неможливим, оскільки момент нападу на людину шляхом застосування насильства або погрози його застосування вже створює склад закінченого злочину¹. О. І. Рарог, підтримуючи цю позицію, стверджував, що до початку нападу може йтися лише про готування, а з першого акту нападу розбій вже є закінченим злочином². А. П. Козлов також вважає, що при існуючому в законі визначенні моменту закінчення розбою замах на нього неможливий³.

¹ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С.149.

² [100] Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постановочными материалами и судебной практикой / под ред. С. Н. Никелина. – М. : Менеджер : Юрайт, 2000. – С.482.

³ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. –С.151.

Між тим, інші вчені дотримуються протилежної думки. Так, М. П. Редін для обґрунтування можливості замаху при розбій посилається на практику. Він наводить наступний приклад. За вироком Брянського обласного суду П., М., Д., З. визнані винними в замаху на розбій, вчинений групою осіб за попередньою змовою, з незаконним проникненням у житло та із застосуванням зброї за таких умов. 31 жовтня Д. подзвонив у квартиру С., і, з метою проникнення, попросив обміняти долари США. С. побачивши у дверний глазок, що один із злочинців одягає маску, двері не відчинив, а почав кричати, що викличе міліцію. Злочинці втекли. М. П. Редін вважає це замахом.

Видається, що у даному прикладі замах на злочин відсутній. Розбій визначається законом як «напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства», а тому вважається закінченим саме з моменту нападу. Вирішуючи це питання, передусім, потрібно визначити зміст терміну «напад» і з'ясувати його початковий момент. У пункті 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» напад визначається як дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства чи створення загрози його застосування¹. У теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо оцінки юридичної природи поняття «напад». Одні автори взагалі не дають визначення нападу, зокрема, при розбій. Інші ототожнюють напад з насильством. Треті вважають, що напад не завжди означає насильство. Видається необхідним, у першу чергу, звернутися до словників. Термін «напасти» означає кинутися на когось або щось з ворожими намірами, взагалі почати діяти проти когось з ворожою ціллю, наступати з насильством, накидатися на кого-небудь, щоб захопити, пограбувати, знищити². Юридич-

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями [Текст] // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2008). – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – С. 622.

² [165] Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : словник / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 2 : Ж–ОБД.

на енциклопедія визначає, що напад в кримінальному праві – це спосіб вчинення злочину, який становить собою несподіване, раптове, умисне, кримінально-протиправне, насильницьке посягання на об'єкт кримінально-правової охорони. Як правило напад є відкритим, але іноді може мати прихований характер – спричинення несподіваного (поза полем потерпілого) удару, введення в його організм одурманюючих речовин і т. д.¹.

Проаналізувавши наведені визначення, можна зробити висновок, що початком нападу при вчиненні розбою є момент створення безпосередньої небезпеки для основного об'єкту злочину, а саме для власності, та для додаткового обов'язкового об'єкта – життя і здоров'я особи. У прикладі, який наводить М. П. Редін, такої небезпеки ще не виникає. Тому може йтися лише про готування до розбою. Отже, суд невірно кваліфікував дії П., М., Д., З. як замах на розбій. Цей приклад не підтверджує точку зору щодо можливості замаху при розбій.

Можливість замаху в усіх умисних злочинах визнавала і Н. Ф. Кузнецова. Вона писала, що не існує таких умисних злочинів, особливості об'єктивної сторони яких виключали б можливість замаху на них. Навіть при такому класичному формальному злочині, як залишення в небезпеці, цілком можливий замах². Н. Ф. Кузнецова наводила як приклад відому справу, в якій йдеться про звинувачення за ст. 156 КК РРФСР матері, яка після невдалих спроб віддати свою маленьку доньку на виховання першому чоловіку, ретельно продумавши та підготувавши свій вчинок, наказала своїй домробітниці відвести п'ятирічну дівчинку на одну з багатолюдних вулиць Москви і там залишити³. Видається наведений приклад не можна кваліфікувати як замах на залишення в небезпеці.

– С. 771. ; [166] Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Рус. яз., 1992. – С.385.; [247] Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца-тип. М. О. Вольфа, 1881. – Т. 2 : И–О. – С.446.

¹ [315] Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4 : Н–П. – С. 39.

² [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 336.

³ Там само.

З об'єктивної сторони цей злочин вважається закінченим з моменту залишення в небезпеці. Тому, насамперед, потрібно з'ясувати зміст терміну «залишити». Залишити – піти, не взяти з собою, не чіпати, не турбувати, не брати, покинути, усунути¹. Тобто даний злочин вчиняється шляхом бездіяльності, і полягає в невиконанні своїх обов'язків при реальній можливості їх виконати. У наведеному прикладі всі діяння, вчинені до залишення дівчинки в небезпеці, можна кваліфікувати тільки як готування до злочину, а з моменту залишення – вже як закінчений злочин (коли зроблено декілька кроків від дитини, або винна особа зупинилася на місці, щоб дівчинка пішла вперед і загубилася і т. ін.) за умови, що винна особа усвідомлювала, що дитина, залишена без допомоги, знаходиться в небезпеці, яка безпосередньо загрожує її життю.

Проаналізувавши наведені приклади злочинів з усіченим складом, видається можливим ще раз підкреслити, що замах у таких злочинах як розбій та залишення в небезпеці неможливий. Законодавець використовує структуру замаху для конструювання складу конкретного закінченого злочину.

Питання можливості замаху в злочинах з усіченим складом може виникати тільки за умови помилки в об'єкті при вчиненні злочинів, передбачених ст. 112 (Посягання на життя державного чи громадського діяча), ст. 348 (Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця), ст. 379 (Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя), ст. 400 (Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги) КК України. Загалом, за наявності помилки в об'єкті злочинного посягання, все вчинене належить кваліфікувати залежно від спрямованості умислу як замах.

Таким чином, оскільки при помилці в об'єкті діє спеціальне обов'язкове правило кваліфікації всього вчиненого як замаху, то

¹ [166] Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Рус. яз., 1992. – С.462.; [247] Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца-тип. М. О. Вольфа, 1881. – Т. 2 : И–О. – С.702.

в тих випадках, коли припускається помилка щодо об'єктів злочинів, передбачених статтями 112, 348, 379, 400 КК, замах на злочин з усіченим складом можливий.

Розглянувши особливості замаху в злочинах з формальним, матеріальним та усіченим складами, слід звернути увагу, що, у свою чергу, ці злочини, виходячи з конструкції об'єктивної сторони, можуть бути простими та ускладненими.

Прості одиничні злочини – це суспільно небезпечні діяння із простим складом злочину, в якому об'єктивні та суб'єктивні елементи не обтяжені (не ускладнені) додатковими ознаками¹. Це однооб'єктний злочин з формальним чи матеріальним складом, що характеризується одною формою і наявністю одної дії (бездіяльності) чи одної дії (бездіяльності) і одного наслідку [73, С. 44-45]², або альтернативними діями чи наслідками³.

Особливий інтерес для цього дослідження являють собою такі різновиди простих одиничних злочинів:

1) *злочин з двома діяннями, що передбачені законом як обов'язкові* – це такий злочин, у якому кожне з діянь, взяте окремо, у відриві від іншого (або хоча б тільки одне із таких діянь), саме по собі злочинним не визнається і тільки в поєднанні вони становлять одиничний злочин (наприклад, згвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи).

Замах на злочин з двома діяннями, що передбачені законом як обов'язкові, можливий тоді, коли вчиняється діяння, передбачене як одне з обов'язкових для конкретного складу злочину. Наприклад, замах на згвалтування буде мати місце тоді, коли винна особа застосує до потерпілого насильство з метою здійснення статевого акту проти його волі; замах на самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи матиме місце тоді, коли винна особа самовільно присвоює собі такі повнова-

¹ [73] Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація [Текст] : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – 256 с.

² Там само.

³ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010.

ження або таке звання з метою вчинення будь-яких суспільно небезпечних діянь.

2) *злочини з двома чи більше діяннями, що передбачені в законі як альтернативні*, – це злочин, об'єктивна сторона якого може виявлятися в декількох діяннях. Вчинення будь-якого з альтернативних діянь (у матеріальних складах за умови настання наслідків) вже складає закінчений злочин. Наприклад, складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів (ч.1 ст. 366 КК).

Замах на злочин з альтернативними діяннями можливий у злочинах із формальним складом, якщо коли альтернативне діяння, що характеризує об'єктивну сторону цього злочину не виконане повністю. Наприклад, службова особа намагалася підробити офіційні документи, але була викрита співробітниками.

Замах на злочин з альтернативними діяннями можливий у злочинах із матеріальним складом коли: а) альтернативне діяння, що характеризує об'єктивну сторону цього злочину не виконане повністю; б) хоча б одне з альтернативних діянь виконано повністю, але не настають суспільно небезпечні наслідки, передбачені в законі. Наприклад, особа незаконно придбала прекурсори, як вона вважала, у великому розмірі, але помилилася щодо обсягу. Тут матиме місце замах на незаконне придбання прекурсорів у великому розмірі (ч.2 ст.15, ч.2 ст. 311 КК).

На практиці суди часто припускаються помилок, кваліфікуючи одиничний злочин з альтернативними діяннями як сукупність злочинів. Наприклад, Дубнівський міський суд Рівненської області засудив Д. за ч. 2 ст. 199 КК та за ч. 2 ст. 15 і ч. 2 ст. 199 КК України. Д. визнано винним у тому, що він знайшов 11 підроблених столярських купюр США і зберігав їх за місцем проживання з метою подальшого збуту. Згодом, він збув продавцю магазину К. одну підроблену столярську купюру та намагався збути ще одну продавцю магазину Г., однак був затриманий працівниками міліції.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України визнала зайвою кваліфікацію дій Д. за ст. 15 і ч. 2 ст. 199 КК, оскільки спроба збу-

ти столярську купюру, повністю охоплюються диспозицією ч. 2 ст. 199 КК, яка передбачає зберігання з метою збуту і збут підроблених грошей.

Тому колегія суддів правильно змінила вирок, виключивши з нього вказівку про кваліфікацію дій Д. за ст. 15 і ч. 2 ст. 199 КК.

3) *злочини з одним діянням та декількома наслідками, які передбачені в законі як альтернативні* – це одиничні злочини з матеріальним складом, в яких одне діяння тягне за собою два чи більше з описаних у законі суспільно небезпечних наслідків, кожен з яких сам по собі є достатнім для наявності складу закінченого злочину, об'єктивна сторона якого може виявлятися в декількох наслідках¹. Наприклад, порушення ветеринарних правил, яке спричинило поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки (ст. 251 КК).

Замах на злочин з альтернативними наслідками можливий тільки в злочинах із матеріальним складом, коли: а) не вчинені всі діяння, що становлять об'єктивну сторону злочину; б) вчинені всі діяння, але не настає жоден із тих суспільно небезпечних наслідків, які передбачені в законі як альтернативні.

Ускладнені одиничні злочини – це суспільно небезпечні діяння, які мають складний склад злочину, в якому об'єктивні чи суб'єктивні елементи обтяжені (ускладнені) додатковими ознаками, або в одному складі об'єднано декілька простих складів злочинів, які при цьому втратили своє самостійне значення і виступають як складові частини одного єдиного злочину².

Різновидами ускладнених одиничних злочинів є :

1) *тривалочий злочин* – це такий вид одиничного злочину, який є суспільно небезпечним, протиправним умисним діянням (дією чи бездіяльністю) і характеризується безперервним здійсненням складу закінченого злочину за рахунок тривалого невиконання обов'язків, покладених на особу кримінальним законом (бездіяль-

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С.244.

² [73] Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – С. 47.

ність) або за рахунок тривалого порушення встановленої заборони (дія)¹. Наприклад, незаконне позбавлення волі (ст. 146 КК), незаконне зберігання вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу (ч.1 ст. 263 КК), ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК) та ін.

У науці кримінального права зустрічаються різні класифікації триваючих злочинів². На наш погляд, більш точним є поділ триваючих злочинів на види, запропонований І.О. Зінченко та В.І. Тютюгіним³. Вони виокремлюють дві групи триваючих злочинів:

1) злочини, пов'язані із тривалим невиконанням обов'язків, покладених на особу кримінальним законом. Наприклад, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК).

2) злочини, пов'язані із тривалим порушенням встановленої законом заборони. Наприклад, втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК).

Злочини першої групи полягають в ухиленні від вчинення певних дій, у невиконанні обов'язків – тобто, вчиняються шляхом бездіяльності. І в цьому разі можливість замаху залежить від виду бездіяльності. Таким чином, замах на злочини, пов'язані з тривалим невиконанням обов'язків, можливий за умови, що об'єктивна сторона злочину складається з декількох актів пасивної поведінки. Неможливий замах на триваючий злочин, об'єктивна сторона якого полягає в одномоментному акті бездіяльності.

¹ [74] Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання / І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2008. – С.37.

² Так, Н.К.Семерньова, Г.П. Новосолова, З.А.Николаєва поділяють триваючі злочини на а) злочини, пов'язані з ухилянням особи від виконання покладених на неї обов'язків і б) злочини, пов'язані із зберіганням заборонених та вилучених із вільного обігу предметів. [211] Семернева Н. К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания : учеб. пособие / Н. К. Семернева, Г. П. Новоселов, З. А. Николаева. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1990. – С. 7, 8.); Черненко Т.Г. пропонує виділити третю групу: триваючі злочини, пов'язані із незаконним обмеженням волі потерпілого. [300] Черненко Т. Г. Множественность преступлений по российскому уголовному праву : монографія / Т. Г. Черненко. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2007. – С.15.

³ [73] Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – С.65.

Злочини другої групи можуть вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. Наприклад, дезертирство (ст. 408 КК) може вчинятися у формі триваючої дії - самовільного залишення військової частини, а незаконне зберігання вогнепальної зброї (ч.1 ст. 263 КК) – шляхом тривалої бездіяльності. Як вже зазначалося раніше, замах на триваючий злочин, який вчиняється шляхом бездіяльності, можливий тільки тоді, коли об'єктивна сторона злочину складається з декількох актів пасивної поведінки або вимагає настання конкретних наслідків. Замах на триваючий злочин, який вчинюється шляхом дії можливий завжди.

2) *продовжуваний злочин* – це вид одиначного злочину, яким є суспільно небезпечне, протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що складається з двох або більше юридично тотожних, не співпадаючих у часі діянь, які посягають на один об'єкт, спричиняють єдиний злочинний наслідок (в матеріальних складах), об'єднані єдиним умислом і спільною метою¹.

Продовжуваний злочин є закінченим із моменту вчинення останнього із запланованих діянь, тобто з моменту досягнення єдиної мети, до якої прагнув суб'єкт цього злочину.

Можливість замаху в продовжуваному злочині залежить, насамперед, від виду умислу. Якщо продовжуваний злочин вчинений з невизначеним умислом, він вважається закінченим з моменту вчинення особою останнього з вчинених діянь, незалежно від того, сама вона припинила подальше вчинення злочину чи її діяльність була присічена. Тобто, замах на продовжуваний злочин з неконкретизованим умислом неможливий.

Якщо продовжуваний злочин вчинений з визначеним умислом, його слід вважати закінченим з моменту вчинення особою останнього із запланованих нею діянь. Якщо ж діяльність такої особи була припинена поза її волею до вчинення останнього із запланованих діянь, незалежно від того, наскільки фактично досягнутий нею результат відрізняється від запланованого, скоєне слід кваліфікувати як замах на вчинення злочину із запланованим особою результатом.

¹ [74] Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2008. – С.46.

Судова практика інколи помиляється у визначенні виду умислу при продовжуваному злочині, а отже і помилково визначає момент закінчення такого злочину, що у свою чергу призводить до неправильної кваліфікації вчиненого.

Так, Шосткинським міськрайсудом Сумської області було засуджено К. за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185, та за ч.3 ст. 185 КК України.

За вироком суду К. був засуджений за те, що проникнув на охоронювану територію Шосткинського заводу хімічних реактивів з метою викрадення 5 труб. Чотири труби він вже встиг винести за територію заводу і заховати, а при викраденні п'ятої був затриманий. Дії К. щодо вже викрадених чотирьох труб було кваліфіковано за ч.3 ст. 185 КК, а намагання викрасти ще одну – за ч. 3 ст. 15 та ч. 3 ст. 185 КК.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області правильно встановила, що засудження К. за ч. 3 ст. 185 КК є незаконним, оскільки винний мав визначений умисел на вчинення продовжуваного злочину – крадіжку 5 труб, проте злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від його волі.

3) *складний (складений) злочин* – це такий одиничний злочин, який складається з двох чи більше злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх ізольовано, являє собою самостійний одиничний злочин, об'єднаних законодавцем в окремих одиничних злочин, передбачений однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК України¹. І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін визначають складний (складений) злочин як вид одиничного ускладненого багатооб'єктного (поліоб'єктного) злочину, який об'єднує декілька внутрішньо пов'язаних між собою, супідрядних умисних діянь, кожне з яких передбачено в кримінальному законі як окремих самостійний склад злочину². Прикладами складних (складених) злочинів можуть бути умисне вбивство, поєднане із згвалтуванням

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С.245.

² [73] Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – С.115, 116.

або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п.10 ч. 2 ст.115); грабіж, поєднаний з насильством (ч.2 ст.186) та ін.

Замах на складний (складений) злочин можливий тоді, коли:

а) *не вчинені всі діяння, що становлять об'єктивну сторону злочину;*

Наприклад, Тростянецький міськрайонний суд Сумської області визнав винним і засудив М. за ч.2 ст. 15, п.10 ч.2 ст. 115 та ч.3 ст.15, ч.1 ст. 152 КК України за те, що він намагався вбити і згвалтувати потерпілу С.

Як визнав суд, М., посварившись через ревності зі своєю знайомою С., вирішив покарати її за зраду, згвалтувавши та вбивши. Дочекавшись коли С. залишиться сама у хаті, М. накинувся на неї та почав душити. Побачивши, що потерпіла не подає ознак життя, винний С. почав зривати з неї одяг з метою вчинити статевого акту, але в цей час повернувся співмешканець потерпілої та затримав М. Завдяки своєчасно наданій медичній допомозі С. вижила [59]¹.

У даному прикладі винний не вчинив всіх дій, які становлять об'єктивну сторону даного злочину. Так, на його думку, він вчинив усе, що вважав необхідним для позбавлення потерпілої життя, але щодо згвалтування – тільки розпочав вчинення запланованих дій. Таким чином, діяння, які складають об'єктивну сторону даного злочину, не були виконані в повному обсязі – отже має місце замах.

Також, як приклад замаху на складений злочин за умови невчинення усіх дій, що становлять об'єктивну сторону, можна навести справу К., який вироком Тростянецького міськрайонного суду був засуджений за ч.2 ст. 15 та ч.2 ст. 186 КК за те, що, застосовуючи насильство, яке не було небезпечним для життя чи здоров'я в момент заподіяння, намагався заволодіти мобільним телефоном потерпілої А. Проте внаслідок опору потерпілої злочин не було доведено до кінця².

¹ [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

Аналізуючи можливість вчинення замаху в складних (складених) злочинах, необхідно підкреслити, що такі злочини завжди є двооб'єктними (поліоб'єктними), і умисне спричинення шкоди тільки одному об'єкту вже становить замах на складний (складений) злочин:

б) вчинені всі діяння, але не настали наслідки, які передбачені в законі.

Наприклад, вироком Охтирського міськрайонного суду Т. засуджено за ч.2 ст.15 та ч.2 ст. 186 КК України за те, що він 12 липня 2009 року близько 21 год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, намагався відкрито заволодіти майном свого сусіда Ф., застосовуючи до потерпілого насильство, яке не було небезпечним для життя чи здоров'я¹. Зв'язавши Ф., винний почав складати у сумку всі цінні речі, які знаходилися в квартирі. Коли Т. виходив з квартири потерпілого, то був затриманий працівниками міліції, яких викликали сусіди, почувши підозрілий шум. Таким чином, у даному прикладі всі діяння, які складають об'єктивну сторону даного злочину виконані повністю, але не настали наслідки з причин, що не залежали від волі винного.

4) *злочин з похідними наслідками* – це самостійний вид ускладнених одиничних злочинів, який має тільки йому притаманні ознаки, головною з яких є наявність проміжного і похідного наслідків. Немає проміжного наслідку – немає і делікту даного виду². Він за своєю соціальною сутністю є особливою формою злочинної поведінки, яка характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності через спроможність діяння викликати декілька наслідків, які породжують один одного, настають послідовно і спричиняють шкоду декільком суспільним відносинам³. Наприклад, тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст. 121 КК), умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч.2 ст. 347 КК) та ін.

¹ [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [306] Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками : монографія / Є. В. Шевченко. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – С.36.

³ [73] Зінченко І. О. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – С.155.

Що стосується можливості замаху в злочинах з похідними наслідками, то він неможливий через те, що психічне ставлення до похідного наслідку у винної особи може полягати лише в необережній формі вини. А замах можливий тільки за наявності в особи прямого умислу як до діяння, так і до наслідку (наслідків).

Таким чином, проаналізувавши особливості конструювання об'єктивної сторони різних злочинів та можливість в них замаху, можливо зробити певні узагальнення.

У злочинах з матеріальним складом замах можливий як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Замах відсутній в тих злочинах, в яких закон обумовлює кримінальну відповідальність настанням наслідків, зазначених у конкретному розмірі, чи тих, які мають оціночний характер, за умови, що прямим умислом особи не охоплювалося заподіяння шкоди визначеного в законі характеру та розміру. Також замах неможливий у злочинах, кримінальна відповідальність за які обумовлена створенням небезпеки спричинення суспільно небезпечних наслідків.

Замах на злочин з формальним складом має місце тоді, коли ще не виконані всі дії або бездіяльність, що характеризують об'єктивну сторону цього злочину. Виключення складають тільки ті випадки, коли особа припускається фактичної помилки. У такому разі все вчинене (навіть за умови виконання усіх діянь) кваліфікується як замах.

У злочинах з усіченим складом замах неможливий, окрім випадків помилки в об'єкті, коли все вчинене має кваліфікуватися як замах незалежно від особливостей конструкції складу злочину.

У простих одиничних злочинах замах можливий як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, окрім злочинів, об'єктивна сторона яких полягає в одномоментному акті пасивної поведінки

У триваючих та продовжуваних злочинах замах можливий як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, окрім злочинів, об'єктивна сторона яких полягає в одномоментному акті пасивної поведінки.

У складних (складених) злочинах замах можливий.

У злочинах із похідними наслідками замах неможливий¹.

Причини недоведення злочину до кінця як обов'язкова ознака замаху. Сутність причин, що обумовили недоведення злочину до кінця, полягає в тому, що винний, бажаючи вчинити злочин, не може довести його до кінця через перешкоди, які він не може подолати.

Наприклад, вироком колегії суддів Судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Дніпропетровської області від 19 жовтня 2005 року Ш. засуджено за ч. 2 ст. 15, п. 6 ч. 2 ст. 115 та за ч. 4 ст. 187 КК України.

Ш. визнано винним у тому, що він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, з метою вбити К. та заволодіти його майном напав на нього і наніс потерпілому кілька ударів ножом у життєво важливі органи – шию і груди, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя і здоров'я в момент заподіяння. Після нападу він заволодів грошима потерпілого К. у сумі близько 50 грн., після чого залишив К., який не подавав ознак життя. Водія знайшли мешканці будинку і він своєчасно був доставлений до лікарні, де йому була надана необхідна медична допомога, внаслідок чого вдалося зберегти його життя. Тобто Ш. вчинив замах на вбивство, але смерть потерпілого не настала з причин, які не залежали від його волі – внаслідок своєчасного виявлення пораненого і надання йому необхідної медичної допомоги.

Причини, через які злочин не було доведено до кінця, можуть бути різними. Умовно можна поділити їх на дві групи: причини об'єктивного і суб'єктивного характеру.

¹ Крім таких ознак об'єктивної сторони замаху, як наявність діяння, яким розпочинається об'єктивна сторона злочину, безпосередня його спрямованість на вчинення злочину, недоведеність до кінця з причин, що не залежали від волі винного, для кваліфікації мають значення такі факультативні ознаки об'єктивної сторони: *спосіб, місце, час, засоби та обстановка* його вчинення. Ці ознаки допомагають з'ясувати спрямованість умислу на вчинення конкретного злочину і мають важливе значення для визнання діяння замахом і для кваліфікації замаху на злочин на практиці. Неврахування цих факультативних об'єктивних ознак замаху на практиці призводить до помилок, оскільки вони можуть слугувати доказами спрямованості умислу, свідчити про намір вчинити конкретний злочин, який не доведено до кінця з причин, які не залежали від волі особи.

Причини об'єктивного характеру зумовлені недосконалістю засобів вчинення злочину, активним опором жертви, затриманням злочинця тощо.

Причини суб'єктивного характеру впливають з недосвідченості, нерішучості винного, тобто значною мірою пояснюються особистими якостями суб'єкта злочину.

Стосовно сутності причин недоведення злочину до кінця в науці кримінального права існують різні точки зору. Вони стосуються, перш за все, використання самого терміну «причини» недоведення злочину до кінця. Цікаво відмітити, що КК Росії передбачає термін «обставини» недоведення злочину до кінця. Проте, деякі науковці, зокрема А.П. Козлов, стверджують, що термін «причини» є більш конкретним ніж «обставини». Обґрунтовуючи це твердження, А.П.Козлов зазначає, що сутність даного поняття полягає в тому, що певний фактор втручається в розвиток злочину та деформує його, змінює спрямованість злочинної діяльності. Автор підкреслює, що цей фактор, звичайно, можна назвати обставиною, але тоді ми отримуємо поняття, яке можна тлумачити неоднозначно. Адже обставина може виступати і в якості причини явища, і в якості його умови¹.

Для вирішення цього питання видається необхідним звернутися до тлумачень даних термінів у словниках. Так, термін «обставина» означає просторові, часові, причинні зв'язки і т. ін. умови, в яких вчинюється дія². Обставини – явища суспільного життя, що впливають на характер реалізації норм права. Це можуть бути події і факти, умови життя, фізичний і психічний стан людини³. В. Даль визначає термін «обставини» як побічний випадок, пригода і відносини, пов'язані з якою-небудь справою⁴. Сучасні

¹ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С.268.

² [309] Энциклопедический словарь / гл. ред. Б. А. Введенский. – М. : Большая совет. энцикл., 1954. – Т. 2. С. 529.

³ [315] Юридична енциклопедія : в 6 т. : енциклопедія / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4 : Н–П. – 720 с.

⁴ [246] Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца-тип. М. О. Вольфа, 1881. – Т. 2 : И–О. – С.622.

словники дають визначення обставин як явищ, подій, фактів, що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось¹. Під терміном «причина» розуміють генетичний зв'язок між окремими видами та формами матерії в процесі її руху та розвитку. Сутність причини - породження нею наслідку. Причина об'єктивна та всезагальна. Причина – це початок, джерело, вина, головний привід дії, випадку, що слугує важелем, основною силою, початком явища². Під терміном причина розуміється також явище, яке обумовлює або породжує інше явище. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків³.

Проаналізувавши ці поняття, можна зробити висновок, що зміна розвитку злочинної діяльності відбувається під впливом саме *причин*: вони втручаються в розвиток цієї діяльності, змінюють її спрямованість. При цьому обставини залишаються осторонь і не набувають кримінально – правового значення в якості перериваючого фактору.

Тому, видається більш точним та правильним термінологічне визначення, яке існує в КК України: саме *причини* мають значення як фактор, що перериває злочинну діяльність.

Також спірним є питання суб'єктивне ставлення винної особи до цих причин: усвідомлювала вона чи ні ці причини, залежали вони від неї чи ні. Так, КК України у визначенні замаху передбачає, що причини не залежать від *волі винного*. КК Російської Федерації передбачає, що ці обставини не залежать *від особи*. Багато науковців дотримуються позиції, що формулювання причин (обставин) як «незалежних від волі винного» пов'язує ці причини (обставини) недоведення злочину до кінця з самим суб'єктом. Акцент тут робиться на «волю» суб'єкта. Тобто ці причини (обставини) є «внутрішніми», суб'єктивними. А формулювання «від особи не

¹ [165] Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : словник / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 2 : Ж–ОБД. – 911 с.

² [247] Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца–тип. М.О. Вольфа, 1882. – Т. 3 : П. – 567 с.

³ [165] Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : словник / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 2 : Ж–ОБД. – 911 с.

залежать» – не пов'язує причини (обставини) недоведення злочину до кінця з волею суб'єкта, тому є об'єктивними обставинами. А. П. Козлову видається вірною позиція КК України, яка пов'язує замах з *причинами*, що знаходяться поза волею винного, а не з *обставинами*, які від особи не залежать.

Між тим, інші вчені, наприклад, О. І. Ситнікова, вважають, що обставини, які не залежать від особи, характеризують об'єктивну незавершеність злочину. На її думку, термін «воля» («не залежать від волі винного») у даному контексті є неприйнятним. Обставини, як об'єктивний компонент, є більш правильними, ніж «причини, що не залежать від волі» - (суб'єктивний компонент), тому що терміни «причина» і «воля» застарілі¹. Застосування терміну «воля» заперечує також і М. Селезньов. Він пише, що позиція законодавства, яка ставить наявність або відсутність замаху в залежність від волі винного, з правової точки зору є недосконалою².

Аналізуючи наведені позиції, можна зробити висновок, що найбільш вдалим є визначення причин недоведення злочину до кінця, як таких, що не залежать від волі винного. Саме таке розуміння сутності причин недоведення злочину до кінця містить дуже важливі моменти: по-перше, вказує на об'єктивні фактори, які переривають вчинення злочину (не залежать від волі винного); по-друге, відображає суб'єктивний момент: рішучість винного довести злочин до кінця (воля винного не реалізується саме через виникнення перешкод). Це і підкреслює А. П. Козлов, зазначаючи, що вказівкою на причини, що не залежать від волі винного, ясно та чітко прописується психологічний портрет злочинця при незакінченому злочині взагалі і, передусім, при замаху³. Якщо використовувати термін «обставини, які не залежать від особи», суб'єктивний момент (портрет злочинця) зникає, залишається лише об'єктивний зміст. А це, на думку А. П. Козлова, не виправдано звужує зміст причин недоведення злочину до кінця.

¹ [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось–89, 2006. – С. 106.

² [210] Селезньов М. Неоконченное преступление и добровольный отказ / М. Селезньов // Рос. юстиция. – 1997. – № 11. – С. 20.

³ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С.269.

Тому видається необхідним при визначенні замаху вказувати саме на причини, які не залежали від волі особи.

Між тим, така об'єктивна ознака, як недоведення злочину до кінця з причин, що не залежать від волі винного, законодавчо закріплена тільки у визначенні замаху (ч.1 ст.15 КК). В законодавчому визначенні готування дана ознака не зазначена (ст.14 КК).

Крім того, існує ст.17 КК України, яка регулює питання недоведення злочину до кінця з власної волі (добровільна відмова). То навіщо при визначенні замаху посилатися на те, що вчинення злочину перервалося з причин, які не залежали від особи та її волі, якщо це і так очевидно? Аналізуючи дане питання, необхідно звернутися до історії виникнення та формування визначення замаху. Насамперед, слід звернути увагу на те, що в науці кримінального права мала місце точка зору про наявність добровільно залишеного замаху.

Так, ще О. Ф. Кістяківський визнавав добровільну відмову різновидом замаху і виділяв замах, який не розвинувся далі по волі самого суб'єкта¹. Цей вид замаху він вважав некараним. М. С. Таганцев підтримував цю позицію². Пізніше і О. А. Герцензон виокремлював «добровільно залишений замах» як самостійний вид замаху³. Він підкреслював, що добровільно залишеним є замах, який зупиняється по волі самого суб'єкта, який усвідомлює, що міг би довести замах до настання злочинного результату⁴.

У радянський період деякі автори також виокремлювали добровільно залишений замах, як вид замаху⁵.

¹ [94] Кістяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кістяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С.546.

² [228] Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая : учебник / Н. С. Таганцев. – СПб. : Гос. тип., 1888. – Вып. 2. – 557 с.

³ [37] Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая : учеб. пособие для слушателей ВЮА / А. А. Герцензон. – М. : РИО ВЮА, 1948. – С. 354, 355.

⁴ Там само . С. 354.

⁵ [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 94; [131] Курс совет-

Таким чином, історично склалася точка зору, що караним може бути тільки замах, який має місце при перериванні злочинної діяльності з причин, що не залежать від особи та її волі. Це положення відображалось в законодавстві навіть тоді, коли з'явилися окремі норми про добровільну відмову. Дане положення закріпив і чинний Кримінальний кодекс України.

Доречі, законодавство деяких країн і сьогодні передбачає добровільно залишений замах. Наприклад, КК ФРН (§ 24), КК Швеції (ст. 3 глави 23), КК Республіки Польща (ст.15, 17), КК Республіки Болгарія (ч.3 ст. 17, ч. 3 ст. 18), КК Австрії (§ 16).

Отже, підсумовуючи аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак замаху, слід підкреслити, що визнання можливості вчинення замаху як шляхом дії, так і бездіяльності, вчинення його тільки з прямим умислом є, безперечно, значним кроком у вдосконаленні визначення поняття замаху на злочин. Проте наведене визначення замаху не позбавлено недоліків, і, перш за все, не дає можливості розмежувати замах і готування. Уявляється, визначення замаху необхідно вдосконалити, зазначивши, що діяння (дія або бездіяльність) при замаху мають бути ознаками об'єктивної сторони складу конкретного злочину, при замаху винна особа вчиняє хоча б частку об'єктивної сторони конкретного злочину.

Тому, видається можливим викласти ст. 15 КК України в наступній редакції:

Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, коли розпочинається виконання об'єктивної сторони злочину, але при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі особи.

Види замаху на злочин. Проблеми розподілу замаху на види, підстави такого розподілу та саме визначення видів замаху в науці кримінального права завжди привертала увагу вчених. Традиційно, у науці кримінального права виділяють закінчений та незакін-

ського уголовного права : в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 : Преступление. – С. 433.

чений види замаху. Вони були законодавчо закріплені КК України 2001 р. Проте, більшість вчених виокремлювали ще і так звані «непридатний» замах на злочин¹. Поділ замаху на закінчений, незакінчений та «непридатний» є усталеним у науці кримінального права і не викликає заперечень.

§3. Закінчений та незакінчений замах на злочин

Початок поділу замаху на види було покладено ще Яковом Менохіусом (1532-1607)². Менохіус виділяв ті випадки, коли суб'єкт зробив усе, що вважав зі своєї сторони необхідним для досягнення результату, але останнього не досяг. Він називав такі дії невдалими злочинами. Його точка зору була сприйнята такими вченими як Юстус Бемер, Клейн та ін. Так, Клейн (1795) писав про те, що невдалий злочин існує паралельно з розпочатим злочином³.

Класифікація замаху на закінчений та незакінчений була закріплена і в дореволюційному російському законодавстві. Так, ст. 110 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року зазначала, що розмір встановленого законом покарання визначається *більшою або меншою наближеністю* до вчинення злочину, якщо злочин не доведено до кінця. А ст. 120 цього Уложення передбачала, що міра покарання за замах на злочин, коли його перервано не з власної волі винного, а з інших обставин, що від нього не залежали, визначається залежно від *ступеня наближення даного замаху до вчинення злочину*, одним або двома ступенями нижче від покарання, яке призначалося за вчинення такого злочину.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 196; [313] Енциклопедія уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т. 5 : Неоконченное преступление. – С. 275.

² [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 360.

³ [200] Редин М. П. Преступления по степени их завершенности : монография / М. П. Редин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 144.

У науці цьому питанню приділив увагу О. Ф. Кістяківський, який вважав, що існує 1) замах у власному (тісному) розумінні або незакінчений; та 2) замах закінчений, або злочин невдалий¹. С. В. Познышев та М. М. Паше-Озерський також підтримували позицію поділу замаху на закінчений і незакінчений².

Кримінальні кодекси УРСР 1922 р та 1927 р. також містили поділ замаху на види.

Крім того, ще І. С. Тишкевич підкреслював, що поділ замаху на види має принципове правове значення саме тому, що закінчений замах при інших рівних умовах є більш небезпечним, ніж замах незакінчений, оскільки він часто супроводжується додатковими шкідливими наслідками (поранення при замаху на вбивство). А при незакінченому замаху не виключається можливість, що винний добровільно відмовиться від вчинення ще не виконаних злочинних дій, необхідних для досягнення злочинного результату³.

На важливе значення поділу замаху на види звертали увагу М. В. Гринь, М. Д. Дурманов та В. Д. Иванов, А. О. Пінаєв та О. І. Ситнікова⁴.

¹ [94] Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник уголовного права. Общая часть. – Киев, 1875. – С. 181

² [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 361. ; [172] Паше-Озерский Н.Н. К вопросу о покушении на преступление // Вестник советской юстиции. – 1924. – № 1. – С. 6.

³ [237] Тишкевич И.С. Понятие и наказуемость покушения по советскому уголовному праву (Ученые записки Беларускаго государственного университета им. В.И. Ленина, Вып. 34. – 1957. – С. 46.

⁴ [44] Гринь М. В. Неоконченное преступление : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголов. право и криминология; уголов.-исполн. право” / М. В. Гринь. – Краснодар, 2003. – С. 14 ; [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 135. ; [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 76. ; [160] Назаренко Г. В. Неоконченное преступление и его виды : монография / Г. В. Назаренко, А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2003. – С. 108. ; [173] Пинаев А. А.

Деякі вчені заперечували доцільність поділу замаху на види. Так, ще Г. Є. Колоколов рішуче виключав поділ замаху на закінчений та незакінчений, тому що під замахом на злочин він розумів тільки закінчений замах, а всі інші дії відносив до підготовчих, які не підлягають кримінальній відповідальності¹.

Розподіл замаху на закінчений та незакінчений брали під значний сумнів І. З. Каплун, Н. Ф. Кузнецова, М. С. Таганцев².

А. П. Козлов хоча і вважає, що виділення закінченого та незакінченого замаху є важливим фактором, який допомагає індивідуалізувати покарання, але в той же час підкреслює, що суттєвої необхідності в законодавчому визначенні видів замаху немає³.

Дійсно, КК Російської Федерації 1996 року не передбачає видів замаху на злочин, тоді як КК України 2001 р. у частинах 2 та 3 ст. 15 закріпив поділ замаху на закінчений та незакінчений.

КК Швейцарії у статтях 21-23 також передбачає види замаху: незакінчений – особа не доводить свою злочинну діяльність до кінця; закінчений - злочинна діяльність була доведена до кінця, але злочинний результат, що характеризує закінчення злочину чи проступку, не настав⁴.

Уявляється обґрунтованою позиція законодавця України і тих вчених, які визнавали і визнають необхідність поділу замаху на види. Дійсно, аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак замаху свідчить, що він

Курс лекцій по общей части уголовного права. / А. А. Пинаев. – Харьков : Юрид. Харьков, 2001. – Кн. 1 : О преступлении : курс лекций. – С. 218.

¹ [97] Колоколов Г. Е. К учению о покушении / Г. Е. Колоколов. – М. : Унив. тип. (Катков и Ко), 1884. – С. 228.

² [88] Каплун И. З. Приготовление и покушение в советском уголовном праве: автореф. дис... канд. юрид. наук: / И. З. Каплун. – М., 1947. – С.10.; [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 304.; [229] Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая. Том 1. – Тула: Автограф, 2001. – С. 552.

³ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С.289.

⁴ [280] Уголовный кодекс Швейцарии / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Юрид. фак. Каф. уголовного права и криминологии; [пер. с нем. и предисл. А. В. Серебренникова; науч. ред. Н. Ф. Кузнецова]. – М. : Зерцало-М, 2001. – С.56.

проходить певний процес розвитку, який може тривати значний час. Весь цей процес розвитку злочинної діяльності на стадії замаху характеризується діями (бездіяльністю) винної особи, які виявляють *різний ступінь реалізації злочинного наміру*, а тому і різний ступінь суспільної небезпечності. Отже, поділ замаху на закінчений та незакінчений свідчить, передусім, про різний ступінь розвитку злочинної діяльності, спрямованої на досягнення суспільно небезпечного наслідку, різний ступінь здійснення особою злочинного наміру, саме тому він впливає на характеристику суспільної небезпечності вчиненого. Закінчений замах є більш суспільно небезпечним. У багатьох випадках він супроводжується спричиненням певних наслідків, але таких, що не становлять об'єктивну сторону даного злочину (при вчиненні замаху на вбивство спричиняється тяжке тілесне ушкодження). Більш високою суспільною небезпечністю характеризується також і суб'єкт закінченого замаху. На це законодавець звертає увагу в ч.1 ст. 68 КК України, зобов'язуючи суд при призначенні покарання за незакінчений злочин враховувати ступінь реалізації злочинного наміру.

Різний ступінь суспільної небезпечності закінченого та незакінченого замаху на злочин впливає і на індивідуалізацію покарання та можливість застосування інституту добровільної відмови. Тому, вирішуючи проблему розподілу замаху на закінчений та незакінчений, слід звернутися до питання щодо *критеріїв* такого поділу. Це питання вирішується неоднозначно. Вчені виділяють три критерії розподілу: об'єктивний, суб'єктивний, змішаний (об'єктивно - суб'єктивний)¹.

Залежно від *об'єктивного критерію* вид замаху визначається ступенем завершеності діяння, яке становить об'єктивну сторону злочину. Наприклад, замах буде вважатися закінченим, якщо особа вчинила всі діяння, які були *об'єктивно необхідні* для вчинення злочину².

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.194, 195.; [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2006. – С. 42; [230] Тадевосян Л. З. Неоконченые преступления : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С.33.

² [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кри-

Залежно від суб'єктивного критерію вид замаху визначається характером усвідомлення особи, яка вчинює злочин, про ступінь завершеності злочину: замах буде вважатися закінченим тоді, коли особа вчинила всі діяння, які вона суб'єктивно вважала необхідними для вчинення злочину¹.

Відповідно до змішаного критерію вид замаху визначається ступенем завершеності діяння, яке становить об'єктивну сторону злочину, та усвідомленням особи, яка вчинює злочин, ступеня завершеності злочину: замах буде вважатися закінченим тоді, коли особа вчинила всі діяння, які вона вважала необхідними і які були об'єктивно необхідні для вчинення злочину².

Проблема визначення критерію поділу замаху на види завжди була актуальною. На труднощі при визначенні завершеності чи незавершеності дій суб'єкта звертав увагу ще в 1902 році М. С. Таганцев, який писав, що закінченим є замах, коли винним вчинено *все*, що було необхідним для складу даного злочину. Автор цілком справедливо зазначав, що термін «*все*» припускає три різних тлумачення: а) коли зроблено *все*, що було дійсно необхідним для вчинення злочину, б) коли зроблено *все*, що винний в даному випадку міг вважати необхідним для виконання, г) коли зроблено *все*, що він вважав необхідним³.

воченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.194, 195; [230] Тадевосян Л. З. Неоконченные преступления : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С.33 – 34; [303] Шаргородский М. Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М. Д. Шаргородский. – М. : Моск. большевик, 1945. – С. 29.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.194, 195; [230] Тадевосян Л. З. Неоконченные преступления : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С. 34.

² [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.195; [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2006. – С.43.

³ [229] Таганцев Н.С.. Русское уголовное право. Часть общая. Том 1. – Тула: Автограф, 2001 г., – С. 553.

Щодо першого тлумачення – зроблено все, що було дійсно необхідним для вчинення злочину, – М. С. Таганцев вважав, що використання такого тлумачення терміну «*все*» при визначенні видів замаху може призвести до виключення можливості закінченого замаху, тому що сама невдача злочинної спроби свідчить, що винний не зробив всього, що було необхідним для вчинення злочину (погано підготувався, не здобув необхідних навичок та вмій). Наприклад, якщо особа стріляє з пістолета на такій відстані, з якої важко було влучити, то вона не зробила все, що було дійсно необхідним, а, саме, не наблизилася до жертви, помилилася, розраховуючи відстань. Таким чином, якщо особа не змогла закінчити злочин, вона в будь-якому разі не вчинила всього, що було дійсно необхідним для вчинення злочину.

Друге тлумачення – зроблено *все*, що винний в даному випадку міг вважати необхідним для виконання. Суб'єктивний елемент (усвідомлення ступеня завершеності злочину) – винний вважає все вчинене необхідним для виконання. Суб'єктивний елемент поєднаний з обов'язковою умовою – у винного були підстави (він міг) вважати все вчинене необхідним для доведення злочину до кінця. М. С. Таганцев підкреслює, що таке тлумачення терміну «*все*», робить поняття закінченого замаху дуже невизначеним. Адже встановлення того, що міг винний в даному випадку вважати необхідним, буде залежати від суду.

Третє тлумачення - замах вважається закінченим, коли винна особа вчинила *все*, що вважала необхідним для доведення злочину до кінця. Але таке тлумачення терміну «*все*» М. С. Таганцев теж критикує. Так, на його думку, не можна буде визнавати закінченим замахом ті випадки, коли винний хоча і зробив усе, що було необхідним, проте, завдяки невірному уявленню вважав, що цих дій недостатньо. А також потрібно буде визнати закінченим замах з непридатними засобами, хоча б вони і були обрані тільки через невігластво або марновірство винного.

Таким чином, М. С. Таганцев підкреслював, що жоден критерій не є безперечним та досконалим. Саме тому в науці кримінального права немає одностайної визначеності щодо цього питання, і тому є прихильники і об'єктивного, і суб'єктивного, і змішаного критеріїв поділу замаху на злочин на види.

Так, М. Д. Шаргородський, І. С. Тишкевич визнавали тільки *об'єктивний критерій* поділу замаху на види. І. С. Тишкевич аргументував свою точку зору тим, що за об'єктивним критерієм при закінченому замаху відсутній лише один елемент складу злочину – суспільно небезпечний результат. При незакінченому замаху відсутній не тільки результат, відсутня сама можливість настання такого результату. Тобто, за об'єктивним критерієм, відмінність даних видів замаху полягає в ступені виконання об'єктивної сторони¹.

Підтримує пріоритет об'єктивного критерію і А. П. Козлов. Він вважає, що на перший план при призначенні покарання має виступати діяння, а вже потім – психічне ставлення винного. Це, на думку А. П. Козлова, обумовлено тим, що сьогодні, з введенням законодавчої формули, відповідно до якої при призначенні покарання за незакінчений злочин враховуються обставини, через які злочин не було доведено до кінця, все більшого значення набуває об'єктивний критерій².

Проте переважна більшість вчених дотримувалися позиції щодо визнання саме *суб'єктивного критерію* необхідним для поділу замаху на види. Так, С. В. Познишев писав, що при вирішенні питання про вид замаху, важливим є не ступінь дійсного розвитку злочинної діяльності, не об'єктивний момент, а те, чи виконав злочинець усі ті акти, які він вважав необхідними для настання злочинного результату³. Необхідність саме суб'єктивного критерію підкреслювали В. Ф. Караулов, В. Ф. Кириченко, А. О. Пінаєв.⁴

¹ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 159.

² [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 288.

³ [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 361.

⁴ [89] Караулов В. Ф. Стадии совершения преступления : учеб. пособие / В. Ф. Караулов. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С. 26.; [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 91.; [175] Пінаєв А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х. : Харьков юрид., 2005. – С. 181.

Кримінальний кодекс УРСР 1927 року містив визначення замаху як дії, спрямованої на вчинення злочину, якщо винний не виконав свого наміру як через те, що він вважав необхідним для вчинення злочину, так і через те, що, не зважаючи на виконання ним всього того, що він вважав необхідним, злочинний результат не настав з причин, що не залежали від нього. У цьому кодексі чітко закріплювався суб'єктивний критерій поділу замаху на види.

КК РРФСР 1922 року встановлював, що замахом на злочин вважається діяння, спрямоване на вчинення злочину, коли винний не виконав всього того, що було необхідно для вчинення злочину або коли він виконав усе, що вважав необхідним, але злочинний результат не настав через причини, що від нього не залежали. Таким чином, КК РРФСР 1922 року для закінченого замаху закріплював об'єктивний критерій, а для незакінченого замаху – суб'єктивний.

У теорії кримінального права це питання теж вирішувалося неоднозначно. Так, В. Ф. Кириченко пояснював необхідність застосування суб'єктивного критерію при визначенні видів замаху тим, що саме поняття закінченого замаху пов'язано з помилкою: особа помиляється, вважаючи, що вчинила все необхідне для отримання злочинного результату. Але ненастання такого результату свідчить про те, що зроблено було не все, або не були враховані обставини, які перешкоджали настанню суспільно небезпечного наслідку. Як приклад, В. Ф. Кириченко наводить випадки, коли злочинець вчинює підпал, але дощ гасить полум'я, або коли злочинець отруєно потерпілого, але смерть не настає завдяки своєчасній допомозі¹.

Деякі науковці дотримувалися *«змішаного»* критерію, у відповідності з яким замах вважається закінченим, коли виконані всі дії, які об'єктивно були необхідними для закінчення злочину і які особа суб'єктивно вважала такими. Наприклад, О. А. Герцензон писав, що питання про те, який критерій – об'єктивний чи суб'єктивний обрати, не може бути вирішене в загальній формі. У кожному окремому випадку визначаються й об'єктивні, і суб'єктивні моменти².

¹ [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 91.

² [37] Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая : учеб. пособие для слушателей ВЮА / А. А. Герцензон. – М. : РИО ВЮА, 1948. – С. 351.

І. С. Тишкевич зазначав, що необхідність урахування як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак замаху при розмежуванні його видів виходить з того, що ці ознаки можуть бути роз'єднані лише для зручності теоретичного аналізу, а в дійсності вони являють собою єдине ціле¹.

В. Д. Иванов також стверджував, що окремо суб'єктивний і об'єктивний критерії не можуть правильно відобразити сутність видів замаху².

Проаналізувавши наведені точки зору, можна погодитися з точкою зору більшості науковців, які вважали, що для поділу замаху на види необхідно керуватися *суб'єктивним критерієм*³. По-перше, це положення відповідає діючому в кримінальному законодавстві принципу винного, суб'єктивного ставлення. По-друге, як зазначає А. П. Козлов, об'єднання критеріїв тільки заплутає вирішення проблеми⁴. Насправді, як визначити вид замаху, якщо особа суб'єктивно вважає, що її діянь буде достатньо для вчинення злочину, а об'єктивно їх не досить? Так, особа, маючи намір вбити потерпілого, підсипає отруту в чашку, вважаючи, що вчинила всі необхідні дії для досягнення злочинного результату, а тоді як об'єктивно цих дій недостатньо, адже потерпілий може з чашки і не випити. Таким чином, з суб'єктивної сторони особа вважає, що

¹ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 162.

² [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 83.

³ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 145-151; [89] Караулов В. Ф. Стадии совершения преступления : учеб. пособие / В. Ф. Караулов. – М. : ВЮЗИ, 1982. – С.26.; [173] Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права. / А. А. Пинаев. – Харьков : Юрид. Харьков, 2001. – Кн. 1 : О преступлении : курс лекций. – 289 с.; [178] Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – С.513-514

⁴ [96] Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С.288

зробила все для досягнення злочинного результату, а об'єктивно цих діянь недостатньо.

Чинний КК України закріпив саме *суб'єктивний критерій розподілу* замаху на види.

Видається, що для визначення того, чи є замах закінченим, чи він є незакінченим, важливим є не ступінь реального розвитку злочинної діяльності, а те, чи виконав суб'єкт всі ті діяння, які він вважав необхідними для досягнення злочинного результату. Тобто важлива не зовнішня, кількісна сторона поведінки особи, а її внутрішня – суб'єктивна сторона.

КК України 2001 р.у частинах 2 та 3 ст. 15 закріпив види замаху: закінчений та незакінчений. У той же час в науці не було, немає і дотепер, єдиної позиції щодо термінології визначення видів замаху. Незакінчений замах деякі автори (О. А. Герцензон, М. Д. Шаргородський) називали перерваним злочином. М. П. Редін вважає, що слід замінити терміни закінчений та незакінчений замах на повний замах та неповний замах, обґрунтовуючи це тим, що закінченим та незакінченим може бути тільки злочин. Для аргументації своєї точки зору він посилається на те, що згідно з тлумачними словниками, термін «закінчений» – те ж саме, що і «закінчити». «Закінчити» – завершити, довести до кінця»¹. «Повний» — той, що містить у собі щось до своїх меж².

М. П. Редін пропонує наступне визначення видів замаху: «Неповним замахом на злочин визнається *напад* особи на об'єкт злочину з метою заподіяння йому суспільно небезпечної шкоди, пов'язаний з умисними діями (бездіяльністю), безпосередньо спрямованими на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця через обставини, що не залежали від особи. Повним замахом визнається *посягання* особи на об'єкт злочину з метою заподіяння йому суспільно небезпечної шкоди, пов'язаний з безпосереднім виконанням злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця через обставини, що не залежали від особи»³.

¹ [166] Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Рус. яз. 1992. – С. 385, 252.

² Там само – С.479.

³ [200] Редин М. П. Преступления по степени их завершенности : монография / М. П. Редин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 150.

Не погоджується з використанням термінів «закінчений» та «незакінчений» замах О. І. Ситнікова. Вона вважає, що доцільніше використовувати терміни: 1) замах, який не досяг злочинного результату; 2) замах з іншим злочинним результатом. Авторка обґрунтовує це тим, що протиріччям є виділення в інституті незакінченого злочину закінченого замаху¹. Видається, що позиція О. І. Ситнікової та наукове обґрунтування недоцільності використання термінів «закінчений» та «незакінчений» замах є неповним та переконливим. На це звертає увагу і М. П. Редін².

Вважаємо, що більш термінологічно точнішим буде саме «закінчений» та «незакінчений» замах. Так, при закінченому замаху винна особа вважає, що вона довела до кінця, завершила всі свої дії, які вважала необхідними і достатніми для вчинення злочину. Крім того, ці терміни є традиційно визнаними, усталеними, тобто, мають певне цільове призначення і однозначно розуміються всіма. Використання термінів «повний» та «неповний» не дає чіткого уявлення про сутність змісту видів замаху.

Отже, необхідно з'ясувати сутність поділу замаху на закінчений та незакінчений у кримінальному законі.

Згідно з ч.2 ст.15 КК України «Замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі».

При закінченому замаху особа виконує всі діяння, які закономірно повинні призвести до закінченого злочину. Здійснюючи ці діяння, особа усвідомлює, що їх виконання призведе до того злочинного наслідку, на досягнення якого і була спрямована вся її діяльність. Вона вважає ці діяння достатніми для досягнення бажаного результату.

Закінчений замах на злочин з суб'єктивної сторони характеризується тим, що особа здійснила все, що вона *вважала необхідним* для досягнення злочинного результату, але наслідки не настали з причин, що не залежали від її волі.

¹ [160]. Назаренко Г. В. Неоконченное преступление и его виды : монография / Г. В. Назаренко, А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2003. – С. 108

² [313] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т.5 : Неоконченное преступление. – С.266.

Згідно з ч.3 ст.15 КК України «Замах на вчинення злочину є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця».

Незакінчений замах з об'єктивної сторони характеризується тим, що особа не здійснює в повному обсязі *всі злочинні дії чи бездіяльність, які б могли призвести до закінчення злочину*, який особа бажала вчинити. З суб'єктивної сторони незакінчений замах характеризується тим, що особа не здійснює всього того, *що вона вважала необхідним* для доведення злочину до кінця.

Поділ замаху на види має не тільки теоретичне, а й практичне значення: закінчений замах є більш небезпечним у порівнянні з незакінченим. Тут всі ознаки замаху виражені найбільшою мірою: відмежування від закінченого злочину виявляється тільки в одній обставині – відсутності злочинного наслідку в злочинах з матеріальним складом або невиконанні всіх необхідних діянь – у злочинах з формальним складом. Особлива небезпечність діяння при закінченому замаху полягає в тому, що воно закономірно могло потягнути настання злочинного наслідку, якби цьому не перешкодили обставини, що не залежали від волі винного. Ще у 1970 році А. А. Піонтковський писав, що різниця між закінченим та незакінченим замахом ґрунтується на самій сутності розвитку злочинної діяльності. Незакінчений і закінчений замах являють різний ступінь суспільної небезпеки. Слід зазначити, що закінчений замах у певних випадках може тягнути спричинення інших, іноді значно небезпечних, злочинних наслідків, які між тим не є об'єктивною ознакою злочину, вчинити який намагався винний. Наприклад, злочинець мав намір вбити особу, але завдав їй тільки тяжкі тілесні ушкодження, тобто спричинив певний наслідок, *але не той, якого бажав*. Об'єктивна сторона такого злочину як вбивство не була закінчена, не настав бажаний наслідок – смерть потерпілого.

§4. Замах на непридатний об'єкт (предмет) та замах з непридатними засобами

Замах на непридатний об'єкт та замах з непридатними засобами деякі вчені називають непридатним замахом. Цей термін викорис-

товували В. Д. Іванов, М. П. Редін, О. І. Ситнікова, Л. З. Тадевосян, І. С. Тишкевич¹.

Між тим, М. Д. Дурманов підкреслював, що використання терміну «непридатний замах» є помилковим, і може йтися лише про замах з непридатними засобами та на непридатний об'єкт². Видається, така позиція є обгрунтованою, оскільки вказує на те, чому саме замах вважається непридатним.

Розглядаючи проблему видів замаху, слід зазначити, що КК України не передбачив такий вид замаху як непридатний замах. Між тим, в науці кримінального права це питання привертало і привертає сьогодні увагу вчених і сьогодні.

Свого часу О. Ф. Кістяківський зазначав, що питання про цей вид замаху належить до самих суперечливих в науці³. Такої ж позиції дотримувався і С. В. Познишев⁴.

¹ [79] Іванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 87; [131] Курс советского уголовного права : в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 : Преступление. – С. 427.; [200] Редін М. П. Преступления по степени их завершенности : монография / М. П. Редін. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 156, 157; [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2006. – С. 119; [230] Тадевосян Л. З. Неоконченные преступления : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С. 38; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 163-170.

² [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 152

³ [94] Кістяковський А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кістяковський. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С. 557.

⁴ [181] Познишев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познишев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 363.

І. С. Тишкевич та Н. Ф. Кузнецова взагалі заперечували необхідність такого поділу¹.

Проте багато науковців визнавали і визнають сьогодні обгрунтованим існування в науці кримінального права інституту непридатного замаху².

Кримінальні кодекси Франції, Німеччини, Швейцарії, Польщі містять норми про непридатний замах.

Оцінюючи проблему придатного та непридатного замаху, необхідно визначити теоретичне й практичне значення такого поділу. Перш за все, він дозволяє суду при призначенні покарання за незакінчений злочин більш глибоко враховувати всі обставини, внаслідок яких злочин не був доведений до кінця. Деякі вчені, не заперечуючи значної теоретичної та практичної цінності виділення непридатного замаху та його видів, вважають недоцільним його закріплення в законі (І. С. Тишкевич, В. Д. Іванов, А. В. Наумов). Такий підхід видається правильним, оскільки саме така позиція враховує те, що особа *суб'єктивно* вважала об'єкт (предмет) або засоби придатними і мала намір за їх допомогою вчинити злочин, досягти злочинних наслідків. А отже, вчинення замаху на непридатний об'єкт (предмет) чи з непридатними засобами підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах. Таким шляхом йде і практика. Так, наприклад, вироком Тростянецького міськрайонного суду С. було визнано винним у замаху на вбивст-

¹ [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 306; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 170.

² [37] Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая : учеб. пособие для слушателей ВЮА / А. А. Герцензон. – М. : РИО ВЮА, 1948. – С. 346; [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 152. [79] Іванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – С. 92.; [160] Назаренко Г. В. Неоконченное преступление и его виды : монография / Г. В. Назаренко, А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2003. – С. 40.; [313] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т. 5 : Неоконченное преступление. – С. 278.

во Ш. за таких обставин. Громадянин Ш. призначив С. працювати на поромі. Під час роботи С. вживав алкогольні напої і Ш. відсторонив його від роботи. Вони посварилися. З метою помсти С. вирішив вбити Ш. Він узяв вдома рушницю, прийшов до Ш. і навів на нього зброю, натиснув гачок, але пострілу не сталося – спусковий механізм рушниці було пошкоджено. Винного С. затримали. При з'ясуванні обставин справи, виявилось, що С. не знав, що його рушниця пошкоджена. Суд правильно кваліфікував все вчинене ним. як замах на вбивство.

М. Д. Дурманов, В. Ф. Кириченко, В. П. Тихий вважають, що існують два види непридатного замаху, які *не тягнуть кримінальної відповідальності*: замах з непридатними засобами, які обрані внаслідок крайнього невігластва, не пов'язаного з марновірством (наприклад, спроба отруїти м'ясом гадюки), та замах з марновірними засобами (закляття, магичні дії над портретом, одягом людини, які, на думку особи, здатні спричинити певну шкоду). Більш правильно в цьому питанні видається позиція М. Д. Дурманова¹, який вважав, що такі дії є не замахом на злочин, а виявленням наміру, отже не є стадією вчинення злочину, а тому не є кримінально караними. Це обумовлено тим, що саме через специфіку обраних засобів все вчинене особою внаслідок марновірства чи крайнього невігластва не становить загрози для суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Отже, в цих діях відсутня суспільна небезпечність. А для визнання вчиненого замахом необхідно, щоб діяння створювало реальну загрозу суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Оцінюючи ці позиції, можна зробити висновок, що більшість учених (С. В. Бородін, Б. В. Здравомислов, В. Д. Иванов, В. Ф. Караулов, А. А. Кочетков, Н. Ф. Кузнецова, І. С. Тишкевич, В. А. Якушин, і ін.)² дотримувалися висновок, що природа так зва-

¹ [63] Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1955. – С. 153.

² [79] Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – 118 с.; [109] Кочетков А. А. Фактическая ошибка и квалификация преступлений : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.08 “Уголов. право и криминология. Исправ.-труд. право” / А.

ного «непридатного замаху» тотожна природі всякого іншого замаху на злочин, а тому не існує необхідності закріплення в законі окремого поняття «непридатний замах»: непридатний замах, як і придатний, – це також умисне виконання злочину, який не закінчений з причин, що не залежали від волі суб'єкта. Особливість його полягає лише в тому, що при непридатному замаху причиною ненастання злочинних наслідків виступає *фактична помилка* суб'єкта відносно об'єкту та засобів посягання.

Непридатний замах традиційно поділяється на два види: 1) замах на непридатний об'єкт (предмет); 2) замах з непридатними засобами.

Замах на непридатний об'єкт (предмет) характеризується тим, що особа, здійснюючи замах, спрямовує свої дії на спричинення шкоди певним суспільним відносинам, але бажані наслідки не настають тому, що особа, всупереч своїм бажанням, помиляється відносно характеру об'єкта злочину.

Термін «замах на непридатний об'єкт» використовував ще О. Ф. Кістяківський. Він називав такий замах уявним злочином і підкреслював, що замах на непридатний об'єкт не тягне кримінальної відповідальності¹.

Але багато вчених вважали непридатним не об'єкт, а предмет злочину. Так, В. Ф. Кириченко, визнаючи хибність поняття «замах на непридатний об'єкт», писав, що непридатним є не об'єкт, а

А. Кочетков. – М., 1991. – С. 12, 18.; [134] Курс уголовного права. Общая часть : учеб. для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – Т. 1 : Учение о преступлении. – С. 373-374; [217] Советское уголовное право. Общая часть : учеб. пособие для студентов фак. совет. строительства ВЮЗИ / под ред. П. И. Гришаева. – М. : ВЮЗИ, 1972. – С. 110, 111.; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 169-176.; [261] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. Б. В. Здравомыслова. – М. : Юристъ, 1999. – С. 238, 239.; [317] Якушин В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение / В. А. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – С.58-78.

¹ [94] Кистьяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кистьяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С.557

предмет посягання, внаслідок чого посягання не може заподіяти дійсної шкоди суспільним відносинам¹.

Н. Ф. Кузнецова, М. П. Редін, І. С. Тишкевич також підкресливали, що поняття «замах на непридатний об'єкт» є принципово неправильним².

Проте М. Д. Дурманов вважав, що непридатним може бути тільки об'єкт. Наприклад, при посяганнях на людське життя взагалі неможливо говорити про людину як про предмет посягання. У певних випадках посягання на конкретний предмет не спрямовується, а вчинюється за допомогою цього предмету, наприклад при обмірюванні та обважуванні покупця. Під замахом на непридатний об'єкт М. Д. Дурманов розумів такі випадки, коли посягання винного умисно спрямоване на реальний безпосередній об'єкт (життя, здоров'я людини, власність), але вчинені ним дії фактично не посягають на цей об'єкт і не можуть заподіяти йому шкоду³.

Найбільш правильною видається позиція В. П. Тихого та М. І. Панова, які підкреслюють, що замах на непридатний об'єкт має місце тоді, коли об'єкт (предмет) не має необхідних властивостей (ознак) або зовсім відсутній, внаслідок чого винний не може довести злочин до кінця⁴. Особа припускається фактичної помилки, що позбавляє її можливості довести злочин до кінця. Цієї позиції дотримується і О. І. Ситнікова, яка також зазначає, що при непридатному замаху потрібно виділяти не тільки помилку в предметі посягання, а й в об'єкті посягання⁵.

¹ [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 47.

² [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С.307; [200] Редин М. П. Преступления по степени их завершенности : монография / М. П. Редин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 156; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 171.

³ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 153

⁴ [235] Тихий В. П. Злочин, його види та стадії / В. П. Тихий, М. І. Панов. – К. : Промені, 2007. – С.28.

⁵ [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2006. – С. 119.

Замах з непридатними засобами існує там, де особа через помилку або через незнання використовує такі засоби, які в дійсності не можуть призвести до закінченого злочину, але сам злочинець вважає їх цілком придатними для цього.

Дискусійним в науці кримінального права було і залишається питання караності замаху з непридатними засобами. Вирішення проблеми караності цього виду замаху в науці кримінального права знайшло своє відображення у різних теоріях, які умовно можна поділити на: 1) суб'єктивні; 2) об'єктивні; 3) змішані.

Теорії суб'єктивні. Згідно з цими теоріями, суттєвої різниці між придатними та непридатними засобами немає, тому що в діях особи, яка їх використовує, умисел вже ясно визначився¹.

Теорії об'єктивні заперечували караність замаху з непридатними засобами на тій підставі, що замах, внаслідок використання таких засобів, не може в жодному разі викликати злочинний наслідок².

Теорії змішані, в яких розрізнялися три види:

а) теорія поділу засобів на абсолютно і відносно непридатні.

Підтримували цю теорію Н. А. Неклюдов, С. Будзинський та ін.³. Абсолютно непридатні засоби - ті, які за жодних умов нездатні призвести до бажаного результату, наприклад, постріл з незарядженої рушниці. Цей замах визнавався некараним.

Під відносно непридатними засобами розуміли такі засоби, непридатність яких обумовлюється особливостями кожного окремого випадку, наприклад спроба отруїти людину отрутою в такій пропорції, яка є не смертельною. Замах з відносно непридатними засобами вважався караним.

Згодом теорія поділу засобів на абсолютно і відносно непридатні знайшла відображення в працях В.Ф. Кириченка, який розрізняв два види непридатних засобів: непридатні внаслідок особливостей даного конкретного випадку та непридатні через

¹ [12] Белогриц-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права : Общая и Особенная части / Л. С. Белогриц-Котляревский. – К. ; Х. : Южно-рус. книгоизд-во Ф. А. Иогансона, 1903. – С.183, 184.

² Там само.

³ Там само.

те, що за будь-яких умов вони не можуть спричинити злочинний результат¹.

б) *теорія поділу засобів на злочинні та незлочинні* (О. П. Чебишев-Дмитрієв та І. Я. Фойницький). Згідно з цією теорією караним визнавався тільки замах із злочинними засобами (ніж, пістолет)².

в) *теорія причин використання непридатних засобів* (М. С. Таганцев, В. Д. Спасович, А. О. Кістяківській та ін.). Особа може помилятися в засобах або при виконанні злочину, або при його плануванні³.

У разі, коли особа помиляється в придатності засобів, варто розрізняти дві комбінації: 1) використання непридатних засобів внаслідок простої помилки або через незнання певних властивостей засобів. Ці випадки відносилися до караних; 2) використання непридатних засобів внаслідок крайнього невігластва або марновірства - ці випадки виключалися із числа караних.

Проаналізувавши наведені теорії, видається більш правильною позиція Н. Ф. Кузнецової та М. Д. Дурманова, які підкреслювали те, що абсолютно непридатних засобів не існує⁴. Дійсно, визнання певної категорії засобів за будь-яких умов абсолютно непридатними може призвести на практиці до безкарності найбільш замаскованих та підступних способів вчинення злочину. Так, цукром можна отруїти людину, якщо вона хвора на цукровий діабет. Навіть склянка води може бути смертельною для людини, яка поранена у живіт.

¹ [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 53-54

² [12] Белогриц-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права : Общая и Особенная части / Л. С. Белогриц-Котляревский. – К. ; Харьков : Южно-рус. книгоизд-во Ф. А. Иогансона, 1903. – С.183-184.

³ Там само.

⁴ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 160; [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С.311.

§5. Відмежування замаху на злочин від інших стадій злочину та від незлочинних діянь

Питання відмежування замаху на злочин від готування та закінченого злочину у науці кримінального права є достатньо висвітленими. З огляду на це, у даному підрозділі особлива увага приділяється, насамперед, розмежуванню замаху і незлочинних діянь.

Цікаво згадати, що ще Г. Є. Колоколов, розглядаючи проблему розмежування замаху та готування до злочину, підкреслював, що визначення такої межі має велике значення і в теоретичному, і в практичному аспекті¹. Особливе значення це має для призначення покарання за незакінчений злочин.

Кримінальне законодавство України, як складової частини Російської Імперії, дореволюційного періоду закріплювало положення, що покарання за вчинення готування чи замаху призначалося таке саме, як і за закінчений злочин. Наприклад, Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. за готування до деяких видів державних злочинів встановлювало таке ж покарання, як і за вчинення закінченого злочину – смертну кару².

Видані в перші роки радянської влади декрети, що застосовували термін «незакінчений злочин», передбачали, що він карається так само, як і закінчений злочин. Таке ж правило було закріплене і в ст.20 Керівних засад з кримінального права РРФСР 1919 р., і в КК УРСР 1922 р. Основні засади кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1924 р. закріпили цей же принцип, вказавши, що за розпочатий, але не доведений до кінця злочин (тобто за готування та замах), суд обирає міру покарання, яка передбачена законом за закінчений злочин.

Таке ж положення закріплювалося і КК України 1960 р. Між тим, М. Д. Дурманов та В. Д. Меньшагін правильно зазначали,

¹ [97] Колоколов Г. Е. К учению о покушении / Г. Е. Колоколов. – М. : Унив. тип. (Катков и Ко), 1884. – С. 340.

² [94] Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кистяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С.494.

що формули законів відносно караності готування і замаху ніяк не означають однакової караності замаху (і тим більше готування) і закінченого злочину¹. Це протирічило б закону, принципу індивідуалізації покарання, а саме урахуванню суспільної небезпечності вчиненого злочину, обставин справи і особи, яка вчинила злочин.

Прийняття КК України 2001 р. загострило проблему розмежування замаху і готування. Важливість їх розмежування обумовлювалася тим, що кримінальна відповідальність за готування наставала тільки при вчиненні злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких (ч.2 ст.14 КК України 2001 р.), тоді як замах на злочин будь-якої категорії визнавався кримінально караною стадією. Саме тому, на наш погляд, у 2008 році, закон встановив диференційовані максимальні межі строку або розміру найсуворішого виду покарання за готування до злочину (ч.2 ст. 68) і за замах на злочин (ч. 3 ст. 68)². У зв'язку з цим питання про відмежування замаху від готування та закінченого злочину набуває особливо важливого значення.

5.1. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину

Складність у визначенні критеріїв розмежування замаху та готування дала в свій час підставу деяким дослідникам, зокрема М. Д. Сергєєвському, А. Н. Трайніну, С. В. Познишеву, зробити висновок про неможливість розмежування готування та замаху і необхідності розглядати їх у межах єдиного поняття «поперед-

¹ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С.174; [154] Меньшагин В. Д. К вопросу об определении наказания по советскому уголовному праву / В. Д. Меньшагин // Ученые записки / Всесоюз. ин-т юрид. наук. – М., 1940. – Вып. 1. – С. 46.

² [68] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 р. № 270-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

ньої злочинної діяльності»¹. Так, М. Д. Сергєєвський вважав, що «поділ попередньої діяльності на дві частини – готування та замах – неможливий: попередня діяльність настільки різноманітна за змістом, що не може бути укладена в два будь-яких типи з визначеним у законі описаним змістом»².

Більшість учених дотримувалися точки зору щодо необхідності розмежування готування та замаху і виділення чітких критеріїв їх розподілу³.

У науці пропонувалися різні критерії розмежування цих стадій.

Так, *суб'єктивний критерій* розмежування готування та замаху на злочин визнавали визначальним, зокрема, С. П. Мокринський, М. Д. Шаргородський та ін.⁴. Обрання саме такого критерію розподілу ґрунтувалося на законодавчому визначенні замаху як «дії,

¹ [181] Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – С. 374. [212] Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая : пособие к лекциям / Н. Д. Сергиевский. – Изд. 3-е. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. – С.302; [251] Трайнин А. М. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957. – С.13-15.

² [212] Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая : пособие к лекциям / Н. Д. Сергиевский. – Изд. 3-е. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. – С.302.

³ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.198; [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 299; [230] Тадевосян Л. З. Неоконченные преступления : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – С.51; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 196.

⁴ [157] Мокринский С. П. Покушение и приготовление в советском праве / С. П. Мокринский // Совет. право. – 1927. – № 1. – С. 56–81; [305] Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1947. – С. 256.

спрямованої (безпосередньо спрямованої) на вчинення злочину»¹. Таким чином, головною розмежувальною ознакою готування та замаху визнавалася *безпосередня спрямованість діяння на вчинення злочину*. Так, М. Д. Шаргородський підкреслював, що законодавець, визначаючи замах як діяння, спрямоване на вчинення злочину, має на увазі не дію, а спрямованість волі на вчинення злочину².

З такою точкою зору, як видається, не можна погодитися. І при готуванні, і при замаху на злочин особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх діянь, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки (у злочинах з матеріальним складом) та бажає настання цих наслідків чи вчинення усіх діянь (у злочинах з формальним складом). Таким чином, замах і готування не відмежовуються за суб'єктивною стороною і можуть вчинятися тільки з прямим умислом.

У науці кримінального права багато вчених дотримувалися *об'єктивно – суб'єктивного (змішаного) критерію розмежування замаху та готування*³.

Сутність змішаного критерію полягає в тому, що замах відмежовується від готування: по-перше, об'єктивною стороною – при замаху здійснюється діяння, яким починається *виконання* об'єктивної сторони злочину, а при готуванні дії не входять до об'єктивної сторони складу злочину, не є її частиною і завжди передують його виконанню; по-друге, суб'єктивною стороною – при замаху воля особи спрямована на безпосереднє спричинення шко-

¹ Керівні засади з кримінального права РСФСР 1919 року, КК УРСР 1922 року, КК УРСР 1927 року визнавали замах «дією спрямовану на вчинення злочину». КК УРСР 1960 року визначив замах як «дію, безпосередньо спрямована на вчинення злочину».

² [305] Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1947. – С. 256.

³ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 110-111; [160] Назаренко Г. В. Неоконченное преступление и его виды : монография / Г. В. Назаренко, А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2003. – С. 102 – 103; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 110.

ди об'єкту злочинного посягання, тоді як при готуванні – тільки на створення умов для досягнення злочинного результату.

Вважається, що для відмежування замаху і готування не можна використовувати змішаний критерій, оскільки вони не різняться за суб'єктивною стороною, на що зверталася увага раніше.

Щодо *об'єктивного критерію* розмежування замаху і готування, то його визнавали та визнають такі вчені, як Н. Ф. Кузнецова, А. В. Наумов, А. Н. Трайнін, В. Ткаченко, Е. С. Хорева, Т. В. Церетелі¹. Відповідно до цього критерію, для відмежування замаху на злочин від готування до нього, необхідно встановити, чи є вчинене діяння частиною об'єктивної сторони злочину, що готується, або злочину, що вчиняється. При замаху об'єктивна сторона злочину є не завершеною – або не настали наслідки, або не виконані всі діяння, а при готуванні дії, вчинені винним, взагалі не містять обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину.

На нашу думку, дійсно різниця між готування та замахом на злочин має визначатися змістом об'єктивної сторони злочину. При готуванні дії не входять до об'єктивної сторони складу злочину, не є її частиною і завжди передують його виконанню. При вчиненні замаху на злочин особа вже виконує діяння, якими починається чи продовжується виконання об'єктивної сторони злочину. Крім того, при вчиненні замаху на злочин загроза заподіяння шкоди об'єкту є реальною.

При розмежуванні готування та замаху необхідно визначити, які саме діяння є ознаками об'єктивної сторони складу злочину.

¹ [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 299; [289] Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А. В. Наумов ; пер. с англ. Л. А. Нежинской, Е. Непомнящей. – М. : Юрист, 1998. – С. 413, 114, 416; [251] Трайнин А. М. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957. – С. 297-302; [242] Ткаченко В. Приготовление к преступлению и покушение на него / В. Ткаченко // Совет. юстиция. – 1975. – № 16. – С. 8; [295] Хорева Е. С. Социальная обусловленность уголовной ответственности за предварительную преступную деятельность / Е. С. Хорева // Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. – Ташкент, 1989. – С. 22, 23; [296] Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве / Т. В. Церетели. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Госюриздат, 1963. – С. 320.

Так, ще О. Ф. Кістяківський стверджував, що «кожному злочину властиві свої особливі дії, з яких складається готування, і свої особливі дії, у яких знаходить вираз замах. У вбивстві - придбання зброї чи знаряддя, зарядження зброї, приготування отрути складають готування до цього злочину. Навпаки, прицілювання в жертву злочину, передача ємкості з отрутою складають замах, в першому випадку на вбивство, у іншому - на отруєння»¹.

Проблемним було встановлення того, чи є вчинені злочинцем дії елементами відповідного складу злочину, чи, навпаки, лише необхідними актами, що забезпечують здійснення злочину. На це звертав увагу ще І. С. Тишкевич². Він підкреслював, що «не завжди і не всі елементи складу вказуються в законі, навіть, у описових диспозиціях (не говорячи вже про прості)»³. Це призводить до помилок у судовій практиці.

Так, Л., засуджений вироком районного суду м. Путивль Сумської області за ч.3 ст. 15 та ч.1 ст.115, ч. 3 ст. 185 КК України, тобто за незакінчений замах на вбивство та за крадіжку, поєднану із проникненням у житло. Як встановлено, Л. з метою вбити С. вкрав у сусіда М. рушницю. Але був помічений сусідами, які повідомили про нього правоохоронним органам. Громадянина Л. було затримано.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області змінила вирок, перекваліфікувавши його діяння з ч.3 ст. 15 та ч.1 ст.115 КК на ч. 1 ст. 14 та ч.1 ст.115 КК. Колегія суддів дійшла висновку, що дії винного лише створювали умови для вчинення вбивства, що згідно з ч. 1 ст. 14 КК України є готуванням до злочину.

¹ [94] Кістяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая : учебник / А. Ф. Кістяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – С. 496.

² [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 102, 103.

³ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 102, 103.

Викладене дозволяє зробити наступні висновки: 1) при вчиненні замаху загроза для об'єкту є вже *реальною*; 2) дії при готуванні створюють лише можливість настання злочинного результату, тобто при готуванні ще відсутня *безпосередня* загроза об'єкту злочину, оскільки не починає виконуватися об'єктивна сторона злочину; 3) при замаху вчинене діяння в диспозиції статті Особливої частини КК має бути зазначене як ознака об'єктивної сторони; 4) при готуванні до злочину діяння не входять до об'єктивної сторони складу злочину, не є її частиною і завжди передують його виконанню.

5.2. Відмежування замаху на злочин від закінченого злочину

Проблема розмежування замаху та закінченого злочину має серйозне теоретичне та практичне значення. Більшість вчених вважають, що в основу розмежування замаху на злочин і закінченого злочину покладено *об'єктивний критерій* – завершеність чи незавершеність об'єктивної сторони злочину. Тобто, головною об'єктивною ознакою, що відмежовує замах на злочин від закінченого злочину, є те, що саме з вчинення замаху починає виконуватися об'єктивна сторона злочину, але вона повністю не завершується з причин, що не залежали від волі винного. Тому критерієм, який дозволяє розмежувати замах і закінчений злочин є, перш за все, *незавершеність об'єктивної сторони*: особа або не виконує всіх діянь, що становлять об'єктивну сторону, або виконує всі діяння, але не настають наслідки, передбачені в законі. Такої позиції дотримувалися М. Д. Дурманов, Н. Ф. Кузнецова, І. С. Тишкевич, Т. В. Церетелі¹.

¹ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 112; [125] Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С.300; [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 109; [297] Церетели Т. Наказуемость приготовления к преступлению по советскому уголовному праву / Т. Церетели // Социалист. законность. – 1954. – № 12. – С. 10–14.

Для вирішення питання про наявність замаху або закінченого злочину дуже важливо з'ясувати специфіку об'єктивної сторони злочинів з формальним, матеріальним складом¹.

Так, прикладом розмежування закінченого злочину і замаху на злочин з матеріальним складом може бути справа Р., яку вироком Ковпаківського районного суду м. Суми було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК України за крадіжку, поєднану з проникненням у житло. Громадянка Р., скориставшись вільним доступом у гуртожиток, таємно проникла до квартири потерпілої М., де викрала майно на загальну суму 70000 гр., але при виході з квартири була затримана потерпілою, яка повернулася додому.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду визнала, що суд першої інстанції припустився помилки щодо кваліфікації дій по заволодінню майном потерпілої М.: ці дії мають бути кваліфіковані як закінчений замах на крадіжку, оскільки, як вбачається з матеріалів справи, Р. не мала реальної можливості розпорядитися майном. Таким чином об'єктивна сторона крадіжки в цьому епізоді є незавершеною, має місце незакінчений злочин, а саме – закінчений замах².

Крім того, для розмежування закінченого злочину і замаху на злочин з матеріальним складом необхідно з'ясувати, що наслідки є обов'язковим елементом складу даного злочину, оскільки ненастання передбаченого законом наслідку само по собі не означає, що при замаху взагалі неможливе настання певних наслідків. Закон має на увазі відсутність тільки тих наслідків, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони того злочину, на який спрямований замах, тобто, злочинні наслідки, на досягнення яких був спрямований умисел винного.

Звідси випливає висновок, що при замаху можуть наставати певні суспільно небезпечні наслідки, але не ті, що були метою винного. Наприклад, особа бажає вчинити вбивство, стріляє, але тільки завдає поранення: смерть потерпілого не настає з причин, що не залежали від волі винного. У цьому випадку наслідки є, але вони

¹ Частково ці питання вже були розглянуті в попередніх підрозділах. Див. стор. 52 даної роботи.

² [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

не ті, що були метою злочину, на який було вчинено замах. Саме тому визначення того, яких саме наслідків бажав винний, є важливим для розмежування замаху на злочин з матеріальним складом і закінчений злочин.

Прикладом цього може бути справа К., засудженого вироком Путивльського районного суду за закінчений замах на вбивство (ч.2 ст.15 та ч. 1 ст. 115 КК України).

К. на ґрунті ревнощів, перебуваючи в стані сильного алкогольного сп'яніння, стільцем ззаду наніс удар Б. по голові, чим спричинив тяжкі тілесні ушкодження у вигляді черепно-мозкової травми.

Адвокат засудженого просив змінити кваліфікацію дій К., наголошуючи, що винний завдав лише тілесні ушкодження, а не спричинив смерть.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області, проаналізувавши матеріали справи, дійшла висновку, що встановлені обставини по справі свідчать про наявність у К. прямого умислу на вбивство. За таких обставин рішення суду першої інстанції щодо кваліфікації вчиненого колеґія суддів визнала вірним¹.

Замах на злочин з *формальним складом* матиме місце тільки тоді, коли діяння, яке передбачено як обов'язковий елемент складу конкретного злочину, вчинено не в повному обсязі.

Так, цікавою є справа С., засудженого вироком Кролевецького районного суду за ч. 1 ст. 199 та ч.3 ст. 15 та ч. 1 ст. 199 КК України 2001 року. С., перебуваючи у місті Києві, придбав підроблену купюру національної валюти України номіналом 100 гр. і привіз її в с. Погорілівка Кролевецького району з метою збуту. Згодом він збув підроблену купюру своєму знайомому, який не знав про те, що вона є фальшивою.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області дійшла висновку, що кваліфікація дій С. за ч.3 ст. 15 та ч. 1 ст. 199 КК України є невірною, оскільки склад злочину, передбачений у ст. 199 КК, є формальним, а тому саме придбання цієї купюри з метою збуту вже складало закінчений злочин².

¹ [61] Документи районного суду м. Путивль Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

² [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

Між тим, і в історії кримінального права, і в сучасній науці є прибічники точки зору щодо того, що критерієм розмежування замаху та закінченого злочину є не тільки об'єктивний (незавершеність об'єктивної сторони), а й *суб'єктивний* (незавершеність суб'єктивної сторони). Такої точки зору дотримуються В. Д. Іванов, М. П. Редін, О. І. Ситнікова¹. Вони вважають, що розмежування замаху та закінченого злочину потрібно проводити за *змішаним* критерієм, який враховує і суб'єктивну, і об'єктивну сторону складу злочину.

На нашу думку, розмежування замаху та закінченого злочину можливо проводити тільки за об'єктивною стороною злочину. Так, при замаху виконання об'єктивної сторони розпочате, але не доведене до кінця, а при закінченому злочині вона виконана повністю. Що стосується суб'єктивної сторони, то і при замаху, і при закінченому злочині воля особи спрямована на безпосереднє спричинення шкоди об'єкту злочинного посягання. Суб'єктивна сторона замаху, як і закінченого злочину, є сформованою та завершеною, і виражається в наявності в особи прямого умислу та мети на вчинення конкретного злочину.

5.3. Відмежування замаху на злочин від незлочинних діянь

Проблема відмежування замаху на злочин від незлочинних діянь (адміністративних, дисциплінарних та ін. правопорушень) виникає в багатьох випадках, причому з найбільш поширених категорій справ, які стосуються посягань на власність, довкілля, господарську й службову діяльність тощо. Її вирішення ускладнюється недостатньо чіткими формулюваннями статей Особливої частини КК України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, дисциплінарних статутів.

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що автори не приділяють достатньої уваги питанням відмежування замаху

¹ [80] Іванов В. Д. Понятие и виды стадий преступной деятельности / В. Д. Иванов // Изв. вузов. Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 121; [313] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т. 5 : Неоконченное преступление. – С.248.

на злочин від незлочинних діянь. Тому актуальність і недостатня дослідженість цієї проблеми зумовила необхідність висвітлення питань про критерії такого розмежування. Наприклад, Л. Брич також звертає увагу, що встановлення співвідношення у разі, коли діяння одночасно містить ознаки готування чи замаху на злочин і закінченого адміністративного правопорушення взагалі не аналізувалося у кримінально-правовій літературі¹.

Насамперед, зазначимо, що питання про відмежування замаху виникає стосовно тільки тих правопорушень, які вчинюються з прямим умислом, оскільки замах неможливий з необережності чи зі змішаною формою вини.

Так, видається необхідним спочатку проаналізувати можливість відмежування замаху на злочин від незлочинного (малозначного) діяння. Законодавчі приписи щодо цього питання суперечливі. Так, частина 2. ст. 11 КК закріплює положення, що «... не є злочином дія чи бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки...». При цьому слід підкреслити, що при вчиненні замаху істотна шкода фізичним чи юридичним особам, суспільству або державі не завдається через недоведення злочину до кінця з причин, що не залежать від волі винного. Тобто, така ознака малозначного діяння, як відсутність суспільної небезпеки (не заподіяння істотної шкоди), не може використовуватися для розмежування.

Вважаємо, що єдиним критерієм, за яким можливо відмежувати замах від незлочинного діяння, є наявність у особи наміру на заподіяння істотної шкоди.

Крім того, одним із критеріїв малозначності у кримінально-правовій літературі називають ту обставину, що *відповідне діяння передбачено в КУпАП*.² У той же час, відповідно до ч. 2 ст. 9

¹ [23] Брич Л. Проблема критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці / Л. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 43. – С. 255–272. – Серія юридична.

² [23] Брич Л. Проблема критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці / Л. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 43. – С. 255–272. – Серія юридична.; [311] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина,

КУпАП, «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до чинного законодавства кримінальної відповідальності». Отже, не зрозумілим залишається характер діяння, про яке йдеться у ч. 2 ст. 9 КУпАП, і як він визначається.

Слід підкреслити, що на практиці припускається багато помилок при застосуванні ч.2 ст. 11 КК, оскільки оцінка малозначності кожного суспільно-небезпечного діяння є дуже суб'єктивною.

Труднощі при відмежуванні замаху на злочин від незлочинних діянь виникають, головним чином, тоді, коли відмінні ознаки, за якими склад злочину відрізняється від складу правопорушення, сформульовані в законі за допомогою оціночних понять, зміст яких у нормативному порядку не уточнений.

Наприклад, найбільш поширеною ознакою, за якою можна відмежувати замах на злочини проти довкілля і відповідні адміністративні правопорушення, є наявність суспільно небезпечних наслідків у виді істотної шкоди. Видається, що відмежування злочинного посягання і незлочинного діяння і в цьому разі потрібно також проводити за суб'єктивним критерієм – спрямованістю умислу на спричинення шкоди конкретного характеру і розміру. Між тим, ні в КК, ні в нормативних актах інших галузей законодавства, зокрема, не вказані ті кількісно-вартісні критерії, за якими можна було б визначити, що заподіяна відповідним посяганням майнова шкода є істотною. На це звертають увагу М. І. Хавронюк, Л. Брич, В. О. Навроцький¹.

Проте найбільш гостро проблема відмежування постає у тих випадках, коли диспозиції відповідних статей КК і норм законодавства про адміністративну, дисциплінарну чи цивільно-право-

2005. – Т. 3 : Поняття преступлення. – С. 92; також, наприклад, КК Республіки Білорусь у ч.4 ст. 11 закріпив, що малозначне діяння у випадках, передбачених законом, може потягнути застосування заходів адміністративного чи дисциплінарного стягнення.

¹ [24] Брич Л. Деякі міркування щодо всеосяжного погляду на Особливу частину КК України (Про працю М. Хавронюка «Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України») / Л. Брич, В. Навроцький // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 9. – С. 105–117.

ву відповідальність збігаються текстуально або тотожні за змістом¹.

Так, прикладом текстуального збігу є склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 310 КК України «Посів або вирощування снотворного маку чи конопель», і склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 106-2 КУпАП «Незаконні посів і вирощування снотворного маку чи конопель». Аналіз свідчить, що диспозиції як ч. 1 ст. 310 КК, так і ст. 106-2 КУпАП сформульовані абсолютно однаково. Тому виникає ситуація функціональної колізії в праві, коли сукупність (набір) одних і тих самих ознак утворює і склад адміністративного правопорушення, і склад злочину².

Тотожність змісту норм кримінального права і норм законодавства про адміністративну, дисциплінарну чи цивільно-правову відповідальність має місце в тих випадках, коли в диспозиціях відповідних статей та норм використані різні терміни, які, однак, позначають одне й те ж саме поняття. Наприклад, склади правопорушень, передбачені ст. 213 КК «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом» та ст. 164-10 КпАП «Порушення законодавства, що регулює здійснення операцій з металобрухтом». Слід підкреслити, що М.І. Хавронюк, досліджуючи проблему розмежування злочинів та адміністративних правопорушень, навів вичерпний перелік таких пар деліктів, де зберігаються усі ознаки злочинів і адміністративних правопорушень³.

Таким чином, при текстуальному збігу та тотожності змісту диспозицій статей КК України та норм законодавства про адміністративну, дисциплінарну чи цивільно-правову відповідальність просте порівняння тексту диспозицій, тлумачення змісту передбачених ними ознак не дозволяє встановити, яка норма: кримінально-правова чи адміністративно-правова або цивільно-правова має

¹ [23] Брич Л. Проблема критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці / Л. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 43. – С. 255–272. – Серія юридична.

² Там само.

³ [24] Брич Л. Деякі міркування щодо всеосяжного погляду на Особливу частину КК України (Про працю М. Хавронюка «Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України») / Л. Брич, В. Навроцький // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 9. – С. 105–117.

застосовуватися. Між тим, про наявність у діянні винного складу замаху на конкретний злочин може йтися тільки за умови визнання всього вчиненого кримінально-караним діянням.

Таким чином, існуючі колізії норм права щодо текстуального збігу та тотожності змісту диспозицій, нечіткого і такого, що потребує тлумачення формулювання суспільно небезпечних наслідків, потрібно вирішувати в ході вдосконалення законодавства. На те, що проблема відмежування злочинних посягань від правопорушень має бути вирішена передусім у законодавчому порядку звертають увагу М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, Л. Брич, В. О. Навроцький¹.

Між тим, не викликає труднощів відмежування замаху і незлочинних діянь, якщо в диспозиціях відповідних статей прямо вказані ознаки, у яких виражена відмінність між складами злочинів і складами правопорушень, якщо вони сформульовані або за допомогою формально-визначених понять, або хоча й оціночних, або зміст яких конкретизований у самому кримінальному законі чи в актах інших галузей права. Це підкреслює і Л. Брич². Зокрема, маються на увазі випадки, коли кримінальна відповідальність настає у разі заподіяння певних наслідків, наявності вказаної в законі мети чи мотиву. Наприклад, не становить теоретичних труднощів відмежування дрібного викрадення чужого майна (ст. 51 КпАП) від замаху на кримінально карану крадіжку (ч. 2 чи 3 ст. 15 ст. 185 КК). Критерієм, за яким проводиться відмежування, тут виступає спрямованість умислу винної особи. Так, якщо умисел винного не був спрямований на спричинення шкоди в тому розмірі, який визначений у законі, відповідальність за замах на зло-

¹ [24] Брич Л. Деякі міркування щодо всеосяжного погляду на Особливу частину КК України (Про працю М. Хавронюка «Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України») / Л. Брич, В. Навроцький // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 9. – С. 105–117; [153] Мельник М.І. Законодавчі аспекти відмежування злочинного діяння від незлочинного // Проблеми пенітенціарної теорії та практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 9. – С. 83–89.

² [23] Брич Л. Проблема критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці / Л. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 43. – С. 255–272. – Серія юридична.

чин виключається. Діяння в цьому випадку знаходиться за межами кримінального права і тягне тільки адміністративну відповідальність.

Отже, у тих складах злочинів, де розмір шкоди (суспільно небезпечних наслідків) визначений чітко, відмежування замаху від незлочинного діяння має проводитися за суб'єктивним критерієм – спрямованістю умислу винної особи на заподіяння шкоди в розмірі, зазначеному в КК.

Наприклад, посягання, спрямоване на незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (тобто обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж 10 м³) (ст. 239² КК) кваліфікуватиметься як замах на злочин лише у тому разі, коли умислом особи охоплювалося саме такий (і більший) розмір. У тому ж разі, коли умисел винного був спрямований на незаконне заволодіння меншого обсягу земель, ніж зазначено в законі, все вчинене тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН§1. Підстава кримінальної відповідальності
за замах на злочин

Щодо підстави кримінальної відповідальності за незакінчений злочин і, зокрема, за замах, у доктрині кримінального права можна виокремити декілька різних точок зору.

Перша : *підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин визнається неповний склад злочину*. Цієї позиції дотримувалися Н. В. Лясс, Б.С. Нікіфоров, А. Н. Трайнін, та ін.¹ Вони зазначали, що замах має місце там, де є всі елементи складу злочину, за винятком одного – наслідку. Особливості замаху полягають у тому, що в ньому «відсутність одного з елементів складу не усуває кримінальної відповідальності за вчинену дію, а створює особливе положення відповідальності за незакінчений злочин»².

¹ [142] Лясс Н. В. Понятие и основания наказуемости приготовления и покушения / Н. В. Лясс // Ученые записки : Вопросы уголовного права и процесса / Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1956. – Вып. 8, – № 202. – С. 52–57.; [145] Лясс Н. В. [Рецензия] / Н. В. Лясс // Изв. вузов. Правоведение. – 1959. – № 4. – С. 162. – Рец. на кн. : Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1958. – С. 162.; [163] Никифоров Б.С Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик // Важный этап в развитии советского права. (Новое общесоюзное законодательство в области уголовного права, судопроизводства). Труды науч. сессии ВШЮН. М., 1960. - С. 32; [252] Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. лит., 1951. – С. 307, 308.

² [142] Лясс Н. В. Понятие и основания наказуемости приготовления и покушения / Н. В. Лясс // Ученые записки : Вопросы уголовного права и процесса / Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1956. – Вып. 8, – № 202. – С. 52–57.; [252] Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. лит., 1951. – С. 307, 308.

Друга: *підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин вважається часткове виконання складу злочину*. Цю позицію підтримував І.С.Тишкевич, який вважав, що притягнення до відповідальності за незакінчену злочинну діяльність має лише ту особливість (у порівнянні із закінченим злочином), що для нього необхідно та достатньо, щоб винний частково виконав склад того або іншого конкретного злочину. Він зазначав, що відповідальність за таке часткове здійснення складу злочину спеціально передбачена в законі (ст.17 КК 1960 р.)¹.

Аналізуючи наведені точки зору, необхідно підкреслити, що чинне законодавство не передбачає поняття «неповний» або «частково виконаний» склад злочину. В ч.1 ст. 2 КК України закріплено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.

Третя : *підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин є склад злочину*. Такої позиції дотримується Н.Ф.Кузнецова. На її думку, склад завжди єдиний для всіх видів злочинів (закінчених і незакінчених). Тільки при незакінченому злочині відсутні ознаки об'єктивної сторони доводяться не як ті, що фактично настали, а як ті, які повинні настати, якби їх настанню не перешкодили обставини, що не залежали від особи².

Четверта: *підставою кримінальної відповідальності за замах є склад замаху на злочин*. Отже, у незакінчених злочинах завжди є склади готування до певного злочину або замаху на певний злочин, ознаки яких визначаються диспозиціями норм Особливої частини та положеннями статей Загальної частини КК. Іншими словами, визнається існування декількох самостійних складів: склад закінченого злочину, склад замаху, склад готування й, нарешті, склад співучасті. Цю точку зору підтримували Я. М. Брайнін, М. Д. Дурманов, В. Д. Иванов, В. М. Кудрявцев, Н. В. Маслак,

¹ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 8.

² [127] Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1958. – С. 119.

А. А. Пионтковский, В.С. Прохоров, А. І. Санталов, В. М. Чхиквадзе, М. Д. Шаргородський та ін.¹

На наш погляд, саме ця точка зору видається правильною: законодавець підкреслює, що незакінчений злочин (в тому числі й замах на злочин) має всі ознаки злочину (ч.1 ст. 11 та ч.2 ст.13 КК України). Тому питання про наявність складу злочину в ньому просто не повинно виникати, оскільки кожне суспільно небезпечне діяння визнане злочином у законі, має свій склад². Крім того, ст. 2 КК України визначає підставу кримінальної відповідальності як «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом». Проте, чинне законодавство не визначає поняття складу злочину і не вказує, Загальною чи Особливою частиною мають бути передбачені його ознаки.

¹ [2] Алексеев Н. Е. Основание уголовной ответственности по советскому уголовному праву / Н. Е. Алексеев, В. Г. Смирнов, М. Д. Шаргородский // Изв. вузов. Правоведение. – 1961. – № 2. – С.78-79.; [21] Брайнин Г. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Г. М. Брайнин. – М.: Юрид. лит, 1963. – С. 35-36.; [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 31.; [78] Иванов В. Д. Основания уголовной ответственности и наказуемости за покушение на преступление / В. Д. Иванов // Сборник статей адъюнктов и соискателей / ВШ МООП СССР. – М., 1966. – С. 48-51.; [123] Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 43.; [130] Курс советского уголовного права / под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Т. 1. – С. 248-249.; [131] Курс советского уголовного права: в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М.: Наука, 1970. – Т. 2: Преступление. – С. 90-91; [150] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія / Н. В. Маслак. – Х.: Право, 2010. – С. 97; [176] Пионтковский А. А. Основание уголовной ответственности / А. А. Пионтковский // Совет. государство и право. – 1959. – № 11. – С. 58; [205] Санталов А. И. Состав преступления и некоторые вопросы Общей части уголовного права / А. И. Санталов // Изв. вузов. Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 98-103; [302] Чхиквадзе В. М. Понятие и значение состава преступления в советском уголовном праве / В. М. Чхиквадзе // Совет. государство и право. – 1955. – № 4. – С. 55.

² [151] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія / Н. В. Маслак. – Х.: Право, 2010. – С.104.

У ч.1 ст. 2 КК України законодавець використав формулювання «склад злочину, передбачений цим Кодексом», а не «передбачений Особливою частиною КК».

Таким чином, закон передбачає єдність правової та фактичної підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення замаху на злочин. Фактичною підставою є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК; правовою – наявність у вчиненому суспільно небезпечному діянні складу злочину, передбаченого КК¹. Отже, фактичною підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин є вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, а саме діяння, передбачені ст. 15 КК.

Між тим, склад замаху на злочин має свої особливості. Особливості його об'єктивної сторони зазначені як у відповідній статті Особливої частини КК, так і в ч. 1 ст. 15 Загальної частини КК (недоведеність злочину до кінця з причин, що не залежали від волі особи). Особливості об'єкту замаху на злочин закріплено в Особливій частині КК (про це свідчить будова розділів Особливої частини КК). Ознаки суб'єкта можуть бути передбачені і Загальною частиною (загальний суб'єкт), і Особливою частиною КК (спеціальний суб'єкт). Ознаки суб'єктивної сторони складу замаху містяться як у Загальній частині (вказівка на можливість вчинення замаху тільки при прямому умислі та наявності мети на вчинення злочину), так і в Особливій частині КК (наявність у винного певного мотиву).

Отже, елементами складу замаху на злочин є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Об'єкт замаху повністю залежить від об'єкта закінченого злочину, який суб'єкт мав намір вчинити. Наприклад, при замаху на вбивство – об'єктом є життя людини, при замаху на звалтування – статеві недоторканість та статеві свободи особи, при замаху на грабіж – власність.

Об'єктивна сторона. Особливістю об'єктивної сторони замаху є те, що: 1) починається безпосереднє виконання об'єктивної

¹ [116] Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. Відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв. Наук. ред. В.А.Клименко та М.І.Мельник. – К.: Правові джерела, 2002. – С. 77.

сторони складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК, який особа має намір вчинити; 2) замах може вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності; 3) злочин не доводиться до кінця з причин, що не залежали від волі особи.

Ознаки об'єктивної сторони замаху передбачені як Особливою частиною КК у диспозиції відповідних статей, так і Загальною частиною КК у ч.1 ст. 15 посиланням на недоведеність злочину до кінця з причин, що не залежали від волі особи. Замах вважається вчиненим з моменту початку виконання об'єктивної сторони конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК, за умови недоведення злочину до кінця з причин, що не залежали від волі особи.

Суб'єктивна сторона. Замах на злочин, як вид незакінченого злочину, можливий лише з *прямим* умислом. Особливості таких суб'єктивних ознак замаху як вина та мета було розглянуто у попередньому розділі. Частина 1 ст. 15 Загальної частини КК закріплює наступні суб'єктивні ознаки замаху – вину у виді прямого умислу і мету вчинення злочину. Між тим, така ознака суб'єктивної сторони замаху як мотив може міститися в диспозиціях статей Особливої частини КК. Наприклад, замах на вбивство з корисливих мотивів (частини 2 або 3 ст. 15 та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України).

Суб'єкт замаху визначається залежно від того, які вимоги встановлюються законом до суб'єкта закінченого злочину, який особа мала намір вчинити. Наприклад, суб'єктом замаху на вбивство може бути фізична осудна особа, яка досягла 14 річного віку. Ознаки суб'єкта можуть бути передбачені і Загальною частиною (загальний суб'єкт), і Особливою частиною КК (спеціальний суб'єкт). Наприклад, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 117 КК України, може бути тільки мати новонародженої дитини.

Таким чином, якщо підставою кримінальної відповідальності за закінчений злочин є склад злочину, передбачений статтею Особливої частини КК, то *підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин є склад замаху, передбачений статтями як Особливої частини, так і Загальної частини КК.* Це положення знайшло своє закріплення в ст.16 КК України, в якій підкреслюється, що кримінальна відповідальність за замах

на злочин настає за ст.15 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.

§2. Кваліфікація замаху на злочин

Кваліфікація злочину – одне з найважливіших питань науки кримінального права та практики.

Кваліфікувати (від латинського qualis – якість) – означає відносити певне явище за його якісними ознаками, властивостями до якого-небудь розряду, виду, категорії. Кваліфікувати злочин означає дати йому юридичну оцінку, вказати відповідну кримінально-правову норму, що містить ознаки цього злочину. «Кваліфікація злочину, – як писав ще О. А. Герцензон, – полягає у встановленні відповідності даного конкретного діяння ознакам того або іншого складу злочину, передбаченого кримінальним законом»¹.

Схожі визначення давали В. М. Кудрявцев, Б. О. Куринов, А. В. Наумов, А. А. Піонтковський, А. Н. Трайнін².

Поняття кваліфікації злочину має два значення: 1) це процес встановлення ознак того або іншого злочину в діях особи; 2) це результат цієї діяльності судових і прокурорських органів – офіційне визнання й закріплення у відповідному юридичному акті (постанові слідчого або органу дізнання, обвинувальному висновку, судовому вироку) виявленої відповідності ознак вчиненого діяння ознакам, передбаченим у кримінально-правовій нормі. М.Г. Александров розрізняв акт застосування норми права як дію відповід-

¹ [35] Герцензон А. А. Квалификация преступления / А. А. Герцензон. – М. : Госюриздат, 1947. – С. 4.

² [122] Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972; [129] Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-т, 1984; [162] Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : БЕК, 1999; [176] Пионтковский А. А. Основание уголовной ответственности / А. А. Пионтковский // Совет. государство и право. – 1959. – № 11; [251] Трайнин А. М. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957.

ного виконавчого органу і як документ, у якому ця дія одержує об'єктивоване вираження¹.

Б. О. Куринов вважав, що поняття кваліфікації злочинів уживається в теорії та на практиці у двох значеннях: 1) кваліфікація як певний логічний процес, встановлення відповідності (тотожності) конкретного випадку, що розглядається, ознакам складу злочину, передбаченого нормою Особливої частини КК; 2) кваліфікація як певна правова оцінка суспільно небезпечного діяння². Обидва ці значення кваліфікації злочинів тісно пов'язані між собою. Враховуючи це, В.М. Кудрявцев писав, що у визначенні поняття кваліфікації злочину доцільно об'єднати обидва ці значення і визначити кваліфікацію злочину як встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою³.

Отже, кваліфікація є однією з важливих частин процесу застосування кримінального закону. Між тим, питання кваліфікації злочинів певним чином залишилось поза увагою законодавця. Зокрема, у КК 1960 р. це поняття взагалі не використовувалося. КК 2001 р. вживає термін «кваліфікація» лише в деяких статтях, наприклад у ст. 33 (сукупність злочинів), ст. 35 (правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів).

Цьому питанню серйозну увагу приділяє Пленум Верховного Суду України: майже в кожній його постанові містяться вказівки щодо кваліфікації злочинів.

Однозначне визначення поняття кваліфікації злочинів у науці кримінального права відсутнє. Так, М. Й. Коржанський вважав, що кваліфікація злочинів є кримінально-правовою оцінкою вчиненого діяння, вибір і застосування до нього тієї кримінально-правової норми, яка найповніше описує його ознаки⁴.

¹ [1] Александров Н. Г. Применение норм советского социалистического права / Н. Г. Александров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – С. 9.

² [129] Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – С. 7.

³ [122] Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 7, 8.

⁴ [108] Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський – 2-е вид. – К. : Атіка, 2002. – С. 10, 11.

В. О. Навроцький визначав кваліфікацію злочинів як результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, внаслідок якої визначається, що скоєне є злочином, визначається норма кримінального закону, яка передбачає відповідальність за скоєне, виявляється відповідність між юридично-значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом, і, нарешті, процесуально закріплюється висновок про наявність такої відповідності¹.

Уявляється, що наведене визначення кваліфікації злочинів у цілому відображає основний її зміст. Проте воно є занадто об'ємним, і описує не тільки сутність кваліфікації (встановлення відповідності між юридично-значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом), а й процесуальні моменти її реалізації, що в кримінальному праві є зайвим.

Обґрунтованішим видається визначення кваліфікації злочинів, запропоноване В. Я. Тацієм, який визначає кваліфікацію злочинів як «точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно небезпечного діяння складу конкретного злочину, закріпленого в кримінальному законі»².

Вказівка на *точне* встановлення відповідності вчиненого конкретному складу злочину забезпечує правильну юридичну та соціальну характеристику вчиненого діяння. Підкреслення того, що вчинене діяння має відповідати *складу конкретного злочину*, зобов'язує з безлічі ознак злочину встановити тільки юридично значущі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що входять до складу конкретно вчиненого злочину, бо склад утворює тільки *вся сукупність* передбачених законом ознак.

Кваліфікація, як процес встановлення відповідності суспільно небезпечного діяння складу конкретного злочину, має свої етапи.

Першим етапом кваліфікації є з'ясування того, який саме злочин *мала намір вчинити* і порівняти цей намір із фактично

¹ [159] Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – С. 139.

² [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 99.

вчиненим діянням. Наприклад, особа мала намір на вбивство, а фактично заподіяла лише тілесні ушкодження.

З'ясування суб'єктивної сторони вчиненого, спрямованості умислу винного, необхідно для правильної кваліфікації вчиненого діяння та індивідуалізації покарання за нього.

При встановленні спрямованості умислу винного на вчинення конкретного злочину важливе значення має врахування мотиву та мети вчиненого, оскільки мотив та мета вчиненого діяння є показниками прямого умислу.

Це підтверджує і практика. Так, вироком суду м. Охтирки Сумської області Д. засуджено за закінчений замах на умисне вбивство з хуліганських мотивів (ч. 2 ст. 15, п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України).

Д., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на літньому майданчику біля входу в магазин, втрутився в розмову Н. та Ш. У відповідь на це Н. висловився нецензурно, що Д. сприйняв як образ. Він пішов додому, взяв сокиру і повернувся до магазину, де наніс потерпілому Н. кілька ударів обухом і лезом сокири в голову з метою вбивства. Д. свій умисел на вбивство Н. не довів до кінця з причин, які не залежали від його волі - у зв'язку з активним опором потерпілого.

Колегія суддів Апеляційного суду Сумської області зазначила, що при кваліфікації дій Д. апеляційним судом не враховано мотивів вчиненого злочину. Між тим, замах на вбивство було вчинено під час сварки, яку розпочав сам потерпілий. І тільки після конфлікту з потерпілим у Д. виникли неприязні стосунки з Н. Тому не можна оцінювати дії Д. як вчинені з хуліганських мотивів, навіть враховуючи те, що вони вчинені у приміщенні, де знаходилися інші особи. Тому колегія суддів вважає, що дії Д. слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК України як замах на умисне просте вбивство¹.

На важливість дослідження мотивів вчинення злочину (як закінченого, так і незакінченого) вказує і Пленум Верховного Суду України. Пункт 19 постанови Пленуму № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах проти життя та здоров'я особи» зазначає, що у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

вбивство, керувалася не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який з них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч.2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства саме з такого мотиву¹.

Для правильної кваліфікації замаху необхідно враховувати також мету його вчинення.

Так, вироком міськрайонного суду м. Охтирка О. засуджено за ч. 4 ст. 187, за п.6 ч. 2 ст. 115, за ч.3 ст. 15 та пунктами 6, 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК України за те, що він вбив Б. з метою заволодіння цінними речами, потім, зайшовши в одну з кімнат квартири, побачив доньку вбитої ним Б., яка спала на ліжку. У цей момент у О. виник злочинний намір вбити її з метою позбутися можливого свідка вбивства Б. Реалізуючи цей намір, О. схопив дівчинку руками за шию і став душити. Але дівчинка прокинулася і вчинила йому опір. Під час вчинення злочинних дій О. почув сторонній шум і через вікно помітив працівників міліції. Свій злочинний умисел до кінця не довів з незалежних від його волі причин, оскільки був викритий працівниками міліції і під час спроби втечі з місця злочину затриманий ними.

Винність О. у злочинах, вчинених за наведених у вироку обставин, доведена об'єктивними доказами. Разом з тим кваліфікація дій О. за ч. 3 ст. 15 КК та п. 6 ч. 2 ст. 115 України підлягала виключенню з вироку, оскільки судом і слідством було встановлено, що О. намагався вбити доньку Б. не з корисливою метою, а з метою приховати раніше вчинене вбивство Б. Тому його дії щодо дівчинки повинні кваліфікуватися за ч. 3 ст.15 та п.9 ч. 2 ст. 115 КК України².

Другим етапом кваліфікації є врахування об'єктивних ознак вчиненого, тобто визначення об'єкта та об'єктивної сторони вчиненого. Для даного етапу кваліфікації важливе значення має конструкція складу злочину, на який вчиняється замах (матеріальний чи формальний). На цьому етапі кваліфікація замаху на злочин полягає у встановленні незавершеності об'єктивної сторони – від-

¹ [184] Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972 – 2008) [Текст]. – Х. : Видавець ФО – П Вапнярчук Н. М., 2008 – 624 с.

² [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

сутності суспільно небезпечних наслідків або закінченого діяння в матеріальних складах злочинів; незавершеність діяння у формальних складах злочинів.

Деякі питання кваліфікації замаху на злочин на практиці

Вивчення та аналіз матеріалів практики щодо питань кваліфікації вчиненого як замаху на злочин дозволили виокремити низку спірних та невирішених питань. Зокрема, до них можна віднести наступні :

- 1) кваліфікація вчиненого суспільно небезпечного діяння як замаху на злочин без посилання на частинами 2 чи 3 ст.15 КК України;
- 2) проблеми відмежування замаху на злочин від закінченого злочину при кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння;
- 3) кваліфікація замаху на злочин при частковій реалізації умислу.

Кваліфікація вчиненого суспільно небезпечного діяння як замаху на злочин без посилання на частини 2 чи 3 ст.15 КК України. Вивчення матеріалів судово-слідчої практики виявило, що в багатьох кримінальних справах по звинуваченню в замаху на злочин органи слідства та суди в процесуальних документах не зазначають вид замаху, тобто не посилаються на частини 2 чи 3 ст. 15 КК Загалом, при кваліфікації вчиненого вони вказують ст. 15 без зазначення частини або посилаються на ч.1 ст. 15 КК, визначаючи, що це замах на злочин, але без вказівки який саме – закінчений чи незакінчений. Таким чином, для встановлення виду замаху доводиться звертатися до вивчення матеріалів справи.

Так, в 2002 році Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області переглянула 10 кримінальних справ, у яких діяння винних кваліфікувалися як замах на злочин. У трьох з них при кваліфікації не було вказано вид замаху, проте колегія не звернула на це увагу, залишивши кваліфікацію без змін; у 2003 році розглянуто 10 кримінальних справ - у 2 не було вказано вид замаху; у 2004 році розглянуто 20 кримінальних справ - у 7 не було вказано вид замаху; у 2005 році розглянуто 11 справ – у 6 не було вказано вид замаху; у 2006 році розглянуто 8

справ – у 3 вид замаху також не зазначався. У 2009 році з 30 досліджених кримінальних справ, які розглядалися судами Сумської області ¹, у 8 з них не було зазначено вид замаху. Суди касаційної інстанції не виправляють цю помилку та не відмінюють на цій підставі вироки районних та міських судів. Колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області в 2009 році переглянула 4 кримінальні справи, в яких діяння винного кваліфікувалося як замах на злочин. У двох з них вид замаху не було зазначено : вирок щодо однієї з цих справ було скасовано, а справу повернено на новий розгляд; щодо другої справи – то колегія суддів у частині кваліфікації вчиненого вирок залишила без змін.

Таке ставлення до кваліфікації є неприпустимим, оскільки це не просто технічна вимога. Від виду замаху залежить індивідуалізація призначення покарання. При інших рівних умовах, закінчений замах є суспільно небезпечнішим у порівнянні з незакінченим. На це звертав увагу ще І. С. Тишкевич, підкреслюючи, що підвищена суспільна небезпечність діяння при закінченому замаху полягає в тому, що воно могло спричинити настання злочинного наслідку вже в результаті вчинених дій, якби цьому не завадили обставини, що не залежали від злочинця ². Крім того, закінчений замах у багатьох випадках супроводжується настанням наслідків, які не входять до об'єктивної сторони злочину, проте можуть бути тяжкими. Наприклад, спричинення тяжких тілесних ушкоджень при вчиненні замаху на вбивство.

На відміну від раніше діючого кримінального законодавства України, чинний КК виокремлює види замаху, які виділяються за ступенем реалізації злочинного умислу. У зв'язку з цим виникає питання, чи слід відображати у формулі кваліфікації, замах якого саме виду має місце в конкретному випадку. Переконливі аргумен-

¹ [58] Документи Конотопського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.; [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.; [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

² [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич . – М. : Госюриздат, 1958. – С. 163.

ти на користь того, що при кваліфікації замаху потрібно посилатися на частини 2 або ч. 3 ст. 15 КК, наводяться Ю. В. Бауліним. На його думку, посилатися при кваліфікації на відповідно частину ст. 15 КК необхідно, оскільки це: 1) дає можливість чітко визначити, у вчиненні якого саме злочину обвинувачується особа; 2) пов'язане з реалізацією права особи на захист. Обвинувачений вправі знати, від обвинувачення в замаху якого саме виду він повинен захищатися; 3) при призначенні покарання за незакінчений злочин відповідно до ст. 68 КК суд повинен урахувати ступінь здійснення злочинного наміру, а це передбачає обов'язковість вказівки виду замаху, на якому перерване злочинне посягання; 4) види замаху виділяються у КК¹.

В.О. Навроцький доповнює аргументацію Ю.В.Бауліна. Він підкреслює, що вказівка у формулі кваліфікації на частину ст. 15 КК відповідає принципам індивідуалізації покарання, дозволяє диференціювати відповідальність².

Непосилання при кваліфікації вчиненого діяння як замаху на злочин на частини 2 чи 3 ст. 15 КК є грубою помилкою і підставою для скасування вироку та повернення справи на додаткове розслідування. Це підтверджується практикою.

Так, вироком Ковпаківського районного суду м. Суми З. визнано винним у вчиненні замаху на давання хабара. Його дії були кваліфіковані за ч.1 ст.15 та ч.2 ст. 369 КК. Адвокат З. подав апеляцію з проханням скасувати вирок суду у зв'язку з невідповідністю рішення суду фактичним обставинам справи і неправильним застосуванням судом кримінального закону. Свою заяву він аргументував, зокрема відсутністю визначення виду замаху.

Колегія суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Сумської області, розглянувши матеріали справи, винесла ухвалу про скасування вироку щодо З. у зв'язку з неповнотою і неправильністю досудового слідства, яка виразилася в тому числі і у відсутності визначення виду замаху та невідповідністю

¹ [10] Баулін Ю. В. Деякі принципові новели Загальної частини Кримінального кодексу України та проблеми їх застосування / Ю. В. Баулін // Правова держава. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 113.

² [158] Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 179.

висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, та направлення справи на додаткове розслідування для усунення недоліків¹.

Проблеми відмежування замаху на злочин від закінченого злочину при кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння. На практиці нез'ясування суб'єктивної сторони вчиненого при кваліфікації діяння як замаху на злочин чи як закінченого злочину призводить до помилок і є підставою для скасування вироку та повернення справи на додаткове розслідування. Найчастіше ці помилки зустрічаються при розгляді справ про злочини проти життя та здоров'я, зокрема, коли йдеться про відмінність замаху на вбивство від умисного заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, замаху на згвалтування від умисного заподіяння шкоди здоров'ю.

Наприклад, замах на вбивство часто помилково кваліфікують як спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Або, навпаки, спричинення тілесних ушкоджень кваліфікують як замах на вбивство. Пленум Верховного Суду України надав роз'яснення з цього питання. У постанові зазначено, що для відмежування умисного вбивства від умисного тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерплого (ч. 2 ст. 121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема, враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причин припинення злочинних дій, поведінку винного і потерплого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: (при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерплого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потер-

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

пілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має¹.

Між тим, не зважаючи на детальне роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, на практиці суди не завжди ретельно з'ясовують вину, мету та інші ознаки суб'єктивної сторони вчиненого злочину. Прикладом може бути наступна справа.

Так, вироком районного суду м. Конотоп Сумської області С. засуджено за закінчений замах на вбивство (ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК України) за те, що він, перебуваючи в стані сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних стосунків, у процесі бійки кухонним ножом двічі вдарив свою дружину в груди, заподіявши їй тяжкі тілесні ушкодження.

У касаційній скарзі засуджений С., посилаючись на відсутність у нього умислу на вбивство дружини, просить перекваліфікувати його дії на ст. 121 КК України як умисне тяжке тілесне ушкодження.

Колегія суддів судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Сумської області визнала, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до висновку судово-медичної експертизи потерпілій були спричинені тілесні ушкодження у вигляді проникаючого колото - різаного поранення лівої половини грудної клітини. Проте визначення локалізації і кількості поранень недостатньо для встановлення умислу на вбивство. Суд першої інстанції не звернув увагу на причини вчинення злочинних дій та причини їх припинення, поведінку винного і потерпілої, що передувала події, їх взаємні стосунки.

Суддями не було враховано, що С. ніж використав випадково і, наносячи ним удари, діяв з помсти за нанесені йому дружиною удари качалкою, однак не бажав її смерті.

З огляду на викладене колегія суддів дійшла висновку, що засуджений С. під час завдання ударів ножом усвідомлював, що спричиняє тяжкі тілесні ушкодження, але не мав умислу на вбивство дружини, а тому його дії необхідно перекваліфікувати з ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК України на ч. 2 ст. 121 КК України².

¹ [184] Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972 – 2008). – Харків: Видавець ФО – П Вапнярчук Н. М., 2008 – С. 450.

² [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

Прикладом помилкової кваліфікації спричинення тілесних ушкоджень як замаху на вбивство через недослідження суб'єктивної сторони вчиненого діяння є справа К., засудженого вироком Липоводолинського районного суду Сумської області за закінчений замах на вбивство (ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК України).

Згідно з вироком суду К. визнано винним та засуджено за те, що він, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, взяв кухонний ніж, увійшов до будинку, у якому перебував П., і наніс йому три удари ножом у ліву частину грудної клітки, чим заподіяв легкі тілесні ушкодження. Після чого К. припинив свої злочинні дії.

Колегія суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Сумської області, дослідивши матеріали справи, дійшла висновку, що рішення суду першої інстанції не відповідає фактичним обставинам справи, оскільки судові рішення ґрунтуються на суперечливих доказах.

Суд першої інстанції, формулюючи обвинувачення відносно К., взагалі не дослідив суб'єктивну сторону злочину, не врахував того, що в діях винного не вбачається умислу на вчинення умисного вбивства потерпілого.

На підставі викладеного та керуючись статтями 362, 366, 377 КПК України, колегія суддів судової палати в кримінальних справах винесла ухвалу про скасування вироку Липоводолинського районного суду Сумської області щодо К. у зв'язку з однобічністю і неповнотою досудового та судового слідства та невідповідністю висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, та повернення кримінальної справи для проведення додаткового розслідування¹.

Не менш важливим є і питання розмежування на практиці замаху та готування до злочину, коли кваліфікація одного й того ж діяння залежить від того, який саме злочин винний мав намір вчинити (наприклад, проникнення в чужу квартиру в одному випадку може бути кваліфіковане як замах (при крадіжці), а в іншому – як готування (при вбивстві). Проте ці питання були розглянуті детально в попередньому розділі, і, як видається, не має потреби аналізувати їх повторно.

¹ [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

Кваліфікація одиначного злочину при частковій реалізації умислу¹. У судовій практиці кваліфікація одиначного злочину при частковій реалізації умислу викликає певні труднощі, якщо реалізована частина умислу становить закінчений злочин. Наприклад, особа вчиняючи крадіжку, заволоділа тільки частиною майна потерпілого. Так, вироком Тростянецького міськрайонного суду К. було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК та за ч.2 ст. 15 та ч.3 ст. 185 КК за те, що він, проникнув у квартиру А., маючи на меті заволодіти телевизором та мікрохвильовою піччю потерпілого, проте встиг з квартири винести та заховати лише мікрохвильову піч, внаслідок повернення господаря квартири додому.

Колегія суддів Апеляційного суду Сумської області, переглянувши справу, виключила з кваліфікації дій винного ч.3 ст. 185, оскільки дії К. містять склад незакінченого одиначного продовжаного злочину з єдиним наміром – заволодіти і телевизором, і мікрохвильовою піччю потерпілого А.²

Найбільш складним у науці кримінального права є питання кваліфікації вбивства двох та більше осіб, коли щодо однієї особи умисел реалізований повністю, а щодо іншої (інших) осіб має місце замах. Існують декілька точок зору щодо кваліфікації такого діяння.

1. Одні вчені вважають, що в цьому випадку *все вчинене кваліфікується як замах на злочин*. Такої точки зору дотримувалися Д. А. Гарбатович, М. Г. Іванов, Т. В. Кондрашова, С. І. Тишкевич, М. Феоктисов, О. В. Хабаров³.

¹ Термін «кваліфікація злочинів при частковій реалізації умислу» пропонують Толмачев О. Див.: [250] Толмачев О. Кваліфікація преступлений при частичной реализации умысла / О. Толмачев // Рос. юстиция. – 2000. – № 12. – С 30-31; [213] Ситникова А. И. Неоконченное преступление и его виды : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 “Уголов. право и криминология; испр.-труд. право” / А. И. Ситникова. – М., 2002. – С.18.

² [55] Документи Апеляційного суду Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

³ [33] Гарбатович Д. А. Кваліфікація уголовно-правовых деяний по субъективной стороне : монографія / Д. А. Гарбатович. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 67.; [102] Кондрашова Т. В. Проблемы уголовной ответственности за преступление против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности / Т. В. Кондрашова. – Екатеринбург : Гуманит. ун-т, 2000. – С. 55, 56.;

2. *Вчинене кваліфікується за сукупністю як замах на злочин та закінчений злочин*. Такої позиції дотримується О. Толмачов¹. Його підтримує О. І. Ситникова, яка такий підхід називає принципом диференційованої кваліфікації².

Між тим, Пленум Верховного Суду України в постанові № 2 від 07 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» питання кваліфікації діяння при частковій реалізації умислу не висвітлив. Але аналіз судової практики свідчить, що кваліфікація вбивства однієї людини і замах на вбивство іншої (інших) за наявності єдиного умислу на вбивство двох і більше осіб відбувається за сукупністю закінченого злочину та замаху на злочин.

Так, вироком Апеляційного суду Автономної Республіки Крим К. засуджено за п.1 ч. 2 ст. 115 КК України та за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України за те, що він, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних стосунків учинив умисне вбивство Ф. і закінчений замах на умисне вбивство М. У касаційному поданні прокурор порушив питання про перекваліфікацію дій К. за епізодом убивства Ф. з п. 1 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті, пославшись на неправильне застосування судом кримінального закону.

Заслухавши доповідь судді, пояснення засудженого К., думку прокурора та перевірівши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України подання задовольнила з таких підстав. Вбивство двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, якщо дії винного охоплювались єдиним умислом і були вчинені, як правило, одночасно.

[240] Тишкевич С. И. Кваліфікація преступлений против жизни : учеб. пособие / И. С. Тишкевич. – Мн. : МВШ МВД СССР, 1991. – С. 43.; [20] Бочаров Е. Кваліфікація убийств: некоторые вопросы теории и практики / Е. Бочаров, М. Феоктистов // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 66.; [291] Хабаров А. В. Кваліфікація неоконченных преступлений / А. В. Хабаров // Рос. юрид. журн. – 2000. – № 2. – С. 89.

¹ [250] Толмачев О. Кваліфікація преступлений при частичной реализации умысла / О. Толмачев // Рос. юстиция. – 2000. – № 12. – С. 31.

² [214] Ситникова А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление : монографія / А.И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2006. – С.18.

Убивство ж однієї людини і замах на життя другої не може розглядатись як закінчений злочин — убивство двох або більше осіб, оскільки злочинний намір убити дві особи не було здійснено К. з причин, що не залежали від його волі. У таких випадках вчинене слід кваліфікувати за ч. 1 або ч. 2 ст. 115 і ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК незалежно від послідовності злочинних дій.

У справі встановлено, що К. мав умисел на позбавлення життя двох осіб — Ф. та М. і все зробив для реалізації свого злочинного наміру, однак довів його до кінця тільки щодо Ф., а щодо М. — не завершив із причин, що не залежали від його волі. Тому дії К. за епізодом умисного вбивства Ф. належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 115 КК. З огляду на наведене колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання прокурора задовольнила: перекваліфікувала дії К. за епізодом убивства Ф. з п. 1 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті і за сукупністю злочинів призначила йому покарання у виді позбавлення волі строком на 13 років. У решті вирок залишено без зміни¹.

3. *Все вчинене кваліфікується як закінчений злочин.* Таку точку зору підтримує М.Святенюк. Він пропонує все вчинене кваліфікувати як «просте» вбивство, а якщо «при наявності умислу на вбивство двох та більше осіб суб'єкт через об'єктивні причини не зміг вчинити жодного вбивства, його діяння повинно оцінюватися як готування або замах на «просте» вбивство»².

Між тим, видається, не можна кваліфікувати вчинене як закінчений злочин, адже об'єктивна сторона злочину, передбаченого п.1 ч.2 ст.115 КК України, є незавершеною, бажані для винного наслідки (смерть декількох осіб) *не настали в повному обсязі*.

4. О. М. Попов, М. П. Редін і В. Ф. Щепельков пропонують для кваліфікації вчиненого передбачити спеціальні норми³, а саме до-

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 серпня 2003 р. (Витяг) [Текст] // Рішення Верховного Суду України. – 2004.

² [209] Святенюк Н. Квалификация некоторых видов убийств / Н. Святенюк // Уголов. право. – 2004. – № 1. – С. 48.

³ [183] Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 898 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса). – С. 50; [199] Редин М. П. Ответственность за

повнити ст. 105 КК РФ частиною 3, яка б встановлювала покарання за посягання на життя двох та більше осіб у виді позбавлення волі від 15 до 25 років, або довічне позбавлення волі¹. М.П. Редін пропонує кваліфікувати вчинене залежно від сумарної суспільної небезпечності або як вбивство двох або більше осіб (п. «а» ч.2 ст. 105 КК РФ), або як посягання на життя двох або більше осіб (запропонована ч. 3 ст. 105 КК РФ)².

Аналізуючи наведені позиції, вважаємо правильною ту точку зору, яка дозволяє кваліфікувати все вчинене як замах на злочин. Оскільки юридична природа вбивства однієї людини і замаху на життя інших (іншої) при наявності єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб, полягає в тому, що це є одиничний продовжуваний злочин. Продовжуваний злочин – це діяння, ознаки якого передбачені однією статтею або частиною статті КК (в нашому випадку ст. 15 КК) і яка складається з двох або більше тотожних злочинних дій, що мають єдиний злочинний намір і утворюють у своїй сукупності єдиний злочин (кінцева мета – позбавити життя декількох осіб). Вчинення лише одного злочинного діяння з декількох запланованих не утворює закінченого злочину, який мав на меті вчинити винний, і повинно кваліфікуватися як замах на злочин. Головним аргументом прихильників цієї точки зору є спрямованість умислу винної особи на вчинення єдиного злочину, передбаченого ч. 2 п.1 ст.115 КК України. Але потрібно зазначити, що ця точка зору не позбавлена певних недоліків. Так, проблематичною буде кваліфікація вбивства однієї людини і замах на життя інших (іншої) за наявності єдиного умислу на вбивство, якщо посягання на життя вчиняється одним діянням, а не декількома, як вимагає природа продовжуваного злочину. Наприклад, винна особа кидає вибухівку в групу людей, підсипає

покушение на преступление / М. П. Редин // Следователь. – 2005. – № 6. – С.9; [307] Щепельков В. Ф. Квалификация посягательств при частичной реализации умысла / В. Ф. Щепельков // Журн. рос. права. – 2002. – № 11. – С. 29.

¹ [183] Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 898 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса). – С. 50

² [199] Редин М. П. Ответственность за покушение на преступление / М. П. Редин // Следователь. – 2005. – № 6. – С.9.

отруту в пляшку, з якої будуть пити декілька осіб, тобто вчиняє лише одне діяння.

Взагалі, для того щоб уникати помилок при кваліфікації діянь при частковій реалізації умислу, видається можливим доповнити редакцію ч.2 ст. 115 КК України таким положенням :

«2. Умисне вбивство:

1) двох або більше осіб або замах на вчинення такого вбивства з частковою реалізацією умислу - вбивство хоча б однієї особи;

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому п. б ч. 2 цієї статті».

§3. Помилка в юридичних властивостях та фактичних ознаках вчиненого діяння та її значення для кваліфікації вчиненого як замаху на злочин

У кримінальному праві, яке базується на принципі винної відповідальності особи за вчинене діяння, з цим принципом безпосередньо пов'язане питання про суб'єктивну помилку¹. Помилка – це неправильне уявлення особи про об'єктивні властивості суспільно небезпечного діяння, які характеризують його як злочин².

Потрібно сказати, що для визначення суб'єктивної помилки в юридичній літературі використовувалися різні поняття зі схожим значенням.

Деякими вченими помилка характеризувалася як помилкове уявлення особи відносно фактичних або юридичних властивос-

¹ [48] Дагель П. С. Обстоятельства, исключают виновность субъекта и влияющие на форму вины / П. С. Дагель // Сов. юстиция. – 1973. – № 3. – С. 14–16.; [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 18.; [197] Рарог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учебное пособие. – М. 1991. – С. 59.; [229] Таганцев Н.С.. Русское уголовное право. Часть общая. Том 1. – Тула: Автограф, 2001. – С.35.

² [317] Якушин В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение / В. А. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – С. 35.

тей вчинюваного діяння [107, С. 105-106]¹; іншими вона характеризується як невірне уявлення про фактичні або юридичні ознаки вчинюваного діяння²; треті визначають її як невірну оцінку суб'єктом своєї поведінки³; четверті підкреслюють, що помилка – це хибне уявлення особи відносно об'єктивних властивостей суспільно небезпечного діяння, які характеризують його як злочин⁴.

Класифікації суб'єктивних помилок завжди приділялося багато уваги. Так, М. С. Таганцев розрізняв помилку, що відноситься до фактичних обставин, і помилку, що відноситься до закономірностей, виокремлював помилки через незнання та невірне розуміння як вибачальні та невибачальні⁵. П. П. Пусторослев до цих видів додавав ще і помилку в особі або предметі⁶.

В. Ф. Кириченко розрізняв суб'єктивні помилки: а) відносно обставин, що є ознаками складу злочину; б) відносно суспільної небезпечності діяння і в) помилку в праві, або юридичну помилку⁷.

П. С. Дагель, класифікував помилки: а) за предметом - на помилку юридичну і фактичну; б) за причинами виникнення - на ви-

¹ [107] Коптякова Л. И. Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация / Л. И. Коптякова // Проблемы права, социалистической государственности и социального управления. – Свердловск, 1978. – С. 105-106.

² [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С.16.

³ [130] Курс советского уголовного права / под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Т. 1. – С. 449.

⁴ [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 770.; [317] Якушин В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение / В. А. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – С. 35.

⁵ [229] Таганцев Н.С.. Русское уголовное право. Часть общая. Том 1. – Тула: Автограф, 2001 г. - С. 585.

⁶ [191] Пусторослев П. П. Русское уголовное право. Общая часть : лекции / П. П. Пусторослев. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1907. – Вып. 1 : Введение. Источники уголовного права. Преступление. –С. 341, 366.

⁷ [93] Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 18.

бачальну та невибачальну; в) за значимістю - на істотну та неістотну; г) за ступенем виправданості - на винну і невинну¹.

Кримінальний кодекс України не містить спеціальних норм про помилку. Поняття помилки, її види визначаються наукою кримінального права. Загальноприйнятим є поділ помилок на *юридичну* і *фактичну* – залежно від тих обставин, які неправильно сприймаються суб'єктом.

Юридична помилка є помилковим уявленням особи відносно юридичних властивостей та правової характеристики діяння. Деякі вчені підкреслюють, що це помилка особи відносно юридичної суті і юридичних наслідків вчиненого діяння².

Розрізняють наступні види юридичної помилки:

1. *Помилка в злочинності діяння* – полягає в тому, що особа вважає своє діяння злочином, а в дійсності закон його таким не вважає. Тут має місце так званий «уявний» злочин. Наприклад, особа вважає, що вчиняє такий злочин як зайняття проституцією, але чинний КК України такого складу злочину не містить. У таких випадках кримінальна відповідальність виключається, оскільки для неї немає об'єктивної підстави: відсутня ознака протиправності. Зрозуміло, що і замах на злочин у цьому випадку не може мати місця.

Крім того, помилка в злочинності діяння може полягати також у тому, що діяння за законом є злочинним, а особа вважає, що воно не є злочином. Наприклад, вчинюючи крадіжку майна в розмірі двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, особа вважає, що її діяння не є злочином (є адміністративним правопорушенням – дрібною крадіжкою), хоча насправді дане діяння визнається кримінально караним злочином, оскільки дрібною вважається крадіжка майна, розмір якої не перевищує 0.2 відсотка неоподаткованого мінімуму доходів громадян. За загальним правилом, дана помилка не виключає кримінальної відповідальності. Це положення ґрунтується на ст. 68 Конституції України,

¹ [48] Дагель П. С. Обстоятельства, исключают виновность субъекта и влияющие на форму вины / П. С. Дагель // Сов. юстиция. – 1973. – № 3. – С. 14–16.

² [312] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 771.

у якій закріплено, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Лише у виключних випадках – коли особа не мала реальної можливості ознайомитися з законом кримінальна відповідальність виключається.

2. *Помилка щодо кваліфікації злочину* – також відображає незнання або недостатню поінформованість про чинний кримінальний закон. Наприклад, особа вважає, що вчиняє крадіжку, а, насправді, вчинене є грабежем. Кримінальна відповідальність настає за грабж.

3. *Помилка щодо виду та (або) розміру покарання* – неправильне уявлення особи про вид та розмір покарання, що загрожує їй відповідно до закону за вчинений злочин¹. Наприклад, особа вважає, що за вчинення вбивства на замовлення вона може понести покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, а насправді п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі від 10 до 15 років або довічно. Ця помилка також не виключає кримінальної відповідальності.

Таким чином, проаналізувавши види юридичної помилки, можна зробити загальний висновок про те, що такі помилки не впливають ні на форму вини, ні на кваліфікацію злочину, ні на розмір призначеного покарання. Кримінальна відповідальність особи настає відповідно до оцінки цього діяння не суб'єктом, а законодавцем. Отже, помилка особи в юридичних ознаках відображає незнання особою кримінального закону і не виключає кримінальної відповідальності за закінчений злочин або за замах на нього. Виключенням є тільки така помилка в злочинності діяння, при якій особа вважає своє діяння злочином, а в дійсності воно таким не є.

Фактична помилка - це неправильне уявлення особи про фактичні об'єктивні ознаки складу злочину². При фактичній помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику пев-

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.177.

² [197] Рагог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учебное пособие. Москва, 1991. - С. 61.

ного діяння як конкретного злочину, однак помиляється у його фактичних об'єктивних ознаках¹.

Розрізняють такі види фактичної помилки: а) помилку в об'єкті; б) помилку в характері діяння (дії чи бездіяльності); в) помилку в причинному зв'язку; г) помилку в особі потерпілого. Деякі вчені додатково виділяють ще помилку в суспільній небезпечності вчиненого діяння та помилку щодо обставин, які обтяжують відповідальність².

Помилка в об'єкті полягає в неправильному уявленні особи про характер тих суспільних відносин, на які посягає її діяння: це неправильне уявлення особи про соціальну і юридичну суть об'єкту посягання і кількість об'єктів, яким фактично заподіюється шкода. Особа спрямовує своє діяння на заподіяння шкоди одним суспільним відносинам, але через її помилку шкода фактично заподіюється іншим. Наприклад, бажаючи знищити будинок захисника в зв'язку з його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, особа помиляється і підпалює будинок, який належить іншій особі. У цьому разі діяння було спрямоване на порушення суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, а фактично внаслідок помилки заподіяло шкоду відносинам власності.

Помилка в об'єкті посягання можлива лише на рівні родового і безпосереднього об'єктів. На рівні загального об'єкту злочину помилка неможлива, оскільки будь-який злочин посягає на суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством, тобто загальний об'єкт один і помилитися в ньому неможливо.

Оскільки об'єкт є елементом складу злочину, що, насамперед, визначає характер суспільної небезпечності злочину та його правильну кваліфікацію, неправильне уявлення особи про об'єкт впливає на її вину і відповідальність: особа відповідає за спрямованістю умислу. Проте, внаслідок того, що фактично шкода тому об'єкту, на який посягала особа, не була заподіяна, *відповідальність має наставати за замах на цей злочин*.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 178.

² [112] Енциклопедія уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 772.

Слід підкреслити, що дане правило про кваліфікацію злочинів, вчинених за умов помилки в об'єкті, застосовується тільки при *конкретизованому умислі*¹.

При невизначеному умислі злочин кваліфікується як замах на той об'єкт, якому фактично була заподіяна шкода, оскільки винний рівною мірою бажав заподіяння шкоди будь-якому з декількох можливих родових об'єктів.

Між тим, КК України містить низку статей, які передбачають посягання на життя (вбивство та замах на вбивство) як закінчений злочин. Тобто, переносять момент закінчення злочину на стадію замаху (злочини з усіченим складом). Це посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного в зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК). У цих випадках законодавець використав конструкцію замаху для формування специфічного виду закінченого злочину. Тому виникає питання, як має бути кваліфіковане діяння винного, якщо він припускається помилки в об'єкті при вчиненні цих злочинів?

За загальним правилом, ця помилка вимагає кваліфікації вчиненого у відповідності зі спрямованістю умислу винної особи. Однак, оскільки фактично шкоду тому об'єкту, який передбачався, не було заподіяно, відповідальність має наставати *за замах на цей злочин*².

¹ [112] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 772.

² [5] Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги. 1992. – С. 58; [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 178; [112] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – С. 772.

Між тим, виходячи з цього положення, помилку в об'єкті при посяганні на життя зазначених осіб необхідно визначати як замах на *посягання на їх життя*. Тобто, фактично може мати місце «замах на замах». Така конструкція видається дещо абсурдною, хоча і відповідає прийнятим у науці правилам кваліфікації злочинного діяння при помилці в об'єкті. Таким чином, все вчинене має кваліфікуватися за частиною 2 чи 3 ст. 15 та статтями 112, 348, 379, 400, 443 КК України.

Необхідно звернути увагу також на помилку в об'єкті, яка полягає в неправильному уявленні винної особи про соціальну та юридичну оцінку даного об'єкту. Обставинами, від яких залежить ця оцінка, можуть бути вагітність потерпілої при вбивстві, або ж недосягнення потерпілою особою 18 чи 14 річного віку при згвалтуванні.

Якщо особа вчиняє злочин виходячи з неправильного уявлення про наявність конкретної обтяжуючої обставини, вчинене має кваліфікуватися як замах на злочин з даною обтяжуючою обставиною. Наприклад, особа вбиває жінку, помилково вважаючи її вагітною. Видається, що це діяння має кваліфікуватися як замах на вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Або гвалтівник, вчиняючи злочин, вважає, що потерпіла особа не досягла 18 чи 14 років. Тоді вчинене має кваліфікуватися як замах на згвалтування малолітньої чи неповнолітньої особи.

Помилка щодо кількості об'єктів посягання може бути подвійного значення: 1) особа вважає, що вчиняє посягання тільки на один об'єкт, тоді як в дійсності шкода завдається більшій кількості суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом; 2) особа вважає, що її діяння спрямовані проти двох чи більше об'єктів, а в дійсності, шкода спричиняється лише одному¹.

При першому виді помилки в кількості об'єктів посягання необхідно встановити, якої саме помилки припустився винний – вибачальної чи винної². При вибачальній помилці, коли особа не повинна була або не могла усвідомлювати факт посягання на інші

¹ [197] Рапог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учеб. пособие. – М.: 1991. – С. 63.

² Там само.

об'єкти, вона підлягає кримінальній відповідальності тільки за спричинення шкоди тому об'єкту, який охоплювався її умислом. За наявності винної помилки, коли особа повинна була чи могла усвідомлювати факт посягання на інші об'єкти, вона несе кримінальну відповідальність за умисне або необережне спричинення шкоди об'єктам, які не охоплювалися його умислом.

При другому виді помилки в кількості об'єктів посягання все вчинене необхідно кваліфікувати як сукупність злочинів: як закінчений злочин за спричинення шкоди одному об'єкту і як замах на ті об'єкти, які не зазнали шкоди. Так, О. І. Рапог наводив наступний приклад: за підпал будинку з метою вбивства його власника, якого в цей час в будинку не було, винний повинен нести кримінальну відповідальність за сукупністю умисного знищення майна та за замах на умисне вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб¹.

Від помилки щодо якісної та соціальної характеристики об'єкта необхідно відрізнити помилку в предметі посягання або в особі потерпілого. Якщо винний припускається помилки в предметі чи в особі потерпілого, це не впливає на кваліфікацію, оскільки винна особа не помиляється в характері об'єкта посягання.

Помилка в характері діяння - це помилка особи стосовно суспільної небезпечності вчинюваного нею діяння².

По-перше, особа оцінює свої діяння як суспільно небезпечні, хоча в дійсності вони такими не є. Подібна помилка не впливає на форму провини, і діяння залишається умисним, але відповідальність настає не за закінчений злочин, а за замах на нього, оскільки злочинний намір не був реалізований і обраному об'єкту посягання шкода фактично не спричинена. Так, традиційним прикладом такої помилки є ситуація, коли мати новонародженої дитини, бажаючи позбутися її, закопує немовля, вважаючи, що позбавляє його життя, проте з'ясовується, що дитина народилася мертвою. Оскільки особа помиляється і наслідки (смерть) не настають з причин, що не залежать від її волі, відповідальність настає за замах на злочин. У наведеному прикладі мати дитини, що народилася,

¹ [197] Рапог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учеб. пособие. – М.: 1991. – С. 63.

² Там само.

повинна відповідати за замах на вбивство новонародженої дитини (ч. 2 ст. 15 та ст. 117 КК).

По-друге, особа помилково не усвідомлює суспільної небезпечності своїх діянь. У цьому випадку умисел на вчинення злочину виключається. За таких умов можливі два варіанти кваліфікації вчиненого: 1) якщо буде встановлено, що помилка була винною, тобто особа повинна була і могла передбачати помилковість свого висновку, відповідальність можлива лише за необережний злочин, якщо вчинення такого діяння з необережності закріплено в КК. Так, за вбивство з необережності (ст. 119 КК) повинна відповідати мати новонародженої дитини, яка, вважаючи, що дитина народилася мертвою, і не бажаючи розголосу, закопує її. Фактично ж виявляється, що дитина народилася живою, а смерть її сталася від дій матері. 2) Якщо помилка була вибачальною, тобто особа не повинна була або не могла передбачати помилковість свого висновку – відповідальність виключається. Наприклад, збут фальшивих грошей особою, яка сумлінно вважає ці гроші справжніми, не є злочином через відсутність умислу.

Третя фактична помилка – у розвитку причинного зв'язку – являє собою неправильне уявлення про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками. Цей вид помилки виключає відповідальність особи за злочинний наслідок, що настав, якщо має місце *істотна* розбіжність між передбачуваним і фактичним розвитком причинного зв'язку¹. Так, якщо винний дав потерпілому отруєне яблуко, сподіваючись, що той від цього помре, а насправді потерпілий, з'ївши яблуко, вийшов на дорогу, де його насмерть збила машина. У цьому випадку винний має відповідати *тільки за замах на вбивство*, бо смерть потерпілого не перебувала в причинному зв'язку з даванням отрути: дійсний розвиток причинного зв'язку істотно розійшовся з тим, як його уявляв винний.

Між тим, якщо помилка в розвитку причинного зв'язку є неістотною, це не впливає на кваліфікацію вчиненого. Так, О. І. Рарог наводить приклад, коли дружина з метою вбити чоловіка вдарила його сокирою по голові і вважаючи, що він ще живий, повісила

¹ [197] Рарог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учебное пособие. Москва, 1991. - С. 63.

його. У дійсності смерть настала від удару сокирою. Проте, оскільки смерть настала саме в результаті дій винної, спрямованих на спричинення саме такого наслідку, її діяння було обґрунтовано кваліфіковано як умисне вбивство¹.

Фактичну помилку в особі потерпілого слід відрізнити від випадків *відхилення дії або удару*, що зовні схожі на дану помилку, але не є нею. При відхиленні дії або удару з причин, що не залежали від волі винного, шкода спричиняється іншій особі, а не тій, на яку було спрямоване посягання. Наприклад, А. бажаючи вбити Б, стріляє в нього, але в цей час проходить Г. в якого і потрапляє куля, що спричиняє смерть. Постріл, який вчиняє А., є замахом на вбивство незалежно від того, в кого потрапила куля, не влучивши в потерпілого. Проте, крім цього, А. вчиняє ще один злочин – заподіяння смерті Г. Щодо спричинення смерті Г. дії винного А. можуть бути кваліфіковані як: 1) *необережне вбивство*, якщо винний не передбачав, але повинен був і міг передбачити можливість завдання шкоди іншим особам; 2) *умисне вбивство*, якщо винний, обираючи при вбивстві спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, передбачав можливість завдання шкоди третім особам, але ставився до цього байдуже (непрямий умисел); 3) *казус*, якщо особа не передбачала і не повинна була або не могла передбачати відхилення дії і заподіяння смерті іншій особі, то її відповідальність за цю шкоду виключається².

Проведений аналіз видів помилок дає можливість виокремити ті випадки, коли вчинене кваліфікується саме як замах на злочин:

1. При помилці особи в юридичних властивостях свого діяння завжди, за умови недоведення злочину до кінця, вчинене кваліфікується як замах на злочин. Виключенням є тільки помилка в злочинності діяння, коли особа вважає своє діяння злочином, а, насправді, воно таким не є;

2. При помилці в об'єкті, вчинене кваліфікується як замах на той об'єкт, на який особа посягала;

¹ [197] Рарог А.И. Проблемы субъективной стороны преступления: Учебное пособие. Москва, 1991. - С. 64-65.

² [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.180, 181.

3. При помилці особи в оцінці своїх діянь як суспільно небезпечних, хоча в дійсності вони такими не є, відповідальність настає не за закінчений злочин, а за замах на нього, оскільки злочинний намір не був реалізований і обраному об'єкту посягання шкода фактично не спричинена;

4. При помилці в розвитку причинного зв'язку винний несе кримінальну відповідальність за замах тільки тоді, коли дійсний розвиток причинного зв'язку істотно розійшовся з тим, як його уявляв винний;

5. При відхиленні дії чи удару винний відповідає за спрямованістю умислу, а саме - за замах на злочин та за фактично спричинену шкоду (в залежності від форми вини).

§4. Призначення покарання за замах на злочин (загальні питання)

Питання призначення покарання за замах на злочин має цікаву історію. Можливо виокремити дві системи призначення покарання, які історично сформувалися: 1) німецька, згідно з якою покарання за замах на злочин має бути меншим, ніж за закінчений злочин; 2) французька, в якій замах на злочин карався так само, як і закінчений злочин.

Так, давньонімецьке право, а саме Кароліна (Кримінально-судове Уложення Карла V), містило норми, згідно з якими замах завжди карався менш суворо, ніж закінчений злочин. Так, глава CLXXVIII мала назву «Замах на злочин» і передбачала, що «якщо хто-небудь намагався вчинити злочин за допомогою таких дій, які, як видно, були придатні для виконання злочину, але йому, всупереч його волі, перешкодили виконати цей злочин за допомогою інших дій, то за свою злу волю, що виявилася, як зазначено вище, у подібних діях, він повинен бути покараний, залежно від обставин і характеру справи, в одних випадках більш суворо, ніж в інших. Тому судді повинні запросити вказівок, чи підлягає він тілесним покаранням або страті».

Такого підходу до визначення покарання за замах на злочин дотримувалося більшість партикулярних німецьких кодексів, Бель-

гійський, Італійський, Угорський, Голландський кодекси. Причому Голландський кодекс у більшості випадків знижував розмір покарання за замах на 1/3 у порівнянні з покаранням за закінчений злочин.

Напроти, французьке законодавство часів першої французької республіки, а саме КК Франції 1810 р., у ст. 2 визначав, що будь-який замах на злочин, який проявляється зовнішніми актами і наступним початком виконання, вважається тим же, що злочин, і карається так само. Так, Баварський 1861 р. та Пруський 1851 р. кодекси, наслідували положення Французького кодексу 1810 р. і визнавали принцип рівності караності замаху і закінченого злочину.

Що стосується права та законодавства Росії (до складу якої на той час входила Україна), то воно закріплювало принцип караності замаху нарівні з закінченим злочином. Проте в деяких випадках у ньому зазначалась необхідність урахування при призначенні покарання моменту закінчення злочину.

На думку багатьох учених, російське законодавство вперше встановило караність замаху на злочин у «Соборному Уложенні» 1649 р. та в Указі 1661 року¹. Норми цих нормативних актів закріплюють різний ступінь покарання – за закінчене діяння кара була більш суворою. Указ 1661 р. хоча і не визначив понять «замах», «незакінчений злочин», проте у деяких випадках вже виокремлював момент закінчення злочину і враховував це при призначенні покарання.

«Військовий артикул» Петра I 1715 року² розрізняв закінчений і незакінчений злочини залежно від завершеності злочину: незакінчений злочин або карався менш суворо, або покарання було таке ж, як і за закінчений злочин (наприклад, страта), але вчинялося більш гуманним способом (без мучення і тортур).

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року³ в ст. 110 передбачало що «розмір покарання визначається : 1) біль-

¹ [201] Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 3 : Акты Земских соборов. – С. 435.

² [83] Исаев И. А. История России: правовые традиции : монография / И. А. Исаев. – М. : ЮКИС, 1995. – С. 81.

³ [202] Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – С.175.

шою або меншою наближеністю до вчинення злочину, якщо злочин не доведено до кінця; 2) від особливих обставин, що супроводжували замах на злочин, які обтяжують чи пом'якшують вину злочинця». Покарання за злочин, який не було доведено до кінця, пом'якшувалося на один, два, три або чотири ступеня.

Подальший розвиток питань кримінальної відповідальності і покарання за замах на злочин пов'язаний із кримінальним законодавством Радянського Союзу. Так, в Керівних засадах з кримінального права РРФСР 1919 р. передбачалося, що «стадія здійснення злочинного наміру сама по собі не впливає на міру репресії, що визначається ступенем небезпеки злочину»¹.

Стаття 14 КК УРСР 1922 р. встановлювала відповідальність за замах як за закінчений злочин: «За замах на будь-який злочин, а також за готування до злочину застосовуються ті самі заходи соціального захисту, як і за вчинений злочин». Проте він вимагав від суду обирати конкретний захід соціального захисту залежно від ступеня небезпечності особи, яка вчинила замах на злочин, або готувалася до злочину, від ступеня здійснення злочинного наміру, а так само від причин, за яких злочин не було доведено до кінця»².

Це ж положення передбачив і в ст. 16. КК УРСР 1927 року.

Детальніше це питання було врегульовано КК України 1960 року, який містив норми про індивідуалізацію покарання за незакінчений злочин. Згідно з ч.4 ст. 17 «Призначаючи покарання, суд враховує характер і ступінь суспільної небезпечності дій, вчинених винним, ступінь здійснення злочинного наміру, і причини, через які злочин не було доведено до кінця». Частина 3 ст.17 містила вказівку, що покарання за замах на злочин має призначатися за законом, який передбачав відповідальність за даний злочин, тобто за закінчений злочин.

Між тим, у науці кримінального права та у світовій практиці історично сформувалися декілька точок зору щодо призначення покарання за незакінчений злочин, зокрема за замах: 1) призначення пока-

¹ [208] Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917–1952 гг. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Госюриздат, 1953. – С. 20, 27, 29, 31, 35 и т.д.

² [279] Уголовный кодекс УССР : утв. ВУЦИК 23 авг. 1922 г. : с алф.-предмет. указ. – Изд. 2-е, офиц. – Х. : Юриздат Наркомюста УССР, 1922. – С.9.

рання в тому ж розмірі, що й за закінчений злочин; 2) факультативне пом'якшення покарання; 3) обов'язкове пом'якшення покарання.

Призначення покарання в тому ж розмірі, що й за закінчений злочин ґрунтувалося на тому, що покарання має призначатися залежно від спрямованості злочинної волі. При цьому різниці в караності замаху й закінченого злочину не робилося, тому що характер злочинної волі в тому і іншому випадку однаковий. Наприклад, і при вчиненні вбивства, і при замаху на вбивство особа має єдиний намір – позбавити потерпілого життя.

Факультативне пом'якшення покарання - покарання може бути пом'якшено залежно від наявності певних обставин (характеру та ступеня суспільної небезпечності дій, вчинених винним; ступеня реалізації злочинного наміру та причин, за яких злочин не було доведено до кінця). Ця система ґрунтувалася на тому, що суспільна небезпечність замаху значно менша, ніж закінченого злочину. Враховувалося і те, що винний реально не заподіяв шкоди або заподіяв шкоду меншу, ніж та, на спричинення якої були спрямовані його вольові дії.

Про значення злочинного результату при застосуванні покарання В.Д. Меньшагін писав: «Можна із упевненістю сказати, що суд, як правило, призначить неоднакове покарання за закінчене вбивство й за замах на вбивство. І це цілком зрозуміло, тому що для суду не може бути байдужим, чи заподіяна смерть людині в результаті дій обвинувачуваного або ж людина залишилася живою»¹.

Він стверджував, що це розмежування має безпосереднє практичне значення, особливо при визначенні покарання, і критикував окремих судових працівників, які вважали, що розмежування закінченого злочину й замаху нібито не має практичного значення, оскільки кримінальне законодавство встановлює відповідальність як за закінчений злочин, так і за замах, і не знає в останньому випадку обов'язкового пом'якшення².

¹ [154] Меньшагин В. Д. К вопросу об определении наказания по советскому уголовному праву / В. Д. Меньшагин // Учен. Зап. / Всесоюз. ин-т юрид. наук. – М., 1940. – Вып. 1. – С. 46.

² [155] Меньшагин В. Д. Усиление охраны личной собственности граждан (Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947) / В. Д. Меньшагин. – М. : [Б. и.], 1948. – С. 19-22.

Система факультативного пом'якшення покарання закріплена, наприклад, у КК КНР, згідно з яким покарання за замах признається більш м'яке, ніж за закінчений злочин, або нижче нижчої межі¹.

Кримінальне законодавство Республіки Корея 1987 року в статтях 25-29 містить положення про те, що відповідальність за замах на злочин залежить від ступеня небезпечності та тяжкості наслідків².

Обов'язкове пом'якшення покарання за замах полягає в закріпленні в КК норм, які встановлюють межі максимально можливого розміру покарання за замах. Цю систему призначення покарання за замах на злочин багато вчених вважали і вважають неприйнятною для кримінального права. Так, М. Д. Дурманов підкреслював, що інколи вчинений замах свідчить про підвищену суспільну небезпечність. Особливо це стосується тяжких та особливо тяжких злочинів. Він вважав, що, якщо цей злочин припинений на стадії замаху, то немає підстав знижувати покарання тільки тому, що злочинцям не вдалося здійснити чітко спланований та старанно організований злочин. Автор вважав, що деякі обставини, наприклад спеціальний рецидив, у деяких випадках настільки підсилюють характер суспільної небезпеки діяння і особи, яка його вчинила, що одного факту незавершення злочину недостатньо для пом'якшення покарання³.

Критикуючи систему обов'язкового пом'якшення покарання за замах на злочин, учені враховували і ту обставину, що, не досягнувши бажаного злочинного результату, злочинець все одно може заподіяти шкоду. Так, наприклад, винний, плануючи вбивство з помсти, застосував вибухівку (засіб, небезпечний для життя багатьох людей), і хоча жодна особа не померла, проте значній кількості людей були заподіяні тілесні ушкодження. А. Н. Трайнін

¹ [274] Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / пер. с кит. Д. В. Вичикова ; под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – С. 24, 25.

² [77] Иванов А. М., Корчагин А. Г. Уголовный закон и уголовная политика на корейском полуострове (компаративный анализ): учеб. пособие. – Владивосток, Изд-во Дальневост. ун-та, 2002. – С. 48.

³ [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 174.

стверджував, що в системі кримінального законодавства стадія розвитку злочинної діяльності не може визначати санкцію кримінального закону: стадія розвитку злочину має значення лише як один із критеріїв суспільної безпеки¹.

М. Д. Дурманов стверджував, що зниження покарання тільки на тій підставі, що злочинцеві не вдалося повністю здійснити запланований злочинний намір, не відповідало б характеру й ступеню суспільної небезпечності як самого злочинця, так і вчиненого ним діяння².

Проти обов'язкового пом'якшення покарання за замах висловлювався й І. С. Тишкевич. Він вважав, що «пом'якшення покарання за попередню злочинну діяльність є правом, а не обов'язком суду, і що принцип обов'язкового пом'якшення покарання суперечив би в деяких випадках завданню максимальної індивідуалізації покарання. Необхідність такої індивідуалізації може вимагати в деяких виключних випадках призначення за незакінчений злочин такого ж покарання, як і за закінчений»³.

Ю. А. Фролов, аналізуючи принципи індивідуалізації покарання, писав, що якщо б суд був обмежений необхідністю завжди пом'якшувати покарання особі, яка не досягла з незалежних від неї обставин задуманого в повному обсязі, то це суперечило б принципу індивідуалізації покарання, адже суд зобов'язаний був би пом'якшувати покарання всупереч своїй впевненості в тому, що небезпечність цього злочинця і діяння, яке він бажав вчинити, не дозволяє здійснити таке пом'якшення⁴.

Проте, незважаючи на наведені негативні судження, принцип обов'язкового пом'якшення покарання за вчинення замаху все ж

¹ [253] Трайнин А. Н. Уголовное право. Общая часть. : учебник / А. Н. Трайнин. – М. : Изд-во 1-го Моск. гос. ун-та, 1929. – С. 329.

² [63] Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – 210 с.

³ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 180.

⁴ [290] Фролов Ю. А. Принцип индивидуализации наказания по советскому уголовному праву : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголов. право и криминология; уголов.-исполн. право / Ю. А. Фролов. – К., 1954. – С. 11.

таки був закріплений у законодавстві багатьох зарубіжних країн, і, зокрема КК Російської Федерації 1996 року.

КК України 2001 року в ст. 68 передбачив систему *факультативного* пом'якшення покарання за замах на злочин. Але законом від 15.04.2008 законодавець змінив частини 2 та 3 ст. 68 КК. Частина 3 ст. 68 КК України в новій редакції встановлює: «За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу».

Таким чином, ст. 68 КК у чинній редакції закріпила систему обов'язкового пом'якшення покарання за незакінчений злочин.

Аналіз законодавчих положень, а також багаторічна судова практика свідчать, що призначення менш суворого покарання за незакінчений злочин, ніж за аналогічний закінчений злочин, безумовно, відповідає принципу справедливості. У зв'язку з цим уявляється обґрунтованим новий підхід законодавця до вирішення питання про призначення покарання за готування до злочину та за замах на злочин у чинному КК України: оскільки ступінь суспільної небезпечності незакінченого злочину значно нижчий, ніж закінченого, повинна розрізнятися і відповідальність за них. Це обумовлено принципом справедливості, відповідно до якого покарання має відповідати характеру та ступеню суспільної небезпечності злочину, обставинам його вчинення та особі винного.

Але така законодавча регламентація призначення максимального розміру покарання за замах на злочин викликає і певні зауваження.

Так, російський вчений М. В. Феоктистов хоча і відмічає, що передбачення в законі обов'язкового пом'якшення покарання за незакінчену злочинну діяльність є безумовно прогресивним, його встановлення в статтях Загальної частини виявилось недостатньо узгодженим із санкціями статей Особливої частини¹.

М. П. Редін, також підкреслює, що система караності замаху

¹ [286] Феоктистов М. В. Приготовление к преступлению и вопросы уголовной ответственности / М. В. Феоктистов // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф., 31 мая – 1 июня 2001 г. – М., 2002. – С.218-220.

на злочин за кримінальним кодексом РФ не забезпечує реалізацію принципів рівності громадян перед законом та справедливості¹.

На проблеми, пов'язані з реалізацією принципу обов'язкового пом'якшення покарання, втіленого в ч. 3 ст. 68 КК України, звертають увагу В. І. Тютюгін та М. І. Хавронюк².

Можна погодитися з тим, що система *обов'язкового* пом'якшення покарання не відповідає принципу індивідуалізації покарання за вчинений замах на конкретний злочин. Це підтверджує й аналіз ст.68 КК України. Частина 1 ст. 68 КК України 2001 р. залишилася без змін. Вона закріплює, що: «При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65-67 цього Кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця».

Згідно з правилами обов'язкового зменшення розміру покарання за замах на злочин, суди при призначенні покарання за замах на злочин зобов'язані спочатку застосувати ч. 3 ст. 68 КК України, а потім вже ч.1 ст. 68. Але, наприклад, у ч. 1 ст. 111, ч.2 ст. 115, ч. 2 ст. 186 КК України дві третини від максимального строку покарання дорівнюють мінімальному розміру покарання, передбаченого за даний злочин. Наприклад, ч.1 ст. 111 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років. При призначенні покарання за замах на цей злочин, максимум покарання не повинен перевищувати 10 років позбавлення волі (2/3 від 15 років). Отже, за замах на даний злочин суди зобов'язані призначити покарання у виді позбавлення волі 10 років (межі можливого покарання збігаються). Крім того, у перших частинах статей 212, 239, 323 КК дві третини від такого максимального строку покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися

¹ [200] Редін М. П. Преступления по степени их завершенности : монография / М. П. Редін. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 187.

² [256] Тютюгін В. І. Питання гуманізації кримінальної відповідальності та їх реалізація в деяких законодавчих новелах / В. І. Тютюгін // Проблеми законності. – Х., 2009. – Вип. 100. – С.313.; [293] Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 108-113.

певною діяльністю дорівнюють мінімальному розміру покарання, передбаченого за даний злочин у ст. 55 КК. Наприклад, ч. 1 ст. 212 КК передбачає зазначене покарання строком до 3 років, що згідно з ч. 1 ст. 55 КК є мінімумом для даного виду покарання. Таким чином, відносно-визначена санкція, яка передбачена за закінчений злочин, для замаху на такий злочин стає абсолютно-визначеною. Це видається неприпустимим, оскільки суперечить принципу індивідуалізації покарання у відповідності з тяжкістю вчиненого злочину та ступенем небезпечності злочинця. Також воно не відповідає завданням загального та спеціального попередження злочинів, оскільки виключає можливість застосування ч. 1 ст. 68 КК України, яка закріплює, що при призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65-67 цього Кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

На це звертає увагу і М. Хавронюк, називаючи цю ситуацію «парадоксом»¹. Він підкреслює, що «парадокс положень про покарання за замах на злочин полягає у тому, що нижня межа такого покарання може бути рівною верхній межі»².

На практиці судді в таких випадках вирішують проблему індивідуалізації покарання, застосовуючи ст. 69 КК України. Наприклад, вироком Охтирського міськрайонного суду Р. засуджено за ч. 2 ст. 15 та ч. 2 ст. 186 КК України до 4 років позбавлення волі, але враховуючи пом'якшуючі обставини, які істотно знижують суспільну небезпечність злочину, а також особу злочинця, суд застосував ст. 69 КК і призначив остаточне покарання у виді штрафу у розмірі 510 грн.³

Видається, таких ситуацій на практиці можна уникнути, якщо переглянути санкції статей Особливої частини, і внести зміни в

¹ Парадокс (у перекладі з грецької – *дивний*) – ситуація, яка може існувати в реальності, але є нелогічною.

² [293] Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 108.

³ [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

розмір покарання, щоб виключити можливість формування абсолютно-визначеної санкції під час обов'язкового зменшення покарання за замах на злочин.

Зазначені недоліки в застосуванні обов'язкового зменшення покарання за замах на злочин деякі вчені пропонують усунути шляхом обов'язкового зменшення на 2/3 не тільки верхньої (максимальної) межі покарання, а і його нижньої (мінімальної) межі. Вони визнають безперечним те, що не тільки верхня межа покарання за замах, але й нижня його межа завжди повинні бути нижчими, ніж у закінчених злочинах. Так, М. Т. Тащилін пропонує доповнити норму про призначення покарання вказівкою на те, що при призначенні покарання за незакінчений злочин обмежується не тільки його верхня, а й нижня межа¹. Таку позицію підтримують і Л. Л. Кругліков і А. В. Васильєвський².

Навпаки, Є. В. Благов висловлюється проти обов'язкового зниження нижньої межі покарання за незакінчений злочин. Він вважає, що таке зниження не може забезпечити рівність громадян при призначенні покарання³.

Аналіз цього питання свідчить про недоцільність встановлення нижньої межі при призначенні покарання за замах на злочин і обґрунтовується тим, що:

1) частина статей Особливої частини КК мають санкції, в яких розмір покарання визначається *тільки верхньою межею* (наприклад, ст. 116 – покарання у виді позбавлення волі, або обмеження волі на строк до 5 років) мінімальний розмір покарання за замах на злочин визначається мінімумом, встановленим для відповідного виду покарання в нормах Загальної частини КК. При призначенні покарання за замах на такі злочини обов'язкове зниження мінімального розміру покарання значення не має;

2) другу групу статей Особливої частини КК складають ті, в яких розмір покарання визначається *і верхньою, і нижньою межею* (наприклад, ч. 1 ст. 115 – покарання у виді позбавлення волі

¹ [314] Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2008. – Т. 9 : Назначение наказания. – С. 497.

² Там само. С.502

³ [14] Благов Е. В. Применение специальных начал назначения уголовного наказания / Е. В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – С.161.

від 7 до 15 років). Видається, у таких санкціях мінімальний розмір покарання за замах на злочин повинен дорівнювати мінімальному розміру покарання за закінчений злочин (наприклад, за частинами 2 чи 3 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК покарання у виді позбавлення волі повинно бути призначене від 7 до 10 років). Оскільки санкції статей створювалися ще тоді, коли не було ч. 3 ст. 68 КК України, законодавець передбачив, що згідно з цими санкціями може бути призначено покарання і за незакінчений злочин, зокрема, замах. Отже мінімальні межі покарань, зазначені в санкціях статей, відпочатку були встановлені як для закінченого, так і для незакінченого злочинів. Отже, на сьогодні не існує потреби кратно зменшувати мінімум покарання за замах на злочин. Якщо суд, призначаючи покарання за замах на злочин, дійде висновку, що навіть мінімальний розмір покарання за даний злочин є занадто суворим, він, керуючись ст. 69 КК, завжди може призначити покарання нижче від найнижчої межі або перейти до більш м'якого виду покарання. Але таке зменшення покарання за замах на злочин є правом, а не обов'язком суду. Крім того, мінімальний розмір такого покарання також визначається мінімумом, встановленим для відповідного виду покарання в нормах Загальної частини КК.

Таким чином, загальною мінімальною межею покарання за замах на злочин, передбачений Особливою частиною КК України, є мінімум, встановлений для конкретного виду покарання в нормах Загальної частини КК.

Уявляється, що закріплення обов'язкового кратного зменшення мінімального розміру покарання може призвести до того, що на практиці суди будуть змушені призначати занадто м'які покарання за замах на злочини, які характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю. З приписів частини 3 ст. 68 КК випливає, що застосування зазначених правил призначення покарання за замах є не правом, а *обов'язком* суду незалежно від того, який за тяжкістю вчинено незакінчений злочин і внаслідок яких причин цей злочин не було доведено до кінця. Такий підхід надзвичайно спрощує і певним чином навіть необґрунтовано формалізує вирішення цього питання.

На це звертає увагу В. І. Тютюгін, підкреслюючи, що нерідко трапляються випадки, коли особливо тяжкий злочин (наприклад, убивство за обтяжуючих обставин) не доводиться до кінця лише

завдяки зусиллям (іноді надзвичайним) самого потерпілого або інших осіб (працівників правоохоронних органів, лікарів тощо), а потерпілий від такого незакінченого злочину внаслідок замаху на його життя назавжди залишається прикутим до ліжка¹. Він вважає, що доцільніше було б не покладати на суд обов'язок, а наділити його *правом* пом'якшувати покарання в межах, передбачених у частині 3 ст. 68 КК, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого діяння, ступеня здійснення злочинного наміру та причин, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця, тобто з огляду на ті обставини, на які прямо вказано в ч. 1 ст. 68 КК².

Про недоліки внесених змін у порядок призначення покарання за замах на злочин свідчить наступна ситуація. У деяких випадках «найбільш суворим видом покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, є покарання, яке не ділиться навпіл – *довічне позбавлення волі*. На відміну від інших покарань, цей вид не має встановлених законом меж, що не дозволяє суду обрати певний розмір чи строк покарання. Це викликає неоднозначні рішення проблем призначення покарання за замах на злочин.

Необхідно зазначити, що дуже просто вийшли із наведеної ситуації законодавці інших держав: вони зробили виняток для довічного позбавлення волі. Наприклад, у § 3 ст. 38 КК Польщі зазначається: якщо закон передбачає зменшення верхньої межі покарання встановленої санкції, то довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі на строк 25 років. Згідно з ст. 81 КК Молдови, ст. 56 КК Грузії, ст. 67 Білорусії довічне ув'язнення не може бути призначене за готування до злочину і за замах на злочин³. Кримінальний кодекс РФ у ч.4 ст. 66 також передбачив, що довічне позбавлення волі за замах не призначається.

¹ [256] Тютюгін В. І. Питання гуманізації кримінальної відповідальності та їх реалізація в деяких законодавчих новелах / В. І. Тютюгін // Проблеми законності. – Х.: Право, 2009. – Вип. 100. – С. 316, 317.

² Там само.

³ [293] Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 110.

Між тим, В. І. Тютюгін стверджує, що хоча застосування частини 3 ст. 68 КК і має обов'язковий для суду характер, однак із приписів закону випливає, що воно стосується випадків призначення лише таких видів покарань, які мають строковий характер (наприклад, позбавлення волі на певний строк) або призначаються в певному розмірі (наприклад, штраф). Тому застосування ч. 3 ст. 68 КК виключається в разі засудження за замах на злочин за тими статтями КК, у санкціях яких найбільш суворим видом покарання є довічне позбавлення волі (ст. 112, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 258, статті 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК), бо останнє має безстроковий характер¹.

Протилежну точку зору висловлює М. І. Хавронюк, підкреслюючи, що ч. 3 ст. 68 КК України «найбільш суворим видом покарання» визначає позбавлення волі на певний строк². Аналогічної думки дотримується і О. В. Кривенко, який вважає, що законодавець у даному контексті мав на увазі найбільш суворий вид *строкового* покарання³. Н. В. Маслак пропонує для усунення можливого двозначного тлумачення частин 2 та 3 ст. 68 КК України закріпити в КК положення такого змісту: «За вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку та розміру найбільш суворого *строкового* виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу»⁴.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 (зі змінами та доповненнями від 6 листопада 2009 року) «Про практику призначення судами кримінального покарання»

¹ [117] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одиссей, 2008. – С.32

² [293] Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 110.

³ [112] Кривенко О. В. Некоторые вопросы применения специальных правил назначения наказания / О. В. Кривенко // Изв. вузов. Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 135-136.

⁴ [150] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак. – Х. : Право, 2010. – С.160.

ня» у пункті 6¹ закріплено положення про те, що правила частин 2 і 3 статті 68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Однак до осіб, які вчинили готування до такого злочину або замах на злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, і яким не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, мають застосовуватися вимоги частин 2 і 3 статті 68 КК, виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк¹.

Таким же шляхом йде і практика. Так, Кіровський районний суд м. Макіївки Донецької області постановою від 23 червня 2008 р. привів у відповідність із Законом від 15 квітня 2008 р. № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» вирок Апеляційного суду Дніпропетровської області від 2 грудня 2002 р. щодо Г. і призначив йому за ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК покарання у виді 10 років позбавлення волі.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування постанови місцевого суду і направлення матеріалів справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Він вказав, що суд безпідставно пом'якшив Г. покарання за ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК, оскільки найсуворішим видом покарання, передбаченим санкцією ч. 2 ст. 115 КК, є довічне позбавлення волі.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи подання, колегія суддів Судової палати в кримінальних справах Вер-

¹ «Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 (зі змінами та доповненнями, внесеними пост. ПВСУ від 10 грудня 2004 р. № 18; від 12 червня 2009 р. № 8; від 6 листопада 2009 р. № 11) // ВВСУ. – 2003. – № 6. – С. 14–20; 2005. – № 1. – С. 13; 2009. – № 7. – С. 11-13.

ховного Суду України задовольнила касаційне подання, оскільки місцевий суд, пом'якшуючи Г. покарання за ч. 2 ст. 15 пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК, не врахував, що найсуворішим видом покарання, передбаченим санкцією ч. 2 ст. 115 КК, є довічне позбавлення волі, яке не має строкового характеру та розміру.

За таких обставин постановою місцевого суду у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону визнана такою, що підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд¹.

Отже, позиція законодавця щодо можливості призначення довічного позбавлення волі за замах на злочин видається обґрунтованою, оскільки такий вид покарання передбачається за вчинення особливо тяжких злочинів. Встановлюючи такий принцип, законодавець ураховує цілу низку причин, через які призначення за замах такого суворого покарання може бути необхідним.

По-перше, певні злочини мають такий високий ступінь суспільної небезпечності, що ступінь тяжкості замаху і закінченого злочину практично співпадають.

По-друге, відсутність злочинного наслідку, який винний мав намір спричинити (якщо він є обов'язковою ознакою) не означає, що при замаху завжди відсутні й інші, не вказані в законі, шкідливі наслідки. А вони можуть бути тяжкими.

По-третє, вчинення замаху може бути обтяжене такими обставинами, що зниження покарання за нього суперечило б завданням загального та спеціального попередження злочинів.

На це звертає увагу В. Л. Малков, підкреслюючи, що «доцільно передбачити спеціальне положення про те, що за замах на вбивство, який спричинив особливо тяжку шкоду здоров'ю потерпілого, покарання повинно призначатися як за закінчений злочин. Але в цих випадках довічне позбавлення волі не застосовується»². Для обґрунтування своєї позиції автор наводить аргу-

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16 липня 2009 р. (В и т я г) // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 2.(114) – С.28.

² [148] Малков В.П. К вопросу о дифференциации уголовной ответственности за покушение на убийство // Уголовно правовая охрана личности и ее оптими-

менти, що заподіяння в результаті замаху на вбивство потерпілому особливо тяжкої шкоди здоров'ю, внаслідок якої його повністю виключено зі сфери соціального життя як члена людського суспільства, дорівнює позбавленню життя цієї людини як соціальної істоти. Автор підкреслює, що «покарання винного за такого роду замах на вбивство навіть у межах максимально можливого п'ятнадцятирічного строку позбавлення волі уявляється неадекватним заподіяній потерпілому шкоді а отже є несправедливим з погляду потерпілого, його близьких і суспільства»¹.

Важливим питанням, яке не розглянув законодавець при внесенні змін до ст. 68 КК України стосовно призначення покарання за замах, залишається питання *диференційованої відповідальності* за закінчений та незакінчений замах. Частина 3 ст. 68 КК України передбачає обов'язкове зменшення розміру покарання за замах без зазначення його виду. Врахування більш високого ступеня суспільної небезпечності закінченого замаху на злочин при призначенні покарання можливе лише на підставі ч. 1 ст. 68 КК України, але тільки в тих випадках, коли після застосування ч.3 ст.68 розмір покарання не набуває абсолютно-визначеного характеру.

Таке положення видається неприпустимим. Суспільна небезпечність незакінченого замаху є *нижчою ніж закінченого*, і це має бути враховано при обов'язковому зменшенні покарання за замах на злочин.

Видається доцільним доповнити ч.3 ст. 68 КК України посиланням на те, що *строк або розмір покарання за незакінчений замах не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, а строк або розмір покарання за закінчений замах не може перевищувати трьох чвертей максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу*. Наприклад, за закінчений замах на умисне вбивство (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК) покарання повинно бути призначено

заяція : Науч.-практ. конф., посвящ. памяти проф. А.Н. Красикова (20-21 марта 2003 г.)/ Под ред. Б.Т. Разгильдиева. Саратов, 2003. С. 64.

¹ Там само.

у виді позбавлення волі строком від 7 до 11 років 3 місяців, а за незакінчений замах – від 7 до 10 років¹.

Аналізуючи питання визначення розміру покарання за замах, необхідно також підкреслити, що у разі застосування обов'язкового зниження покарання за замах, до уваги береться максимальна межа тільки найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції. Так, наприклад, санкція ст.116 передбачає два види основного покарання – позбавлення волі та обмеження волі. Тобто, санкція є альтернативною. «Тому, керуючись вимогами ч.3 ст.68 КК, суд зобов'язаний знизити (до двох третин) максимальний строк (розмір) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачені. Інші ж (менш суворі) види основних покарань, передбачені в санкції, можуть бути призначені судом без обмеження їх максимальних строків (розмірів), встановлених у санкції»². Наприклад, якщо призначається покарання за замах на умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), то строк найбільш суворого виду покарання, передбаченого в санкції цієї статті (5 років позбавлення волі), не може перевищувати двох третин максимальної його межі (3 роки 4 місяці), тоді як інший вид покарання (обмеження волі) може бути призначений судом без обмеження його максимального строку (розміру), встановленого у санкції. Таким чином, відповідно до ч. 3 ст. 68 КК замах на умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання повинен каратися позбавленням волі на строк до 3 років 4 місяців, або обмеженням волі строком до 5 років.

Проаналізувавши зміст ч. 3 ст. 68 КК України, слід звернути увагу ще на одне спірне положення – чи поширюються правила обов'язкового зменшення покарання за замах на злочин на додаткові покарання. Так, Н. В. Маслак підкреслює, що немає перепон

¹ Таку ж пропозицію запропоновано було Дякур М.Д. [64] Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец 12.00.08 «Кримін. право та кримінологія; кримін.-виконав. право» / М. Д. Дякур. – К., 2009.

² [117] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одиссей, 2008. – С.32

у застосуванні зменшення і найбільш суворого виду чи розміру додаткового строкового покарання¹. Така ж позиція висловлюється і в російській кримінально-правовій літературі². Напроти, В. І. Тютюгін заперечує проти цього і стверджує, що зниження стосується лише *основного* виду покарання й обходить додаткове. Тому, якщо в санкції поряд із основним передбачено й додаткове покарання, то при зниженні покарання за незакінчений злочин останнє судом до уваги не береться³. Дійсно, в ст. 68 КК України відсутнє визначення того, що ці положення повинні стосуватися і додаткового покарання. А застосування одночасного пом'якшення як основного, так і додаткового покарання може призвести до не виправданого пом'якшення покарання за замах на злочин.

Ще одним проблемним аспектом застосування ч.3 ст.68 КК України є призначення двох третин від «максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті)», яким є не позбавлення волі, а штраф і деякі інші види покарань, коли вони є найбільш суворим видом покарання.

Так, відповідно до ст. 53 КК розмір штрафу визначається судом у межах від тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а в санкціях багатьох статей Особливої частини КК розмір штрафу як найбільш суворого (чи єдиного) виду покарання визначено в межах «до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян». Отже, згідно з ч.3 ст.68 КК штраф може бути призначено за замах на злочин у дуже вузьких межах – *від тридцяти до*

¹ [150] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак. – Х. : Право, 2010. – С.159.

² [301] Чернокозинская С.В. Проблемы, возникающие при назначении наказаний за приготовление к преступлению// Преступность и уголовное законодательство : реалии, тенденции, взаимовлияние. Сб.науч.тр./Под ред. Н.А. Лопашенко. – Саратов. Саратов.Центр по исслед проблем организ. Преступности и коррупции. Сателлит, 2004. – С. 193-198.

³ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С. 233-246.

тридцяти трьох вказаних мінімумів¹. Видається, що таких ситуацій на практиці можна уникнути, якщо переглянути санкції статей Особливої частини, і внести зміни в розмір покарання.

Невирішеним питанням залишається призначення покарання за посягання на життя осіб, названих у статтях 112, 348, 379, 400, 443 КК України за умов помилки в об'єкті. За загальним правилом кваліфікації при помилці в об'єкті, все вчинене має бути визнано замахом на посягання на життя визначених у зазначених нормах КК осіб. Відповідно, покарання призначатиметься згідно з ч. 3 ст. 68 КК. Найсуворішим видом покарання, передбаченого санкціями названих статей, є довічне позбавлення волі. Тому згідно з пунктом 6¹ постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» правила частини 3 ст. 68 КК не будуть застосовані за умови, що особа вчинила це суспільно небезпечне діяння у віці 18 і більше років.

Виникає питання, чи будуть застосовані правила ч. 3 ст. 68 до осіб, які вчинили це суспільно небезпечне діяння у віці до 18 років, або понад 65 років, а також до жінок, які були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку. Згідно з пунктом 6¹ названої постанови цим особам не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, і до них мають застосовуватися вимоги частини 3 ст. 68 КК, виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк (згідно з ч. 2 ст. 63 – це 15 років позбавлення волі).

Таким чином, постає питання, чи можна до осіб у віці до 18 років, або понад 65 років, а також до жінок, які були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку за наявності помилки в об'єкті злочинів, передбачених статтями 112, 348, 379, 400, 443 КК, застосовувати правила ч. 3 ст. 68 КК. Видається, що ні, оскільки конструкція цих злочинів полягає в замаху на життя, тому виходячи з підвищеної суспільної небезпечності зазначених злочинів, немає необхідності пом'якшувати покарання враховуючи наявність помилки в об'єкті при кваліфі-

¹ [293] Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 119.

кації та призначенні покарання. На нашу думку, доцільно було б закріпити в ч. 3 ст. 68 КК України положення такого змісту: «За вчинення закінченого замаху на злочин строк або розмір покарання не можуть перевищувати трьох чвертей максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. За вчинення незакінченого замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Дана норма не поширюється на злочини, передбачені статтями 112, 348, 379, 400, 443 КК України»

На особливу увагу заслуговує також питання про порядок одночасного застосування правил пом'якшення кримінального покарання, передбачених ст. 68 та статтями 69 і 69¹, а також ч.3 ст. 43 КК України. Чи матиме місце тут конкуренція норм обов'язкового пом'якшення покарання? Видається, що ні, адже при конкуренції норм має бути обрана і застосована лише одна з конкуруючих норм. У даному ж випадку, згідно з законодавством, всі ці норми є обов'язковими для виконання і повинні послідовно застосовуватися. У такому контексті необхідно визначити, яка з цих норм підлягає застосуванню першою.

Оскільки правила ч. 3 ст. 68 поширюються на будь-який замах, без врахування особливостей та обставин його вчинення, це дає підставу стверджувати, що першою підлягає застосуванню саме та норма, яка насамперед враховує стадію вчинення злочину. А потім застосовуються статті 69 та 69¹, оскільки вони поширюються не на всі випадки вчинення замаху на злочин, а лише на ті з них, які характеризуються наявністю певних пом'якшувальних обставин.

Щодо ч.3 ст. 43 КК, то вона теж застосовується після ч. 3 ст. 68 КК, оскільки її застосування обумовлено наявністю тільки певних обставин при вчиненні замаху на злочин (виконання спеціального завдання щодо попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації). Також слід зазначити, що випадки одночасного застосування ч.3 ст.43 та ч. 3 ст. 68 КК на практиці ще не траплялися.

Таким чином, при призначенні покарання спочатку враховується ступінь реалізації злочинного наміру, а потім – особливі, індивідуальні умови вчинення злочину.

Слід мати на увазі, що при застосуванні ч.3 ст. 68 КК і статей 43, 69 та 69¹ КК зниження строку (розміру) найбільш суворого виду покарання за замах на злочин має свої межі. Суд не має права на підставі ч.3 ст. 68 КК призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для відповідного виду покарання в нормах Загальної частини КК, бо інше рішення суперечило б як загальним засадам призначення покарання (п. 2. ч.1 ст. 65 КК), так і нормам, що встановлюють мінімальні межі видів покарань (статті 53, 55-63) ¹.

Цим шляхом йде і практика. Наприклад:

1) Вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області Б. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.3 ст. 15 та ч. 2 ст. 289 КК України. Виходячи з положень ст. 68, максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 8 років позбавлення волі, тобто не більше 5 років 4 місяці позбавлення волі. Суд застосував ч.1 ст.69 КК України і призначив остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на три роки .²

2) Вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області Б. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 15, ч. 2 ст. 307 КК України. Виходячи з положень ч. 3 ст. 68, максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 10 років позбавлення волі, тобто не більше 6 років 8 місяців позбавлення волі. Суд застосував ч.1 ст.69 КК України і призначив остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на три роки ³.

3) Вироком Тростянецького районного суду Сумської області Є. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України. Виходячи з положень ст. 68, максимальне

¹ [117] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одиссей, 2008. – С. 35

² [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

³ [60] Документи Охтирського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 6 років позбавлення волі, тобто не більше 4 років позбавлення волі. Суд застосував ч.1 ст.69 КК України і призначив остаточне покарання у виді 1 року 1 місяця обмеження волі ¹.

4) Вироком Тростянецького районного суду Сумської області К. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 15, ч. 1 ст. 289 КК України. Виходячи з положень ст. 68, максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 5 років позбавлення волі.. Суд застосував ч.1 ст.69 КК України і призначив остаточне покарання у виді обмеження волі на строк 1 рік ².

Таким чином, з 26 проаналізованих справ про вчинення замаху на злочин по Сумській області в період з квітня 2008 року по грудень 2009 року у 13 з них при призначенні покарання суди застосували ст. 69 КК та призначали покарання нижче від найнижчої межі або переходили до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті.

Тенденція зменшення розміру покарання за замах на злочин призводить до того, що суди касаційної інстанції при розгляді справ змінюють вирок у зв'язку з невідповідністю призначеного покарання тяжкості вчиненого злочину та особі злочинця.

Прикладом можуть бути наступні справи:

1) вироком Середино-Будського районного суду Сумської області Б. засуджений за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 КК України із застосуванням ст. 69 КК України до позбавлення волі на 3 роки.

Колегія суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області при розгляді справи встановила, що при призначенні покарання суд першої інстанції не повною мірою урахував обставини, що стосуються як особистості засудженого, так і вчиненого ним діяння, які істотно обтяжують покарання.

Беручи до уваги ці обставини, колегія суддів вважає необхідним призначити винному покарання згідно з ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 КК України із застосуванням ст. 69 КК у виді позбавлення волі на 5 років.

¹ [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

² [59] Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області. – ДАСО, 2001-2011 р.

2) вироком Тростянецького районного суду Сумської області 3. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України. Суд призначив покарання за цей злочин з застосуванням ст. 69 КК України у виді позбавлення волі на 1 рік (згідно з ч.3 ст. 68 максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 6 років позбавлення волі, тобто не більше 4 років).

Колегія суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Сумської області при розгляді справи встановила, що вирок Тростянецького районного суду щодо Д.О.Заболотного скасувати за м'якістю та призначити йому покарання за ч.2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України – 3 роки позбавлення волі.

Проблему становить і одночасне застосування правил обов'язкового пом'якшення кримінального покарання, передбачених ст. 68 та статей Розд. XV Загальної частини КК України. Як зазначалося раніше, конкуренції норм тут не існує, має місце послідовне застосування обов'язкових норм.

Статті цього Розд. встановлюють знижені максимальні межі покарань для неповнолітніх та зазначають, які з покарань до таких осіб не застосовуються (наприклад, обмеження волі, довічне позбавлення волі). У той же час, ч.3 ст.68 КК не містить указівки на суб'єкт злочину, оскільки її вимоги поширюються на всіх суб'єктів, незалежно від віку, статі та ін.

Таким чином, у разі вчинення замаху на злочин неповнолітнім виникає питання про одночасне застосування правил, встановлених ч. 3 ст. 68 та нормами Розд. XV Загальної частини КК. При цьому, необхідно визначити послідовний порядок їх застосування.

Видається правильним при призначенні покарання за замах на злочин, вчинений неповнолітньою особою, першою застосовувати норму, яка враховує особливості суб'єкта злочину, оскільки саме від його специфіки залежать вид та розмір покарання. А потім вже призначати покарання залежно від стадії злочину.

Розглядаючи питання про призначення покарання неповнолітнім за замах на злочин, необхідно врахувати деякі моменти.

У КК України закон передбачає можливість застосування щодо неповнолітніх лише п'яти видів покарань із загального їх переліку

у ст. 51 КК: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк.

Кожний з цих видів покарань має свої особливості, загальною й основною з яких – обмежений розмір покарання, що призначається неповнолітнім.

Таким чином, при сукупності правил обов'язкового пом'якшення покарання, передбачених ч.3 ст. 68 і ст. ст. 99, 100, 101, 102 КК, суд спочатку враховує обов'язкове пом'якшення покарання, передбачене статтями 99 – 102. КК, а потім – ч. 3 ст. 68 КК про те, що строк або розмір покарання за замах не може перевищувати:

- якщо санкцією передбачене максимальне покарання у виді штрафу, то його розмір може бути призначений за замах на злочин у межах до трьохсот тридцяти чотирьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 99 КК);

- якщо санкцією передбачено максимальне покарання у виді громадських чи виправних робіт, то строк за замах на злочин призначається для громадських робіт – не більше восьмидесяти годин, для виправних робіт – не більше восьми місяців (ст. 100 КК);

- якщо санкцією передбачене максимальне покарання у виді арешту, то він може бути призначений за замах на злочин – не більше тридцяти діб (ст. 101 КК);

- якщо санкцією передбачене максимальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк, то воно може бути призначено за замах на злочин на строк не більше трьох років і трьох місяців (ст. 102 КК).

Крім того, згідно з положеннями ч. 3 ст. 102 КК покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому у наступних межах:

1) якщо неповнолітнім вчинено повторний замах на злочин невеликої тяжкості, – позбавлення волі може бути призначено за замах на злочин строком не більше одного року (п. 1 ч.3 ст. 102 КК);

2) якщо неповнолітнім вчинено замах на злочин середньої тяжкості - строк позбавлення волі не може перевищувати два роки вісім місяців (п. 2 ч. 3 ст. 102 КК);

3) якщо неповнолітнім вчинено замах на тяжкий злочин – строк позбавлення волі не може перевищувати чотири роки вісім місяців (п. 3 ч. 3 ст. 102 КК);

4) якщо неповнолітнім вчинено замах на особливо тяжкий злочин – строк позбавлення волі не може перевищувати шість років вісім місяців (п. 4 ч. 3 ст. 102 КК);

5) якщо неповнолітнім вчинено замах на особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – строк позбавлення волі не може перевищувати десяти років (п. 5 ч. 3 ст. 102 КК);

Крім того, на практиці суди при призначенні покарання неповнолітнім, окрім вимог ст. 68 та Розд. XV Загальної частини КК України, часто застосовують ст. 69 КК. Прикладом можуть бути наступні справи:

1) вироком Конотопського міськрайонного суду Сумської області неповнолітнього І. засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч.3 ст. 15 ч.3 ст. 185 КК України. З урахуванням віку засудженого суд застосував ст. 69 КК та призначив йому покарання у виді штрафу розміром 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 грн.)¹.

2) вироком Охтирського міжрайонного суду Сумської області неповнолітнього С. засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК України. З урахуванням віку засудженого, суд застосував ст. 69 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі на строк 9 місяців².

Таким чином, на практиці зустрічаються випадки одночасного застосування трьох статей про пом'якшення покарання. А саме: *стаття Розділу XV Загальної частини КК України, ч. 3 ст. 68 КК, ст. 69 КК.*

Наступним питанням, що заслуговує на особливу увагу, є призначення покарання за декілька замахів на злочин. За кожен замах покарання призначається окремо згідно частинами 1, 3 ст. 68 КК.

¹ [58] Документи Конотопського міськрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р..

² [60] Документи Охтирського міжрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

Застосування правил, передбачених частиною 3 ст. 68 КК, можливе лише при призначенні покарання за окремий (одиночний) злочин, у тому числі і незакінчений. Тому якщо особа вчинила декілька незакінчених злочинів, положення ч. 3 ст. 68 КК можуть застосовуватися при призначенні покарання за кожний з них, а визначення остаточного покарання за сукупністю цих злочинів здійснюється за правилами ст. 70 КК. При цьому слід урахувати, що ч. 2 ст. 70 КК не містить яких-небудь спеціальних застережень стосовно строку покарання, остаточно визначеного шляхом складання покарань за сукупністю незакінчених злочинів. Тому якщо особа вчинила декілька незакінчених злочинів, то за кожний з них покарання призначається з дотриманням вимог ч. 3 ст. 68 КК, однак остаточне покарання, призначене за сукупністю замахів на злочини шляхом складання, повинно визначатися в межах, передбачених ч. 2 ст. 70 КК, тобто в межах, встановлених санкцією статті, санкцією частини статті) Особливої частини КК¹.

Цим шляхом йде і практика. Прикладами можуть бути наступні справи:

1) вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області Г. було засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15 та ч. 2 ст. 190 і ч. 2 ст. 15 та ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 369 КК України.

Суд призначив покарання за злочин, передбачений ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 190 КК у виді обмеження волі строком на 1 рік (згідно з ч. 3 ст. 68 КК максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 позбавлення волі на строк 3 роки).

За злочин, передбачений ч. 2 ст. 15 ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 369 КК винному призначене покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки без конфіскації (згідно з ч.3 ст. 68 КК максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 8 років позбавлення волі, тобто не більше 5 років 4 місяців).

На підставі ст. 70 КК України суд призначив остаточне покарання шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим у виді позбавлення волі строком на 3 роки без конфіскації майна².

¹ [35] Герцензон А. А. Квалификация преступления / А. А. Герцензон. – М. : Госюриздат, 1947. – С.35

² [60] Документи Охтирського міжрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

2) вироком Тростянецького районного суду Сумської області 3. було засуджено за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 та ч. 2 ст. 15 і ч. 1 ст. 162 КК України.

Суд призначив покарання за злочин, передбачений ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185 КК із застосуванням ст. 69 КК України у виді позбавлення волі строком на 1 рік (згідно з ч.3 ст. 68 КК максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від 6 років позбавлення волі, тобто не більше 4 років).

За злочин, передбачений ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 162 КК винному призначено покарання у вигляді обмеження волі строком на 1 рік (згідно з ч. 3 ст. 68 КК максимальне покарання за цей злочин не може перевищувати 2/3 від обмеження волі на строк 3 роки).

На підставі ч.1 ст. 70 КК України суд призначив остаточне покарання шляхом поглинання менш суворого покарання більш сувором у виді позбавлення волі строком на 1 рік¹.

Цікаво відмітити, що КК Росії, на відміну від КК України, закріплює правило, згідно з яким при вчиненні декількох замахів остаточне покарання не може перевищувати більш ніж половину максимального строку або розміру покарання, яке може бути призначено за замах на найтяжчий з учинених злочинів.

Видається, що така позиція є невірною. Законодавець, з огляду на те, що вчинені злочини є незакінченими, зобов'язує суд зменшити покарання за кожен з них. Подальше пом'якшення покарання не відповідає принципу справедливості – адже повторність є обтяжуючою обставиною (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК).

Розглядаючи питання призначення покарання за замах на злочин, видається необхідним дослідити питання його призначення за замах на злочин, вчинений у співучасті.

Кваліфікація злочинних дій виконавця є підставою для кваліфікації і дій інших співучасників, оскільки це впливає із сутності інституту співучасті. Беручи до уваги, що організатор, підбурювач, пособник своїми діями безпосередньо не виконують об'єктивної сторони злочину, кваліфікація їх дій, крім статті Особливої частини, за якою кваліфікують дії виконавця, потребує додаткового застосування частин 3, 4 або 5 ст. 27 КК.

¹ [60] Документи Охтирського міжрайонного суду Сумської області. - ДАСО, 2001-2011 р.

Згідно з ч. 4 ст. 29 КК співучасники злочину (організатор, підбурювач, пособник) за наявності замаху на злочин у діях виконавця підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому злочині, тобто за певною статтею Особливої частини КК, за якою кваліфікують дії виконавця, і за ч. 3, 4 або 5 ст. 27, а також за ч. 2 чи 3 ст. 15 КК.

Частина 3 ст. 68 КК України не містить указівки на те, чи застосовуються правила обов'язкового зменшення покарання за замах на злочин до всіх співучасників. Іноді можна зробити неправильний висновок про те, що дані правила діють тільки при призначенні покарання виконавцю злочину, а не організатору, підбурювачу та пособнику. Але це не так. Законодавець обґрунтовано не зв'язує судові органи заздалегідь встановленими формальними критеріями для призначення покарання співучасникам і не вимагає його обов'язкового підвищення або зниження залежно від виконаної кожним з них тієї чи іншої ролі у спільному злочині¹. Це пояснюється тим, що не можна стверджувати в кожному конкретному випадку, що організатор та виконавець завжди є більш суспільно небезпечними, ніж підбурювач та пособник. Цим шляхом йде і практика.

Підсумовуючи проведений аналіз проблем призначення покарання за замах на злочин, запропонуємо викласти ч.3 ст. 68 КК України в наступній редакції:

*«Строк або розмір покарання за **незакінчений замах** не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, а строк або розмір покарання за **закінчений замах** не може перевищувати трьох чвертей максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Ця норма не поширюється на злочини, передбачені статтями 112, 348, 379, 400, 443 КК України».*

¹ На це звертають увагу В.І.Тютюгін та О.В.Ус.[179] Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І.Борисов та ін.. – Х. : Право, 2010. – Вип. 19. С.46.

§5. Спеціальні правила призначення покарання за замах на злочин

Розглядаючи питання про призначення покарання за замах на злочин, необхідно зауважити, що чинний КК України в ст. 65 передбачає загальні засади призначення покарання за вчинення злочину. Разом із тим ч. 3 ст. 68 містить законодавчу новелу щодо спеціальних обставин, які мають ураховуватися судом при призначенні покарання за замах на злочин.

Деякі вчені використовують термін «засади» як до загальних, так і до спеціальних правил призначення покарання¹. Видається доречнішим було б користуватися термінами «загальні засади» та «спеціальні правила». Сам термін «засади» означає основні положення, принципи, найперші та головні істини науки, її основи². Вони не можуть поділятися на види (загальні та спеціальні). Засади єдині та обов'язкові для застосування при призначенні покарання за будь-яких умов і до будь-якого злочину. Всі інші правила, які при призначенні покарання враховують стадію злочину, роль суб'єкта у вчиненні злочину та ін., не можуть визнаватися «засадами», оскільки застосовуються не кожного разу, і тільки в окремих випадках вони доповнюють загальні основи призначення покарання. Саме тому, видається можливим використовувати щодо загальних обов'язкових основ призначення покарання термін «засади», а до інших, особливих вимог, зумовлених незакінченістю злочину чи вчиненням злочину в співучасті, - використовувати термін «спеціальні правила».

¹ [82] Иногамова-Хегай Л. В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений : учеб. пособие / Л. В. Иногамова-Хегай. – М. : Инфра-М, 2002. – С. 169; [120] Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве (Вопросы теории) / Л. Л. Кругликов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – С. 30.; [150] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак. – Х. : Право, 2010. – 232 с.

² [166] Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Рус. яз. 1992. – 958 с.; [247] Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца-тип. М.О. Вольфа, 1882. – Т. 3 : П. – 567 с.

Стаття 65 КК встановлює загальні засади призначення покарання, які є обов'язковими у всіх випадках призначення покарання. Разом із тим, законодавець стосовно специфіки конкретних інститутів кримінального права передбачає і певні спеціальні правила призначення покарання, які для цих інститутів є обов'язковими.

Процес призначення покарання конкретній особі за вчинений злочин має обов'язково пройти два етапи: 1) врахування загальних засад призначення покарання, передбачених у ст. 65 КК України; 2) врахування спеціальних правил, що характеризують конкретний вчинений злочин.

Специфіка взаємодії загальних засад та спеціальних правил призначення покарання полягає в тому, що спеціальні правила призначення покарання конкретизують загальні засади відповідно до специфіки певного кримінально - правового інституту. При застосуванні деяких із цих правил іноді виникає конкуренція спеціальних правил із загальними засадами призначення покарання¹.

Є. В. Благов вважає, що між загальними засадами та спеціальними правилами призначення покарання дійсно може бути часткова конкуренція, при чому вона може бути як виправданою, так і невиправданою. Невиправдана конкуренція породжується недоліками закону².

Отже, щодо співвідношення загальних засад і спеціальних правил призначення покарання теорія кримінального права відстоює позицію про необхідність їх одночасного застосування. Тобто вони застосовуються у взаємозв'язку та взаємопоеднанні. Загальні засади та спеціальні правила призначення покарання є двома групами правил тієї самої діяльності. Тому і ті, й інші можуть бути самостійними і не дублювати один одного.

Спеціальні правила не можуть протирічити загальним засадам призначення покарання. Якщо виникає питання про наявність у конкретній нормі спеціальних правил призначення покарання, то

¹ [82] Иногамова-Хегай Л. В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений : учеб. пособие / Л. В. Иногамова-Хегай. – М. : Инфра-М, 2002. – С. 169.

² [13] Благов Е. В. Назначение наказания: теория и практика / Е. В. Благов. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т им. П. П. Демидова, 2002. – С. 139.

суд обов'язково має врахувати загальні засади, і лише після цього – спеціальні правила.

Розглянемо ці засади та правила призначення покарання за замах у сукупності та в їх співвідношенні.

Загальні засади призначення покарання - це система встановлених законом і обов'язкових для суду вихідних вимог (відправних правил), із яких має виходити суд при визначенні підстав, порядку та меж призначення покарання по кожній окремій кримінальній справі і щодо кожної конкретної особи, якій це покарання призначається¹.

Стаття 65 КК передбачає загальні засади призначення покарання, які повинні обов'язково застосовуватись у своїй єдності. Суд призначає покарання: а) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин; б) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; в) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

В.В. Полтавець пропонує наступну характеристику загальних засад призначення: 1) їх перелік вичерпним чином визначений у КК України (ст.65); 2) вони мають загальний характер; 3) вони є обов'язковими правилами; 4) вони є системою правил, які мають ураховуватись судом у їх сукупності; 5) в них реалізуються принципи призначення покарання: законність, справедливість, гуманізм, індивідуалізація покарання й економія заходів кримінально-правового примусу; 6) їх завданням є досягнення покаранням передбаченої законом мети»².

Спеціальні правила призначення покарання - це передбачені в кримінальному законі правила призначення покарання, обов'язкові для індивідуалізації покарання винному з урахуванням характеру вчиненого конкретного злочину.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.348

² [182] Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Полтавець Валерія Володимирівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 200 с.

Термін «спеціальний» у тлумачних словниках визначається як «особливий, винятково для чого-небудь призначений»¹, «який чимось відрізняється від інших, не такий як усі», «особливий, окремий, не загальний»².

Ці положення знаходять своє відображення в науці кримінального права. Так, Р. Н. Хамитов визначає спеціальні правила призначення покарання як регламентовані в законі положення, спрямовані на деталізацію загальних засад призначення покарання³.

Є. В. Благов вважає, що спеціальні правила використовуються в частині того, що відображає особливості певних категорій злочинів⁴.

Аналізуючи ці визначення, можна зробити висновок, що законодавець, закріплюючи спеціальні правила призначення покарання, максимально індивідуалізує покарання, враховуючи при цьому особливості певного інституту кримінального права (замаху на злочин).

Аналіз спеціальних правил призначення покарання свідчить про те, що в їх основі лежить специфіка змісту певних інститутів кримінального права: незакінченого злочину та співучасті (ст.68), сукупності злочинів і вироків (статті 70, 71), призначення покарання неповнолітнім (ст. 103) тощо. Саме зміст цих інститутів відображається певними *спеціальними ознаками*. Тому ці спеціальні правила призначення покарання є обов'язковими тільки при призначенні покарання відповідно до особливостей певних кримінально-правових інститутів.

Специфіка цих обставин, у свою чергу, зумовлена різноманітністю життєвих ситуацій, коли злочинне діяння або особа, яка є винною в його вчиненні, характеризуються специфічними, нетиповими

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – [26] С. 1168

² [248] Толковый словарь русского языка : в 4 т. / глав. ред. Б. М. Волин, Д. Н. Ушаков. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1940. – Т. 4 : С–Ящурный. – С. 434.

³ [294] Хамитов Р. Н. Специальные правила назначения наказания / Р. Н. Хамитов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – 166 с.

⁴ [13] Благов Е. В. Назначение наказания: теория и практика / Е. В. Благов. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т им. П. П. Демидова, 2002. – С.138.

повими ознаками, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого або небезпечності самої особи винного, що і потребує спеціального підходу до особливостей призначення покарання за замах на злочин.

Чинний КК України передбачає в частинах 1 та 3 ст.68 КК спеціальні правила призначення покарання за замах на злочин.

Такими спеціальними правилами є: а) тяжкість вчиненого особою діяння; б) ступінь здійснення злочинного наміру; в) причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

Як бачимо, ч. 1 ст. 68 КК певним чином повторює положення ст. 65 КК щодо врахування ступеня тяжкості вчиненого. Але між формулюванням цієї обставини в ст. 65 та в ст. 68 КК є термінологічні відмінності. У зв'язку з цим вимагає аналізу питання чи йдеться в названих статтях про тотожні поняття, чи про різні за своїм значенням поняття, адже ст. 65 говорить про ступінь тяжкості *злочину*, а ст. 68 – про ступінь тяжкості *діяння*¹.

Ступінь тяжкості вчиненого злочину як загальна засада призначення покарання визначається в ст. 12 КК, яка поділяє всі діяння на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Поняттю «ступінь тяжкості злочину» тотожним є поняття «характер і ступінь суспільної небезпечності»². Ступінь тяжкості вчиненого злочину визначається його здатністю спричинити істотну шкоду або створити загрозу заподіяння такої шкоди суспільним відносинам, які охороняються нормами кримінального права. Отже, ступінь тяжкості вчиненого злочину визначається цінністю тих суспільних відносин, на які посягає винний, значущістю об'єкта злочину, характером та обсягом наслідків – чим більш тяжкими є наслідки, спричинені злочином і чим більшим є

¹ На це звертає увагу Маслак Н.В. [150] Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак. – Х. : Право, 2010. – С.170

² [86] Кадников Н.Г. Категории преступлений проблемы уголовной ответственности/ Н.Г. Кадников – М. «Книжный мир», 2005. – С. 31.[113] Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.

розмір завданих збитків, тим більш суворе покарання може бути призначене винному¹.

Ступінь тяжкості вчиненого особою діяння означає необхідність урахування всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак саме цього конкретного злочину в їх сукупності : характеру злочину (наприклад, замах на вбивство чи на крадіжку), способу вчинення злочину, мотивів, мети, наявності чи відсутності кваліфікуючих ознак тощо².

Проаналізувавши наведені визначення, є можливість зробити висновок, що положення ч.1 ст. 68 дублює положення ч. 1 ст. 65 КК України 2001 року. Обидві статті вимагають при призначенні покарання врахувати тяжкість злочину, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки та ін. На цій підставі вважаємо доцільним виключити з ч. 1 ст. 68 формулювання «ступінь тяжкості вчиненого особою діяння». Тим самим буде усунуто дублювання однакових за своїм кримінально-правовим значенням понять.

Загалом, загальним засадам призначення покарання багато уваги приділили у своїх працях такі вчені як М. І. Бажанов, Є. В. Благов, О. С. Горелік, П. С. Дагель, Н. Ф. Кузнецова, А. В. Наумов, В. В. Полтавець, В. І. Ткаченко та ін.³.

¹ [115] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, Л. М.Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – С.350

² Там само . С.359

³ [4] Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву : монография / М. И. Бажанов. – К. : Вища шк., 1980. – С. 30-31; [13] Благов Е. В. Назначение наказания: теория и практика / Е. В. Благов. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т им. П. П. Демидова, 2002. – С.30-31.; [39] Горелік А. С. Положение общей части уголовного права о назначении наказания (понятие, классификация, соотношение) / А. С. Горелік // Совершенствование уголовного законодательства и практики его применения. – Красноярск, 1989. – С. 79.; [50] Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве : учеб. пособие / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. – С. 15.;[99] Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА-ИНФРА+М, 1998. – С. 119; [134] Курс уголовного права. Общая часть : учеб. для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – Т. 1 : Учение о пре-

Оскільки проблема загальних засад призначення покарання достатньо визначена і має значення для призначення покарання за будь-який злочин, такі ознаки, як призначення покарання в межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин; відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; враховуючи особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання в монографії детально не розглядаються.

Розглянемо *спеціальні правила* призначення покарання за замах на злочин.

Ступінь здійснення злочинного наміру також є спеціальною ознакою, яка обов'язково підлягає врахуванню судом при призначенні покарання за замах на злочин.

Урахування судом ступеня реалізації злочинного наміру передбачає, що при призначенні покарання за замах на злочин суд має врахувати вид замаху (закінчений чи незакінчений).

При призначенні покарання за замах важливе значення має визначення виду замаху. Це необхідно тому, що закінчений замах є більш суспільно небезпечним ніж незакінчений. Проте і в межах закінченого чи незакінченого замаху, ступінь небезпечності вчиненого може бути різною. Вона залежить від розміру заподіяної шкоди, способу вчинення, інтенсивності вчинених дій та ін. Так, правильно відмічено, що «при закінченому замаху наслідки злочину можуть або взагалі не настати (промах при пострілі з метою вбивства), або наслідки настають, але не ті, яких намагався досягти винний (внаслідок того ж пострілу потерпілому були заподіяні лише тяжкі тілесні ушкодження). Зазначені обставини істотно впливають на ступінь тяжкості вчиненого діяння, характеризують різний ступінь реалізації злочинного наміру і тому мають бути враховані судом при призначенні покарання за незакінчений

ступення. – С.454. ; [162] Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : БЕК, 1999. – С.10; [182] Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Полтавець Валерія Володимирівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. –200 с.; [241] Ткаченко В. Общие начала назначения наказания / В. Ткаченко // Рос. юстиция. – 1997. – № 1. – С. 10–11.

злочин»¹. Інакше кажучи, встановлюється, наскільки був підготовлений злочин: якою мірою були реально створені умови для його вчинення, які засоби вчинення злочину були використані, оскільки вони характеризують ступінь суспільної небезпечності цієї особи і конкретного злочину та ін.

Близькість настання злочинного результату тісно пов'язана зі ступенем підготовленості злочину і визначається, насамперед, двома моментами: наскільки наближеним в дійсності було настання злочинного результату й, взагалі, чи міг він настати при даних діяннях і використаних засобах. Тобто, наскільки *реальним* у даних конкретних умовах було настання наслідків.

М.Д. Шаргородський підкреслював, що чим ближче діяльність винного до настання злочинного результату, тим вищою має бути міра покарання². І.С. Тишкевич також вважав, що ступінь наближення настання злочинного результату є важливою обставиною, яка свідчить про більший чи менший ступінь небезпечності дій при замаху на злочин³.

Причини, за яких злочин не було доведено до кінця, є наступною спеціальною ознакою, що підлягає врахуванню судом при призначенні покарання за замах. Причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця, можуть належати до причин *суб'єктивного* чи *об'єктивного* характеру. *Перші* характеризують ступінь активності самого винного при вчиненні злочину, інтенсивність та цілеспрямованість його діянь, рівень його підготовленості до злочину, здатність долати перешкоди і домагатися результату та ін. *Другі* свідчать про те, що злочин не був доведений до кінця не тому, що сам винний не мав достатнього злочинного досвіду чи необхідних злочинних навичок, а через певні зовнішні обставини (активний опір потерпілого, втручання сторонніх осіб, своєчасне затримання винного, тощо). Названі причини в кожному конкретному випадку

¹ [117] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одісеї, 2008. – С. 33

² [303] Шаргородский М. Д. Вина и наказание в советском уголовном праве / М. Д. Шаргородский. – М. : Моск. большевик, 1945. – С. 21

³ [239] Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 27.

свідчать про різний ступінь небезпечності як діяння, так і особи винного¹.

Загалом, проблематика причин недоведення злочину до кінця вже була детально розглянута в попередньому розділі.

¹ [117] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одісей, 2008. – С. 28.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні юридичної природи замаху на злочин із урахуванням історичних і сучасних тенденцій його розвитку та змін, формулювання теоретично обґрунтованих висновків щодо поняття, ознак і видів замаху на злочин, підстав і меж кримінальної відповідальності та покарання за вчинення таких дій, і визначення на цьому підґрунті рекомендацій щодо удосконалення законодавства та слідчо – судової практики.

1. Криміналізація замаху на злочин є необхідною та виправданою, оскільки хоча рівень суспільної небезпечності замаху є нижчим, ніж закінченого злочину, проте наявність повністю сформованої суб'єктивної сторони (у виді прямого умислу та визначеної мети) свідчить про високу інтенсивність та шкідливість замаху.

2. Замаху на злочин властиві усі ознаки, передбачені ч. 1 ст. 11 КК України: суспільна небезпечність, винність, протиправність, які, в свою чергу, мають певні специфічні риси, притаманні тільки замаху. *Суспільна небезпечність* як матеріальна ознака замаху на злочин полягає в тому, що діяння, внаслідок своєї недоведеності, може лише створювати реальну загрозу заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам або якщо і спричиняє певні наслідки, то зовсім не ті, на які було спрямовано діяння та умисел винного і які є обов'язковими ознаками конкретного складу злочину. Таким чином, діяння при замаху не заподіює суспільним відносинам ту шкоду, яку винний мав намір спричинити. А отже, суспільна небезпечність замаху, у порівнянні із закінченим злочином, є меншою. *Винність*, як ознака, що виявляє внутрішній психологічний зміст замаху на злочин, відбиває специфіку замаху – можливість вчинення його тільки з прямим умислом. *Протиправності* замаху полягає в тому, що він передбачений одночасно як статтею Загальної частини (ст. 15), так і статтями Особливої частини КК (вказівка на конкретний злочин, на який було вчинено замах). *Караність* замаху визначається не тільки межами санкції статті Особливої частини КК. Особливості караності замаху передбачені також ч. 3 ст. 68, яка встановлює максимальний розмір покарання за замах – не більше двох третин максимального стро-

ку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК.

Крім того, виходячи з ч. 1 ст. 15 КК, ознаками замаху є: наявність діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину; злочин не доведений до кінця; не доведення злочину до кінця не залежить від волі винного; замах можливий тільки з прямим умислом.

3. Законодавче визначення замаху не позбавлено недоліків, і, перш за все, не дає можливості розмежувати замах і готування. Уявляється, визначення замаху необхідно вдосконалити, зазначивши, що діяння (дія або бездіяльність) при замаху має бути ознакою об'єктивної сторони складу конкретного злочину, при замаху винна особа вчиняє хоча б частку об'єктивної сторони конкретного злочину. Тому видається можливим викласти ст. 15 КК України в такій редакції: **«Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, коли розпочинається виконання об'єктивної сторони злочину, але при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі особи».**

4. Оскільки вчинення замаху на злочин можливе шляхом як дії, так і бездіяльності (ч. 1 ст. 15 КК), а частини 2 та 3 ст. 15 КК характеризують замах лише як *дію*, пропонується змінити редакцію ст. 15 КК, виключивши з частин 2 та 3 ст. 15 КК термін «дія», замінивши його терміном «діяння»: **«Замах є закінченим, якщо особа виконала всі діяння, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця; замах є незакінченим, якщо особа не виконала всіх діянь які вважала необхідними для доведення злочину до кінця».**

5. Аналіз особливостей конструювання об'єктивної сторони різних злочинів та можливості в них замаху дозволяє зробити певні узагальнення: замах неможливий у злочинах: а) які вчиняються шляхом простої одноактної пасивної поведінки; б) в яких закон обумовлює кримінальну відповідальність настанням наслідків, зазначених у конкретному розмірі, або які мають оціночний характер, за умови, що прямим умислом особи

не охоплювалося заподіяння шкоди визначеного в законі характеру та розміру; в) кримінальна відповідальність за які обумовлена створенням небезпеки спричинення суспільно небезпечних наслідків; г) з усіченим складом, окрім випадків помилки в об'єкті, коли все вчинене має кваліфікуватися як замах, незалежно від особливостей конструкції складу злочину; д) із похідними наслідками.

6. Замах на злочин необхідно відмежовувати не тільки від готування та закінченого злочину, а й від незлочинних діянь.

7. Підставою кримінальної відповідальності за замах є склад замаху на злочин, передбачений статтями як Особливої, так і Загальної частин КК. У монографії проаналізовано об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону замаху на злочин.

8. Вчинення суспільно небезпечного діяння при частковій реалізації умислу необхідно кваліфікувати як замах на злочин, оскільки юридична природа такого злочину за наявності єдиного умислу полягає в тому, що це є одиничний продовжуваний злочин. Виходячи з цього, видається можливим змінити редакцію ч. 2 ст. 115 КК України наступним положенням: **«Умисне вбивство двох або більше осіб або замах на вчинення такого вбивства з частковою реалізацією умислу – вбивство хоча б однієї особи...»**

9. Суспільна небезпечність незакінченого замаху є нижчою, ніж закінченого, і це має враховуватися при обов'язковому зменшенні покарання за замах на злочин. Видається доцільним доповнити ч. 3 ст. 68 КК України посиланням на те, що **«строк або розмір покарання за закінчений замах не може перевищувати трьох чвертей максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, а строк або розмір покарання за незакінчений замах не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу».**

10. При одночасному застосуванні правил пом'якшення кримінального покарання, передбачених ст. 68 та статтями 69 і 69¹ КК України, ч. 3 ст. 68 КК має бути застосована першою. Оскільки

правила ч. 3 ст. 68 поширюються на будь-який замах без урахування особливостей та обставин його вчинення. Це дає підставу стверджувати, що першою підлягає застосуванню саме та норма, яка насамперед ураховує стадію вчинення злочину. А потім застосовуються статті 69, 69¹ та ч. 3 ст. 43 КК, оскільки вони поширюються не на всі випадки вчинення замаху на злочин, а лише на ті з них, які характеризуються наявністю певних обставин.

11. При призначенні покарання за ч. 3 ст. 68 КК з використанням положень статей Розділу XV КК, першою слід застосовувати норму, яка враховує особливості суб'єкта злочину, оскільки саме від його специфіки залежать вид та розмір покарання.

Додатки

ДОДАТОК А

Таблиця поділу статей Особливої частини КК України 2001 р. в залежності від можливості замаху при їх вчиненні.¹

Злочини, суб'єктивна сторона яких завжди припускає вчинення замаху - всі злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати тільки в прямому умислі:

Стаття 109. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади.

Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

Стаття 111. Державна зрада.

Стаття 112. Посягання на життя державного чи громадського діяча.

Стаття 113. Диверсія.

Стаття 114. Шпигунство.

Стаття 129. Погроза вбивством.

Стаття 134. Незаконне проведення абортів.

Стаття 135. Залишення в небезпеці.

Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.²

Стаття 139. Ненадання допомоги хворому медичним працівником.

Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

Стаття 144. Насильницьке донорство.

Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Стаття 147. Захоплення заручників.

Стаття 148. Підміна дитини.

Стаття 149. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини.

Стаття 150. Експлуатація дітей.

Стаття 150¹. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Стаття 151. Незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Стаття 152. Згвалтування.

¹ Законодавство використано станом на 01.09.2011 року.

² Цей злочин може мати змішану форму вини, в такому разі – замах відсутній.

Стаття 153. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок.

Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Стаття 156. Розбещення неповнолітніх.

Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.

Стаття 158. Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців.

Стаття 158¹. Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз.

Стаття 158². Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Стаття 159. Порушення таємниці голосування.

Стаття 159¹. Порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку).

Стаття 160. Порушення законодавства про референдум.

Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань.

Стаття 162. Порушення недоторканності житла.

Стаття 163. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Стаття 164. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Стаття 165. Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків.

Стаття 167. Зловживання опікунськими правами.

Стаття 168. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння).

Стаття 169. Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння).

Стаття 170. Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій.

Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Стаття 172. Грубе порушення законодавства про Працю.

Стаття 173. Грубе порушення угоди про працю.

Стаття 174. Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку.

Стаття 175. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Стаття 176. Порушення авторського права і суміжних прав.

Стаття 177. Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію.

Стаття 180. Перешкоджання здійсненню релігійного обряду.

Стаття 181. Посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів.

Стаття 182. Порушення недоторканності приватного життя.

Стаття 183. Порушення права на отримання освіти.

Стаття 184. Порушення права на безоплатну медичну допомогу.

Стаття 185. Крадіжка.

Стаття 186. Грабіж.

Стаття 187. Розбій.

Стаття 188¹. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання.

Стаття 189. Вимагання.

Стаття 190. Шахрайство.

Стаття 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Стаття 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Стаття 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї.

Стаття 195. Погроза знищення майна.

Стаття 197¹. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

Стаття 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом.

Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.

Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення.

Стаття 201. Контрабанда.

Стаття 202. Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг.

Стаття 203. Зайняття забороненими видами господарської діяльності.

Стаття 203¹. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.

Стаття 205. Фіктивне підприємництво.

Стаття 206. Протидія законній господарській діяльності.

Стаття 207. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті.

Стаття 208. Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків.

Стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Стаття 210. Порушення законодавства про бюджетну систему України.

Стаття 211. Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку.

Стаття 213. Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом.

Стаття 214. Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Стаття 215. Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків.

Стаття 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок.

Стаття 217. Незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма.

Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами.

Стаття 223. Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску.

Стаття 223¹. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів.

Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів.

- Стаття 225.* Обман покупців та замовників.
- Стаття 226.* Фальсифікація засобів вимірювання.
- Стаття 227.* Випуск або реалізація недоброякісної продукції.
- Стаття 228.* Примушування до анти конкурентних узгоджених дій.
- Стаття 231.* Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю.
- Стаття 232.* Розголошення комерційної або банківської таємниці.
- Стаття 233.* Незаконна приватизація державного, комунального майна.
- Стаття 234.* Незаконні дії щодо приватизаційних паперів.
- Стаття 235.* Недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання.
- Стаття 246.* Незаконна порубка лісу.
- Стаття 255.* Створення злочинної організації.
- Стаття 256.* Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності.
- Стаття 257.* Бандитизм.
- Стаття 258.* Терористичний акт.
- Стаття 258¹.* Втягнення у вчинення терористичного акту.
- Стаття 258².* Публічні заклики до вчинення терористичного акту.
- Стаття 258³.* Створення терористичної групи чи терористичної організації.
- Стаття 258⁴.* Сприяння вчиненню терористичного акту.
- Стаття 259.* Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.
- Стаття 260.* Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.
- Стаття 261.* Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення.
- Стаття 262.* Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем.
- Стаття 263.* Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.
- Стаття 265.* Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами.

- Стаття 265¹.* Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію.
- Стаття 266.* Погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали.
- Стаття 267¹.* Порушення вимог режиму радіаційної безпеки.
- Стаття 268.* Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини.
- Стаття 269.* Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легkozаймистих речовин.
- Стаття 278.* Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна.
- Стаття 279.* Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства.
- Стаття 280.* Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків.
- Стаття 284.* Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха.
- Стаття 285.* Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден.
- Стаття 289.* Незаконне заволодіння транспортним засобом.
- Стаття 290.* Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу.
- Стаття 293.* Групове порушення громадського порядку.
- Стаття 295.* Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку.
- Стаття 296.* Хуліганство.
- Стаття 297.* Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.
- Стаття 299.* Жорстоке поводження з тваринами.
- Стаття 300.* Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості.
- Стаття 301.* Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів.
- Стаття 302.* Створення або утримання місць розпусти і звідництва.
- Стаття 303.* Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією.

Стаття 304. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стаття 308. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту.

Стаття 310. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель.

Стаття 311. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів.

Стаття 312. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Стаття 313. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням.

Стаття 314. Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стаття 315. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стаття 316. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів.

Стаття 317. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

Стаття 319. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин.

Стаття 321. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Стаття 322. Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів.

Стаття 323. Спонукування неповнолітніх до застосування допінгу.

Стаття 324. Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

Стаття 330. Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави.

Стаття 332. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України.

Стаття 333. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю.

Стаття 335. Ухилення від призову на строкову військову службу.

Стаття 336. Ухилення від призову за мобілізацією.

Стаття 337. Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів.

Стаття 338. Наруга над державними символами.

Стаття 339. Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні.

Стаття 340. Незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Стаття 341. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд.

Стаття 342. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.

Стаття 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.

Стаття 344. Втручання у діяльність державного діяча.

Стаття 345. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу.

Стаття 346. Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча.

Стаття 349. Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника.

Стаття 351. Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради.

Стаття 352. Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Стаття 353. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи.

Стаття 354. Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації.

Стаття 355. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Стаття 357. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження.

Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів.

Стаття 359. Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Стаття 361¹. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут.

Стаття 361². Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації.

Стаття 366. Службове підроблення.

Стаття 368. Одержання хабара.

Стаття 368¹. Незаконне збагачення.

Стаття 369. Пропозиція або давання хабара.

Стаття 369¹. Зловживання впливом.

Стаття 370. Провокація хабара.

Стаття 371. Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою.

Стаття 372. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Стаття 373. Примушування давати показання.

Стаття 374. Порушення права на захист.

Стаття 375. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

Стаття 376. Втручання в діяльність судових органів.

Стаття 376¹. Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду.

Стаття 377. Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного.

Стаття 382. Невиконання судового рішення.

Стаття 383. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

Стаття 384. Завідомо неправдиве показання.

Стаття 385. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

Стаття 386. Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку.

Стаття 387. Розголошення даних досудового слідства або дізнання.

Стаття 388. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації.

Стаття 390. Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі.

Стаття 391. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Стаття 392. Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань.

Стаття 393. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти.

Стаття 394. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу.

Стаття 395. Порушення правил адміністративного нагляду.

Стаття 396. Приховування злочину.

Стаття 397. Втручання в діяльність захисника чи представника особи.

Стаття 398. Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи.

Стаття 400. Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Стаття 405. Погроза або насильство щодо начальника.

Стаття 407. Самовільне залишення військової частини або місця служби.

Стаття 408. Дезертирство.

Стаття 409. Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом.

Стаття 410. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Стаття 429. Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю.

Стаття 430. Добровільна здача в полон.

Стаття 431. Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні.

Стаття 432. Мародерство.

Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій.

Стаття 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними.

Стаття 436. Пропаганда війни.

Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни.

Стаття 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення.

Стаття 442. Геноцид.

Стаття 444. Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист.

Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала.

Стаття 446. Піратство.

Стаття 447. Найманство.

Злочини, суб'єктивна сторона яких ніколи не припускає вчинення замаху - всі злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати тільки в необережності.

Стаття 119. Вбивство через необережність.

Стаття 128. Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Стаття 196. Необережне знищення або пошкодження майна.

Стаття 403. Невиконання наказу.

Стаття 412. Необережне знищення або пошкодження військового майна.

Стаття 414. Порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення.

Стаття 415. Порушення правил водіння або експлуатації машин.

Стаття 416. Порушення правил польотів або підготовки до них.

Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби.

Злочини, суб'єктивна сторона яких може припускати вчинення замаху - всі злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати як в умислі так і в необережності, а також, в непрямому умислі.

• *Злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати як в умислі, так і в необережності* - якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі чи необережності - не можливий:

Стаття 120. Доведення до самогубства.

Стаття 132. Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Стаття 133. Зараження венеричною хворобою.

Стаття 239. Забруднення або псування земель.

Стаття 239¹. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель.

Стаття 239². Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Стаття 241. Забруднення атмосферного повітря.

Стаття 242. Порушення правил охорони вод.

Стаття 243. Забруднення моря.

Стаття 244. Порушення законодавства про континентальний шельф України.

Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

Стаття 248. Незаконне полювання.

Стаття 250. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів.

Стаття 254. Безгосподарське використання земель.

Стаття 267. Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами.

Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів.

Стаття 320. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Стаття 328. Розголошення державної таємниці.

Стаття 334. Порушення правил міжнародних польотів.

Стаття 418. Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання.

Стаття 419. Порушення правил несення прикордонної служби.

Стаття 420. Порушення правил несення бойового чергування.

Стаття 421. Порушення статутних правил внутрішньої служби.

Стаття 422. Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості.

Стаття 427. Здача або залишення ворогові засобів ведення війни.

Стаття 428. Залишення гинучого військового корабля.

Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими.

Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни.

• *Злочини, суб'єктивна сторона яких може полягати як у прямому, так і в непрямому умислі* - якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі - не можливий:

Стаття 115. Умисне вбивство.

Стаття 116. Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання.

Стаття 117. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження.¹

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Стаття 123. Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання.

Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження.

Стаття 126. Побой і мордування.

Стаття 127. Каткування.

Стаття 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невілікової інфекційної хвороби.

Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна.²

Стаття 194¹. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики.

Стаття 209¹. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)

Стаття 212¹. Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Стаття 218. Фіктивне банкрутство.

Стаття 219. Доведення до банкрутства.

Стаття 220. Приховування стійкої фінансової неспроможності.

Стаття 221. Незаконні дії у разі банкрутства.

Стаття 223². Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів.

¹ До статей 121–128 КК див. у Додатку до КК: «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень».

² До ст. 194 КК див.: пост. ПВСУ від 2 липня 1976 р. № 4 «Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» // Постанови... – С. 103-107.

Стаття 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Стаття 249. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Стаття 252. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду.

Стаття 294. Масові заворушення.

Стаття 298. Знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці.

Стаття 298¹. Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду.

Стаття 347. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Стаття 348. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця.

Стаття 350. Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Стаття 356. Самоправство.

Стаття 360. Умисне пошкодження ліній зв'язку.

Стаття 361. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Стаття 362. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї.

Стаття 363¹. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку.

Стаття 378. Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного.

Стаття 379. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя.

Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Стаття 402. Непоко́ра.

Стаття 411. Умисне знищення або пошкодження військового майна.

Стаття 439. Застосування зброї масового знищення.

Стаття 441. Екоцид.

Стаття 443. Посягання на життя представника іноземної держави

• *Злочини, суб'єктивна сторона яких характеризується різним ставленням винного до діяння й до наслідків - якщо суб'єктивна сторона злочину даної групи полягає в прямому умислі – замах можливий, якщо в непрямому умислі чи необережності, а також характеризується наявністю одночасно двох форм вини - неможливий:*

Стаття 131. Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.¹

Стаття 137. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей.²

Стаття 138. Незаконна лікувальна діяльність.

Стаття 140. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.³

Стаття 141. Порушення прав пацієнта.

Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною.

Стаття 145. Незаконне розголошення лікарської таємниці.

Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування.

Стаття 178. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків.⁴

Стаття 179. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь.⁵

¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

³ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

⁴ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁵ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

Стаття 197. Порухення обов'язків щодо охорони майна.¹

Стаття 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів.²

Стаття 232¹. Незаконне використання інсайдерської Інформації.³

Стаття 232². Приховування інформації про діяльність емітента.⁴

Стаття 236. Порухення правил екологічної безпеки.⁵

Стаття 237. Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічно-го забруднення.⁶

Стаття 240. Порухення правил охорони або використання надр.⁷

Стаття 247. Порухення законодавства про захист рослин.⁸

Стаття 251. Порухення ветеринарних правил.⁹

Стаття 253. Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля.¹⁰

Стаття 264. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів.¹¹

Стаття 270. Порухення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.¹²

Стаття 271. Порухення вимог законодавства про охорону праці.¹³

Стаття 272. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.¹⁴

Стаття 273. Порухення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах.¹⁵

¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

³ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁴ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁵ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁶ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁷ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁸ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

⁹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

¹⁰ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

¹¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

¹² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

¹³ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

¹⁴ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

¹⁵ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

Стаття 274. Порухення правил ядерної або радіаційної безпеки.¹

Стаття 275. Порухення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд.²

Стаття 276. Порухення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту.³

Стаття 277. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів.⁴

Стаття 281. Порухення правил повітряних польотів.⁵

Стаття 282. Порухення правил використання повітряного простору.⁶

Стаття 283. Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда.

Стаття 286. Порухення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.⁷

Стаття 287. Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації.

Стаття 288. Порухення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.⁸

Стаття 291. Порухення чинних на транспорті правил.⁹

Стаття 325. Порухення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням.¹⁰

Стаття 326. Порухення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами.¹¹

Стаття 327. Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції.

Стаття 329. Втрата документів, що містять державну таємницю.¹²

¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

³ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁴ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁵ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁶ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁷ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁸ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

¹⁰ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

¹¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

¹² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю

Стаття 363. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється.¹

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем.²

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень.³

Стаття 367. Службова недбалість.⁴

Стаття 380. Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист.⁵

Стаття 381. Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист.⁶

Стаття 404. Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків.⁷

Стаття 406. Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості.⁸

Стаття 423. Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем.⁹

Стаття 424. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.¹⁰

Стаття 426. Бездіяльність військової влади.¹¹

¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

² Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

³ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁴ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁵ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁶ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися необережністю.

⁷ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁸ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

⁹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

¹⁰ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

¹¹ Суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися умислом.

ДОДАТОК Б

Практичний додаток для правильного обчислювання варіантів призначення покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та строкового позбавлення волі за замах на злочин

Строк	2/3	3/4
1 рік	8 місяців	9 місяців
2 роки	1 рік 4 місяці	1 рік 6 місяців
3 роки	2 роки	2 роки 3 місяця
4 роки	2 роки 8 місяців	3 роки
5 років	3 роки 4 місяці	3 роки 9 місяців
6 років	4 роки	4 роки 6 місяців
7 років	4 роки 8 місяців	5 років 3 місяця
8 років	5 років 4 місяця	6 років
9 років	6 років	6 років 9 місяців
10 років	6 років 8 місяців	7 років 6 місяців
11 років	7 років 4 місяця	8 років 3 місяці
12 років	6 років	9 років
13 років	8 років 9 місяців	9 років 9 місяців
14 років	9 років 4 місяці	10 років 6 місяців
15 років	10 років	11 років 3 місяця

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров, Н. Г. Применение норм советского социалистического права [Текст] / Н. Г. Александров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 76 с.
2. Алексеев, Н. Е. Основание уголовной ответственности по советскому уголовному праву [Текст] / Н. Е. Алексеев, В. Г. Смирнов, М. Д. Шаргородский // Изв. вузов. Правоведение. – 1961. – № 2. – С. 73–85.
3. Артикул воинский [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма. – С. 327–389.
4. Бажанов, М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву [Текст] : монография / М. И. Бажанов. – К. : Вища шк., 1980. – 216 с.
5. Бажанов, М. И. Уголовное право Украины. Общая часть [Текст] : конспект лекций / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги. 1992. – 168 с.
6. Бажанов, М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины : монография [Текст] / М. И. Бажанов. – Х. : Право, 2000. – 128 с.
7. Баулин, Ю. В. Десять уроков из первоначального опыта применения Уголовного кодекса Украины [Текст] / Ю. В. Баулин // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы : материалы 11 межд. науч.-практ. конфер., состоявшейся на юрид. ф-те МГУ им. М. В. Ломоносова 30-31 мая 2002 г. – М. : ЛексЭст, 2003. – С. 67–71.
8. Баулин, Ю. В. Проблемы застосування нового Кримінального кодексу України [Текст] / Ю. В. Баулин // Юрист України. – 2003. – № 1. – С. 27–29.
9. Баулин, Ю. В. Уголовный кодекс Украины: особенности и новеллы [Текст] / Ю. В. Баулин, В. И. Борисов // Новое уголовное законодательство стран СНГ и Балтии: сб. науч. ст. – М., 2002. – С. 355–380.
10. Баулин, Ю. В. Деякі принципи новели Загальної частини Кримінального кодексу України та проблеми їх застосування [Текст] / Ю. В. Баулин // Правова держава : щоріч. наук. пр. Ін-ту

- держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 310–316.
11. Баулін, Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності [Текст] : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
  12. Белогриць-Котляревский, Л. С. Учебник русского уголовного права [Текст] : Общая и Особенная части / Л. С. Белогриць-Котляревский. – К. ; Харьков : Южно-рус. книгоизд-во Ф. А. Иогансона, 1903. – 618 с.
  13. Благов, Е. В. Назначение наказания: теория и практика [Текст] / Е. В. Благов. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т им. П. П. Демидова, 2002. – 176 с.
  14. Благов, Е. В. Применение специальных начал назначения уголовного наказания [Текст] / Е. В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 288 с.
  15. Благов, Е. В. Применение уголовного права (теория и практика) [Текст] / Е. В. Благов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 505 с.
  16. Блинова, Л. И. Основные вопросы Общей части советского уголовного права [Текст]: учеб. пособие / Л. И. Блинова, Г. Г. Криволапов. – М. : Акад. МВД СССР, 1976. – 120 с.
  17. Большой психологический словарь [Текст] / сост. Б. Г. Мещеряков, В. М. Зинченко. – М. : Олма-пресс, 2004. – 672 с.
  18. Борисов, В. І. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки [Текст] : монографія / В. І. Борисов, О. О. Пашенко. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 244 с.
  19. Бородин, С. В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / С. В. Бородин, О. Л. Дубовик [и др.] ; отв. ред. А. В. Наумов. – М. : Юристь, 1997. – 824 с.
  20. Бочаров, Е. Квалификация убийств: некоторые вопросы теории и практики [Текст] / Е. Бочаров, М. Феоктистов // Уголов. право. – 2000. – № 2. – С. 65–67.
  21. Брайнин, Г. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве [Текст] / Г. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1963. – 275 с.

22. Брайнин, Я. М. Уголовный закон и его применение [Текст] / Я. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1967. – 240 с.
23. Брич, Л. Проблема критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці [Текст] / Л. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 43. – С. 255–272. – Серія юридична.
24. Брич, Л. Деякі міркування щодо всеосяжного погляду на Особливу частину КК України (Про працю М. Хавронюка «Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України») [Текст] / Л. Брич, В. Навроцький // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 9. – С. 105–117.
25. Будзинский, С. М. Начала уголовного права [Текст] / С. М. Будзинский. – Варшава : Тип. И. Яворского, 1870. – 361 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Рад. шк., 2001. – 1440 с.
28. Владимиров, Л. Е. Учебник русского уголовного права. Общая часть [Текст] : учебник / Л. Е. Владимиров. – Харьков : Тип. Каплана и Бирюкова, 1889. – 253 с.
29. Волков, Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность [Текст] / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1965. – 136 с.
30. Волков, Б. С. Мотив и квалификация преступлений [Текст] / Б. С. Волков; под ред. Ф.Н. Фаткуллина – Казань, КГУ, 1968. – 164 с.
31. Волков, Г. Н. Классовая природа преступления и советское уголовное право [Текст] / Г. Н. Волков. – М. : Совет. законодательство, 1935. – 232 с.
32. Вышинская, З. А. Некоторые замечания к проекту Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик [Текст] / З. А. Вышинская, А. В. Кузнецов // Совет. государство и право. – 1958. – № 8. – С. 73–76.
33. Гарбатович, Д. А. Квалификация уголовно-правовых деяний по субъективной стороне [Текст] : монография / Д. А. Гарбатович. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 192 с.

34. Гармаш, Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом: підстава криміналізації та склад злочину [Текст] : монографія / Д. О. Гармаш. – Х. : ФІНН, 2011. – 184 с.
35. Герцензон, А. А. Квалификация преступления [Текст] / А. А. Герцензон. – М. : Госюриздат, 1947. – 146 с.
36. Герцензон, А. А. Советское уголовное право [Текст] : крат. учеб. для юрид. школ и курсов / А. А. Герцензон, Б. С. Ошеревич. – М. : Юриздат, 1937. – 143.
37. Герцензон, А. А. Уголовное право. Часть общая [Текст] : учеб. пособие для слушателей ВЮА / А. А. Герцензон. – М. : РИО ВЮА, 1948. – 496 с.
38. Горегляд, О. Опыт начертания российского уголовного права [Текст] / О. Горегляд. – СПб. : Тип. И. Иоаннесова, 1815 г. – 167 с.
39. Горелик, А. С. Положение общей части уголовного права о назначении наказания (понятие, классификация, соотношение) [Текст] / А. С. Горелик // Совершенствование уголовного законодательства и практики его применения. – Красноярск, 1989. – С. 78–85.
40. Горелик, И. И. Квалификация преступлений опасных для жизни и здоровья [Текст] / И. И. Горелик. – Минск : Высшейш. шк., 1973. – 320 с.
41. Горелик, И. И. Квалификация преступлений опасных для жизни и здоровья [Текст] / И. И. Горелик. – Минск : Высш. Школа, 1973. – 318 с.
42. Гребенкин, Ф. Общественная опасность преступления и ее характеристики [Текст] / Ф. Гребенкин // Уголовное право : научно-практ. журнал. – 2006. – № 1. – С. 22–26.
43. Гринчак, С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Гринчак; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого ; наук. керівник Л. Ф. Дорош. – Х., 2007. – 218 с.
44. Гринь, М. В. Неоконченное преступление [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. В. Гринь. – Краснодар, 2003. – 23 с.

45. Гришанин, П. Ф. Стадии совершения умышленного преступления в сфере задач предотвращения и пресечения преступлений [Текст] / П. Ф. Гришанин. – М. : ВШ МВД РСФСР, 1960. – 36 с.
46. Гродецкий, Ю. В. Добровільна відмова при співучасті [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец 12.00.08 / Ю. В. Гродецкий. – Х., 2002. – 20 с.
47. Дагель, П. С. О косвенном умысле при предварительной преступной деятельности [Текст] / П. С. Дагель // Вопросы государства и права. – Л., 1964. – С. 187–202.
48. Дагель, П. С. Обстоятельства, исключающие виновность субъекта и влияющие на форму вины [Текст] / П. С. Дагель // Совет. юстиция. – 1973. – № 3. – С. 14–16.
49. Дагель, П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление [Текст] : монография / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1974. – 243 с.
50. Дагель, П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве [Текст] : учеб. пособие / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. – 132 с.
51. Дагель, П. С. Условия установления уголовной наказуемости [Текст] / П. С. Дагель // Изв. Вузов. Правоведение. – 1975. – №4. – С.68–72.
52. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] : в 4 т. / В. И. Даль. – Т. 1–4 : репринт. изд. 1863–1866. – М. : Рус.яз., 2000.
53. Демидов, Ю. А. Предметное содержание умысла по советскому уголовному праву [Текст] / Ю. А. Демидов // Труды Высшей школы МООП РСФСР. – М., 1965. – Вып. 12. – С. 27–39.
54. Демидов Ю. А. Умысел и его виды по советскому уголовному праву [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. А. Демидов. – М., 1964. – 16 с.
55. Документи Апеляційного суду Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.
56. Документи Заріченського районного суду міста Суми [Текст]. – ДАСО, 2001-2011р.
57. Документи Ковпаківського районного суду міста Суми [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.

58. Документи Конотопського міськрайонного суду Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.
59. Документи міськрайонного суду м. Тростянець Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.
60. Документи Охтирського міжрайонного суду Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.
61. Документи районного суду м. Путивль Сумської області [Текст]. – ДАСО, 2001-2011 р.
62. Домаков, В. В. Этапы умышленной преступной деятельности и вопросы ответственности [Текст] / В. В. Домаков // Проблемы неотвратимости ответственности в уголовном праве и процессе. – Калинин, 1984. – С. 121–126.
63. Дурманов, Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву [Текст] / Н. Д. Дурманов. – М. : Госюриздат, 1955. – 210 с.
64. Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец 12.00.08 / М. Д. Дякур. – К., 2009. – 18 с.
65. Есипов, В. В. Очерк русского уголовного права. Часть общая : Преступление и преступники. Наказание и наказуемые [Текст] : учебник / В. В. Есипов. – Варшава : Тип. Варшав. учеб. округа, 1894. – 419 с.
66. Ефремова, Н. Н. Развитие русского права второй половины XVII–XVIII веков [Текст] / Н. Н. Ефремова, И. А. Исаев, И. С. Штамм ; отв. ред. Е. А. Скрипилев. – М. : Наука, 1992. – 312 с.
67. Желудков, А. В. Уголовное право. Общая часть [Текст] : учеб. пособие / А. В. Желудков. – М. : Юрайт. 2000. – 172 с.
68. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності [Текст] : Закон України від 15.04.2008 р. № 270–VI / Відом. Верх. Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.
69. Заславська, М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість та склад злочину [Текст] : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. Г. Заславська; наук. керівник проф. В. І. Борисов; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 224 с.

70. Защита прав человека и борьба с преступностью [Текст] : Документы Совета Европы. – М. : Спарк, 1998. – С. 135-140.
71. Здравомыслов, Б. В. Стадии совершения умышленного преступления [Текст] / Б. В. Здравомыслов. – М. : ВЮЗИ, 1960. – 33 с.
72. Землюков, С. В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда [Текст] / С. В. Землюков ; под ред. В. К. Гавло. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1991. – 242 с.
73. Зінченко, І. О. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація [Текст] : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – 256 с.
74. Зінченко, І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання [Текст] : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2008. – 336 с.
75. Злобин, Г. А. Умысел и его формы [Текст] / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 264 с.
76. Иванов, А. М. Уголовный закон и уголовная политика на Корейском полуострове: компаративный анализ [Текст] : учеб. пособие / А. М. Иванов, А. Г. Корчагин. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2002. – 160 с.
77. Иванов, А. М., Корчагин А. Г. Уголовный закон и уголовная политика на корейском полуострове (компаративный анализ) [Текст] : учеб. пособие. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2002. – 158 с.
78. Иванов, В. Д. Основания уголовной ответственности и наказуемости за покушение на преступление [Текст] / В. Д. Иванов // Сборник статей адъюнктов и соискателей / ВШ МООП СССР. – М., 1966. – С. 48–51.
79. Иванов, В. Д. Ответственность за покушение на преступление (На основании практики судебных и следственных органов Казахской ССР) [Текст] / В. Д. Иванов. – Караганда : КВШ МВД СССР, 1974. – 118 с.
80. Иванов, В. Д. Понятие и виды стадий преступной деятельности [Текст] / В. Д. Иванов // Изв. вузов. Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 86–89.
81. Игнатов, А. Н. Курс российского уголовного права [Текст] : в 2 т. / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1 : Общая часть. – 560 с.

82. Иногамова-Хегай, Л. В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений [Текст] : учеб. пособие / Л. В. Иногамова-Хегай. – М. : Инфра-М, 2002. – 169 с.
83. Исаев, И. А. История России: правовые традиции [Текст] : монография / И. А. Исаев. – М. : ЮКИС, 1995. – 319 с.
84. История России 1917–1940 [Текст] : хрестоматия / сост. В. А. Мазур [и др.] ; под ред. М. Е. Главацкого. – Екатеринбург ; Урал. лицей, 1993. – 357 с.
85. История Советского уголовного права [Электронный ресурс] / А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов [и др.]. – 1947 г. // Все о праве : компас в мире юриспруденции. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum107/>.
86. Кадников, Н. Г. Категории преступлений проблемы уголовной ответственности [Текст] / Н. Г. Кадников – М. : Книжный мир, 2005. – 83 с.
87. Калмыков, П. Д. Учебник уголовного права. Часть общая и особенная [Текст] : учебник / П. Д. Калмыков. – СПб. : Тип. Товарищества “Обществен. польза”, 1866. – 535 с.
88. Каплун, И. З. Приготовление и покушение в советском уголовном праве [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : / И. З. Каплун. – М., 1947. – 16 с.
89. Караулов, В. Ф. Стадии совершения преступления [Текст] : учеб. пособие / В. Ф. Караулов. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 60 с.
90. Караулов, В. Ф. Уголовно-правовая борьба с покушением на преступление и приготовлением к преступлению по советскому уголовному праву [Текст] : автореф. дис. .... канд. юрид. наук : спец 12.00.08 / В. Ф. Караулов. – М., 1969. – 16 с.
91. Карпушин, М. П. Уголовная ответственность и состав преступления [Текст] / М. П. Карпушин, В. И. Курляндский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 232 с.
92. Кваліфікація злочинів [Текст] : навч. посіб. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с.
93. Кириченко, В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву [Текст] / В. Ф. Кириченко. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 96 с.
94. Кистяковский, А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая [Текст] : учебник /

А. Ф. Кистяковский. – 3-е изд. – К. : Изд-во книгопродавца-изд. Ф. А. Иогансона, 1891. – 850 с.

95. Ковалёв, М. И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации [Текст] : учеб. пособие / М. И. Ковалев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1977. – 80 с.

96. Козлов, А. П. Учение о стадиях преступления [Текст] / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 353 с.

97. Колоколов, Г. Е. К учению о покушении [Текст] / Г. Е. Колоколов. – М. : Унив. тип. (Катков и Ко), 1884. – 238 с.

98. Колоколов, Г. Уголовное право. Общая часть [Текст] : курс лекций / Г. Колоколов. – М. : Тип. Келлер, 1899–1900. – 762 с.

99. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / под ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА-ИНФРА+М, 1998. – 832 с.

100. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постатейными материалами и судебной практикой [Текст] / под ред. С. Н. Никелина. – М. : Менеджер : Юрайт, 2000. – 1184 с.

101. Комментарий к УК РФ с постатейными материалами и судебной практикой [Текст] / под ред. С. И. Улезько, М. Б. Смоленского. – Ростов-н/Д. : Март, 2002. – 864 с.

102. Кондрашова, Т. В. Проблемы уголовной ответственности за преступление против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности [Текст] / Т. В. Кондрашова. – Екатеринбург : Гуманит. ун-т, 2000. – 436 с.

103. Кони, А. Ф. Избранные произведения [Текст] : в 2 т. / А. Ф. Кони. – М. : Юрид. лит., 1959. – Т. 2 : Воспоминания. – 536 с.

104. Конституційне право України [Текст] : конспект лекцій / за ред. Ю. М. Тодики. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1997. – 170 с.

105. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 1996р. – №30. – Ст. 141.

106. Коняхин, В. П. Теоретические основы построения общей части российского уголовного права [Текст] / В. П. Коняхин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 348 с.

107. Коптякова, Л. И. Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация [Текст] / Л. И. Коптякова // Проблемы права, социалистической государственности и социального управления. – Свердловск, 1978. – С. 106–106.

108. Коржанський, М. Й. Кваліфікація злочинів [Текст] : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. – 2-е вид. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.

109. Кочетков, А. А. Фактическая ошибка и квалификация преступлений [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Кочетков. – М., 1991. – 19 с.

110. Красиков, Ю. А. Уголовное право. Общая часть. Особенная часть [Текст] : курс лекций. Лекция 7 : Субъективная сторона преступления / Ю. А. Красиков ; отв. ред. А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : ИНФА-М-НОРМА, 1996. – 44 с.

111. Кузнецова, Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности [Текст] : монография / Н. Ф. Кузнецова – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.

112. Кривенко, О. В. Некоторые вопросы применения специальных правил назначения наказания [Текст] / О. В. Кривенко // Изв. вузов. Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 134–143.

113. Кривоченко, Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України [Текст] : монографія / Л. М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.

114. Кригер, Г. Еще раз о смешанной форме вины [Текст] / Г. Кригер // Совет. юстиция. – 1967. – № 3. – С. 5–7.

115. Кримінальне право України. Загальна частина [Текст] : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; кол. авт. : Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко, В. А. Ломако [та ін.]. – 4-е вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

116. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько [та ін.]; відп. ред. Я. Ю. Кондратьев. наук. ред. В. А. Клименко, М. І. Мельник. – К. : Прав. джерела, 2002. – 432 с.

117. Кримінальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – вид. 4-е, допов. – Х. : Одиссей, 2008. – 1208 с.

118. Круглевский, А. Н. Учение о покушении на преступление [Текст] / А. Н. Круглевский. – Петроград : Тип. Мин-ва земледелия, 1917. – Т. 1. – 429 с.

119. Круглевский, А. Н. Учение о покушении на преступление [Текст] / А. Н. Круглевский. – Петроград : Тип. Мин-ва земледелия, 1917. – Т. II. – 429 с.

120. Кругликов, Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве (Вопросы теории) [Текст] / Л. Л. Кругликов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 166 с.
121. Крылова, Н. Е. Основные черты нового Уголовного кодекса Франции [Текст] / Н. Е. Крылова. – М. : Спарк, 1996. – 124 с.
122. Кудрявцев, В. Н. Общая теория квалификации преступлений [Текст] / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.
123. Кудрявцев, В. Н. Объективная сторона преступления [Текст] / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 243 с.
124. Кудрявцев, В. Н. Противоправное бездействие и причинная связь [Текст] / В. Н. Кудрявцев // Совет. государство и право. – 1967. – № 5. – С. 28–36.
125. Кузнецова, Н. Ф. Избранные труды [Текст] / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 834 с.
126. Кузнецова, Н. Ф. Некоторые вопросы ответственности за приготовление или покушение по советскому уголовному праву [Текст] / Н. Ф. Кузнецова // Совет. государство и право. – 1955. – № 5. – С. 116–123.
127. Кузнецова, Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву [Текст] / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1958. – 203 с.
128. Кузнецова, Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности [Текст] / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 217 с.
129. Куринов, Б. А. Научные основы квалификации преступлений [Текст] / Б. А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – 182 с.
130. Курс советского уголовного права [Текст] / под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Т. 1. – 646 с.
131. Курс советского уголовного права [Текст] : в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 : Преступление. – 516 с.
132. Курс советского уголовного права. Часть Общая [Текст] : в 2 т. / отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – Т. 1. – 679 с.

133. Курс советского уголовного права. Часть Общая [Текст] : в 2 т. / отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 2. – 672 с.
134. Курс уголовного права. Общая часть [Текст] : учеб. для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – Т. 1 : Учение о преступлении. – 624 с.
135. Курс уголовного права. Общая часть [Текст] : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Т. 2 : Учение о наказании. – М. : Зерцало, 1999. – 592 с.
136. Куц, В. Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. Н. Куц, науч. рук. М. И. Бажанов. – Х., 1986. – 212 с.
137. Куц, В. Н. О криминализации рэкета [Текст] / В. Н. Куц // Проблемы социалистической законности : респ. межвед. научн. сб. – Х., 1991. – Вып. 26. – С. 65–68.
138. Ломако, В. А. Зміст умислу і його види [Текст] : монографія для студ. юрид. вузів і практ. працівників / В. А. Ломако. – Х. : Юрид. ин-т, 1991. – 16 с.
139. Лохвицкий, А. В. Курс русского уголовного права [Текст] : учебник / А. В. Лохвицкий. – 2-е испр. и доп. изд., сведен. с кассац. решениями. – СПб. : Скоропечатня Ю. О. Шрейера, 1871. – 704 с.
140. Лунеев, В. В. Юридическая статистика [Текст] : учебник / В. В. Лунеев. – М. : Юристъ, 2007. – 394 с.
141. Лякуб, П. Покушение на преступление. Поначалам теории и современным законодательствам [Текст] / П. Лякуб. – СПб. : Тип. О.И. Бакста, 1866. – 67 с.
142. Лясс, Н. В. Понятие и основания наказуемости приготовления и покушения [Текст] / Н. В. Лясс // Ученые записки : Вопросы уголовного права и процесса / Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1956. – Вып. 8, № 202. – С. 52–57.
143. Лясс, Н. В. Стадии преступной деятельности по советскому уголовному праву [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. В. Лясс. – Л., 1952. – 18 с.
144. Лясс, Н. В. Стадии совершения преступления [Текст] / Н. В. Лясс // Курс советского уголовного права. Часть Общая. – Т. 1, гл. 11. – Л., 1968. – С. 547–548.

145. Лясс Н. В. [Рецензия] [Текст] / Н. В. Лясс // Изв. вузов. Правоведение. – 1959. – № 4. – С. 162. – Рец. на кн. : Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1958. – 203 с.

146. Магомедов, А. А. Уголовное право России. Общая часть [Текст] : учебное пособие / А. А. Магомедов. – М. : Брандес, 1997. – 137 с.

147. Маслак, Н. В. Нове в кримінальному законодавстві України щодо відповідальності за готування до злочину [Текст] / Н. В. Маслак // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2003. = № 1 (10). = С. 57 = 60.

148. Малков, В. П. К вопросу о дифференциации уголовной ответственности за покушение на убийство [Текст] / В. П. Малков // Уголовно правовая охрана личности и ее оптимизация : науч.-практ. конф., посвящ. памяти проф. А. Н. Красикова (20-21 марта 2003 г.). – Саратов, 2003. – С. 64.

149. Марцев, А. И. Преступление как социальное явление [Текст] / А. И. Марцев // Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики. – Красноярск, 1998. – С. 6

150. Маслак, Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину [Текст] : монографія / Н. В. Маслак. – Х. : Право, 2010. – 232 с.

151. Маслак, Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н. В. Маслак ; наук. кер. Ю. В. Баулін. – Х., 2005. – 218 с.

152. Международное право в документах [Текст] : учеб. пособие / сост. Н. Т. Блатова. – М. : Юрид. лит., 1982. – 856 с.

153. Мельник, М. І. Законодавчі аспекти відмежування злочинного діяння від незлочинного [Текст] / М. І. Мельник. // Проблеми пенітенціарної теорії та практики : щоріч. бюл. Київського ін-ту внутр.спр. – 2004. – № 9. – С. 83–89.

154. Меньшагин, В. Д. К вопросу об определении наказания по советскому уголовному праву [Текст] / В. Д. Меньшагин // Ученые записки / Всесоюз. ин-т юрид. наук. – М., 1940. – Вып. 1. – С. 43–57.

155. Меньшагин, В. Д. Усиление охраны личной собственности граждан (Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947) [Текст] / В. Д. Меньшагин. – М. : [Б. и.], 1948. – 51 с.

156. Меньшагин, В. Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть [Текст] / В. Д. Меньшагин, А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1955. – Т. 1. – 584 с.

157. Мокринский, С. П. Покушение и приготовление в советском праве [Текст] / С. П. Мокринский // Совет. право. – 1927. – № 1. – С. 56–81.

158. Навроцький, В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації [Текст] : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

159. Навроцький, В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації [Текст] / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 464 с.

160. Назаренко, Г. В. Неоконченное преступление и его виды [Текст] : монография / Г. В. Назаренко, А. И. Ситникова. – М. : Ось-89, 2003. – 160 с.

161. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [Текст]. – 2-е вид., переробл. та допов. / за заг ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.

162. Наумов, А. В. Российское уголовное право. Общая часть [Текст] : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : БЕК, 1999. – 572 с.

163. Никифоров, Б. С. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик [Текст] / Б. С. Никифоров // Важный этап в развитии советского права. (Новое общесоюзное законодательство в области уголовного права, судопроизводства). Труды науч. сессии ВИЮН. – М., 1960. – С. 28–48.

164. Никифоров, Б. С. Об объекте преступления [Текст] / Б. С. Никифоров // Совет. государство и право. – 1948. – №9. – С. 35–49.

165. Новий тлумачний словник української мови [Текст] : у 4 т. : 42000 слів : словник / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : Аконті, 2000. – Т. 2 : Ж–ОБД. – 911 с. – (Нові словники).

166. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Рус. яз. 1992. – 958 с.

167. Орехов, В. В. О социологических исследованиях в уголовном праве [Текст] / В. В. Орехов // Весн. Ленингр. Гос. ун-та. – 1991. – Вып. 1 (№6). – С. 67. – Сер. 6 : Философия, политология, теория и история социализма, психология, право.

168. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация [Текст] / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.

169. Панов, В. П. Международное уголовное право [Текст] / В. П. Панов. – М. : Инфра-М, 1997. – 320 с.

170. Панов, М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства [Текст] / М. І. Панов ; упоряд. : Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.

171. Панов, Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность [Текст] / Н. И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 160 с.

172. Паше-Озерский, Н. Н. К вопросу о покушении на преступление [Текст]. Н. Н. Паше-Озерский // Вестн. совет. юстиции. – 1924. – № 1. – С. 51–54.

173. Пинаев, А. А. Курс лекций по общей части уголовного права [Текст] / А. А. Пинаев. – Харьков : Юрид. Харьков, 2001. – Кн. 1 : О преступлении : курс лекций. – 289 с.

174. Пинаев, А. А. Особенности составов преступления с двойной и смешанной формами вины [Текст] : учеб. пособие / А. А. Пинаев. – Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1984. – 51 с.

175. Пинаев, А. А. Уголовное право Украины. Общая часть [Текст] : учеб. пособие / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юрид., 2005. – 664 с.

176. Пионтковский, А. А. Основание уголовной ответственности [Текст] / А. А. Пионтковский // Совет. государство и право. – 1959. – № 11. – С. 48–58.

177. Пионтковский, А. А. Советское уголовное право. Часть Общая. [Текст] / А. А. Пионтковский. – М. : Госиздат, 1928. – Т. 1. – 428 с.

178. Пионтковский, А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву [Текст] / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 655 с.

179. Питання боротьби зі злочинністю [Текст] : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов [та ін.]. – Х. : Право, 2010. – Вип. 19.

180. Питецкий, В. О дальнейшем воплощении принципа индивидуализации уголовной ответственности в УК РФ [Текст] / В. Питецкий // Уголов. право. – 2004. – № 2. – С. 51–53.

181. Познышев, С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права [Текст] : монография / С. В. Познышев. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : А. А. Карцев, 1912. – 669 с.

182. Полтавець, В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Полтавець Валерія Володимирівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 200 с.

183. Попов, А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах [Текст] / А. Н. Попов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 898 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).

184. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [Текст]: Постанова № 2 від 07.02.2003 року // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972 – 2008). – Х. : Видавець ФО – П Вапнярчук Н. М., 2008 – 791 с.

185. Преступление: вопросы и ответы (по Уголовному кодексу Российской Федерации) [Текст] : науч.-практ. пособие / отв. ред. Н. Ф. Мурашов. – М. : Изд-во И.И. Шумилова, 1999. – 188 с.

186. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 р. № 270–VI // Відом. Верх. Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

187. Про практику призначення судами кримінального покарання [Текст] : Постанова Пленуму Верх. Суду України № 7 від 24 жовт. 2003 р. // Вісн. Верхов. Суду України. – 2003. – № 6. – С. 14–20.

188. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [Текст] : Постанова Пленуму Верх. Суду України № 2 від 7 лют. 2003 р. // Вісн. Верхов. Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37–42.

189. Прохоров, В. С. Преступление и ответственность [Текст] / В. С. Прохоров. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 135 с.

190. Пудовочкин, Ю. Е. Учение о преступлении [Текст] : избр. лекции / Ю. Е. Пудовочкин. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 224 с.

191. Пусторослев, П. П. Русское уголовное право. Общая часть [Текст] : лекции / П. П. Пусторослев. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1907. – Вып. 1 : Введение. Источники уголовного права. Преступление. – 552 с.

192. Радутний, О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю [Текст] : монографія / О. Е. Радутний. – Х. : Ксілон, 2008. – 202 с.

193. Рарог, А. И. Проблемы субъективной стороны преступления [Текст] : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : МЮИ, 1991. – 92 с.

194. Рарог, А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений [Текст] / А. И. Рарог. – М. : Профобразование, 2001. – 133 с.

195. Рарог, А. И. Уголовное право. Общая часть в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие / А. И. Рарог, В. П. Степалин. – М. : Юристь, 1999. – 228 с.

196. Рарог, А. И. Вина и квалификация преступлений [Текст] : учеб. пособие / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 63 с.

197. Рарог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления [Текст] : учебное пособие / А. И. Рарог. – М. : МЮИ, 1991. – 128 с.

198. Рарог, А. И. Уголовное право: Общая часть в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие / А. И. Рарог, В. П. Степалин. – М. : Юрист, 1999. – 228 с.

199. Редин, М. П. Ответственность за покушение на преступление [Текст] / М. П. Редин // Следователь. – 2005. – № 6. – С. 2–12.

200. Редин, М. П. Преступления по степени их завершенности [Текст] : монография / М. П. Редин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 200 с.

201. Российское законодательство X–XX веков [Текст] : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 3 : Акты Земских соборов. – 512 с.

202. Российское законодательство X–XX веков [Текст] : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – 512 с.

203. Российское законодательство X–XX веков [Текст] : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1988. – Т. 7 : Законодательство первой половины XIX века. – 522 с.

204. Русская Правда [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1984. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – С. 27–132.

205. Санталов, А. И. Состав преступления и некоторые вопросы Общей части уголовного права [Текст] / А. И. Санталов // Изв. вузов. Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 98–103.

206. Санталов А. И. Теоретические вопросы уголовной ответственности / А. И. Санталов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 97 с.

207. Сахаров, А. Б. Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву [Текст] / А. Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1956. – 209 с.

208. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917–1952 гг. [Текст] / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Госюриздат, 1953. – 463 с.

209. Святенюк, Н. Квалификация некоторых видов убийств [Текст] / Н. Святенюк // Уголов. право. – 2004. – № 1. – С. 48–50.

210. Селезнёв, М. Неоконченное преступление и добровольный отказ [Текст] / М. Селезнёв // Рос. юстиция. – 1997. – № 11. – С. 20–21.

211. Семернева, Н. К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания [Текст]: учеб. пособие / Н. К. Семернева, Г. П. Новоселов, З. А. Николаева. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1990. – 84 с.

212. Сергиевский, Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая [Текст] : пособие к лекциям / Н. Д. Сергиевский. – Изд. 3-е. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. – 378 с.

213. Ситникова, А. И. Неоконченное преступление и его виды [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Ситникова. – М., 2002. – 27 с.

214. Ситникова, А. И. Приготовление к преступлению и покушение на преступление [Текст] : монография / А. И. Ситникова. – М. : Ось–89, 2006. – 160 с.

215. Смирнова, Н. Н. Уголовное право. Общая и Особенная часть [Текст] : учебник / Н. Н. Смирнова. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1998. – 675 с.

216. Советское уголовное право [Текст] / под ред. Н. А. Огурцова. – Волгоград : , 1973. – 170 с.

217. Советское уголовное право. Общая часть [Текст] : учеб. пособие для студентов фак. совет. строительства ВЮЗИ / под ред. П. И. Гришаева. – М. : ВЮЗИ, 1972. – 197 с.
218. Советское уголовное право. Общая часть [Текст] : учебник. / под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера, В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – 444 с.
219. Советское уголовное право. Часть общая [Текст] : учеб. пособие / отв. ред. В. М. Чхиквадзе. – М. : Госюриздат, 1952. – 511 с.
220. Советское уголовное право. Часть общая : учебник / под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова. – М. : Госюриздат, 1962. – 450 с.
221. Советское уголовное право. Часть общая [Текст] : учебник / ред. М. Д. Шаргородский, Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. – 586 с.
222. Советское уголовное право: Общая и Особенная части [Текст] : учебник / ред. В. Д. Меньшагина. – М. : Госюриздат, 1962. – 478 с.:
223. Спиридонов, Л. И. Социология уголовного права [Текст] / Л. И. Спиридонов. – М. : Юрид лит., 1986. – 240 с.
224. Сташис В. В. Основні новели нового Кримінального кодексу України [Текст] / В. В. Сташис // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 612–626.
225. Сташис, В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України [Текст] / В. В. Сташис // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування та вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. – К; Х., 2002. – С. 5–10.
226. Судебник 1497 года [Текст] // Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. – М., 1985. – Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – С. 54–62.
227. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах [Текст] : офіц. вид. / відп. ред. П. П. Пилипчук. – К. : Ін Юре, 2006. – 392 с.
228. Таганцев, Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая [Текст] : учебник / Н. С. Таганцев. – СПб. : Гос. тип., 1888. – Вып. 2. – 974 с.

229. Таганцев, Н. С. Русское уголовное право. Часть общая [Текст]. – Тула : Автограф, 2001. – Том 1. – 800 с.
230. Тадевосян, Л. З. Неоконченные преступления [Текст] : монография / Л. З. Тадевосян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 207 с.
231. Тацій, В. Я. Новый Уголовный кодекс Украины [Текст] / В. Я. Тацій, В. В. Сташис // Законность. – 2002. – №1. – С. 48–52.
232. Тер-Акопов, А. А. Бездействие как форма преступного поведения [Текст] / А. А. Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980. – 152 с.
233. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления [Текст] / Г. В. Тимейко. – Ростов-н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 215 с.
234. Тимейко, Г. В. Проблемы общего учения об объективной стороне преступления [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г. В. Тимейко. – М., 1981. – 43 с.
235. Тихий, В. П. Злочин, його види та стадії [Текст] / В. П. Тихий, М. І. Панов. – К. : Промені, 2007. – 40 с.
236. Тихонов, В. В. К вопросу о разграничении форм виновности в советском уголовном праве [Текст] / В. В. Тихонов // Изв. вузов. Правоведение. – 1963. – № 3. – С. 82–89.
237. Тишкевич, И. С. Понятие и наказуемость покушения по советскому уголовному праву [Текст] / И. С. Тишкевич // Ученые записки / Беларус. гос. ун-т им. В. И. Ленина. – Мн., 1957. – Вып. 34. – 125 с.
238. Тишкевич, И. С. Понятие приготовления и покушения в советском уголовном праве [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И. С. Тишкевич. – Мн., 1952. – 24 с.
239. Тишкевич, И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (понятие и наказуемость) [Текст] / И. С. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – 258 с.
240. Тишкевич, С. И. Квалификация преступлений против жизни [Текст] : учеб. пособие / И. С. Тишкевич. – Мн. : МВШ МВД СССР, 1991. – 234 с.
241. Ткаченко, В. Общие начала назначения наказания [Текст] / В. Ткаченко // Рос. юстиция. – 1997. – № 1. – С. 10–11.
242. Ткаченко, В. Приготовление к преступлению и покушение на него [Текст] / В. Ткаченко // Совет. юстиция. – 1975. – № 16. – С. 7–8.

243. Ткаченко, В. Угроза как уголовно-правовая категория [Текст] / В. Ткаченко // Следователь. – 2000. – № 6. – С. 7–10.
244. Ткаченко, В. И. Понятие и виды покушения на преступление [Текст] / В. И. Ткаченко // Вопросы теории и практики применения уголовного закона : межвуз. сб. – Красноярск, 1986. – С. 47–49.
245. Тоболкин, П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм [Текст] / П. С. Тоболкин. – Свердловск, 1983. – С. 5.
246. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля [Текст] : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца–тип. М. О. Вольфа, 1881. – Т. 2 : И–О. – 808 с.
247. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля [Текст] : в 4 т. – М. : Изд. книгопродавца–тип. М. О. Вольфа, 1882. – Т. 3 : П. – 567 с.
248. Толковый словарь русского языка [Текст] : в 4 т. / глав. ред. Б. М. Волин, Д. Н. Ушаков. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1940. – Т. 4 : С–Ящурный. – 750 с.
249. Толковый словарь русского языка [Текст] : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – Репринт. изд. – М. : Госизд. иностр. и нац. словарей, 1995. – Т. 3. – 672 с.
250. Толмачев, О. Квалификация преступлений при частичной реализации умысла [Текст] / О. Толмачев // Рос. юстиция. – 2000. – № 12. – С. 30–31.
251. Трайнин, А. М. Общее учение о составе преступления [Текст] / А. Н. Трайнин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957. – 363 с.
252. Трайнин, А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву [Текст] / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. лит., 1951. – 388 с.
253. Трайнин, А. Н. Уголовное право. Общая часть. [Текст] : учебник / А. Н. Трайнин. – М. : Изд-во 1-го Моск. гос. ун-та, 1929. – 511 с.
254. Трухин, А. Тяжесть преступления как категория уголовного права [Текст] / А. Трухин // Уголов. право. – 2005. – № 2. – С. 59–61.
255. Тютюгін, В. І. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті [Текст] / В. І. Тютюгін, О. В. Ус // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2010. – Вип. 19. – С. 36–47.

256. Тютюгін, В. І. Питання гуманізації кримінальної відповідальності та їх реалізація в деяких законодавчих новелах [Текст] / В. І. Тютюгін // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. – Х., 2009. – Вип. 100. – С. 313–323.
257. Уголовное право буржуазных стран. Общая часть [Текст] : сб. законодат. актов / под ред. А. Н. Игнатова, Н. Д. Козочкина. – М. : Изд-во УДН, 1990. – 312 с.
258. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть [Текст] / под ред. И. Д. Козочкина. – М. : ИМПЭ, 2001. – 576 с.
259. Уголовное право России (общая и особенная часть) [Текст] : учеб. пособие для практ. занятий по Общ. и Особен. части уголов. права России. – М. : Правов. просвещение, 1999. – 185 с.
260. Уголовное право России. Части Общая и Особенная [Текст] : курс лекций / под ред. А. И. Рарога. – М. : Проспект, 2005. – 480 с.
261. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст] / под ред. Б. В. Здравомыслова. – М. : Юристъ, 1999. – 480 с.
262. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст] : конспект лекций в схемах : пособие для подгот. к экзаменам / ред.-сост. Д. И. Платонов. – М. : ПРИОР, 1999. – 108 с.
263. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст] : учебник / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай, А. И. Рарога, А. И. Чучаева. – М. : КОНТРАКТ, ИНФРА–М., 2006. – 553 с.
264. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст] : учебник : практикум / под ред. А. С. Михлина. – М. : Юрист, 2004. – 494 с.
265. Уголовное право. Игнатов А. Н. Курс российского уголовного права [Текст] : в 2 т. / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1 : Общая часть. – 560 с.
266. Уголовное право СССР. Общая часть [Текст] / под ред. В. В. Сташиса, А. Ш. Якупова. – К. : Вища шк., 1984. – 382 с.
267. Уголовное право. Общая часть [Текст] : учебник / под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М. : Нов. юрист, 1997. – 592 с.
268. Уголовное право. Общая часть [Текст]. – изд. 4, перераб. / под ред. В. Д. Меньшагинава. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 574 с.

269. Уголовное право. Часть Общая. Вопросы и ответы [Текст] / под ред. А. С. Михлина. – М. : Юриспруденция, 2000. – 400 с.
270. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования [Текст] / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, С. Г. Келина. – М. : Наука, 1987. – 278 с.
271. Уголовный кодекс Голландии [Текст] / пер. с англ. И. В. Мироновой ; науч. ред. Б. В. Волженкин. – 2-е изд. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.
272. Уголовный кодекс Дании [Текст] / науч. ред. С. С. Беляев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с. – (Законодательство зарубежных стран).
273. Уголовный кодекс Испании [Текст] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с. – (Иностранное законодательство).
274. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики [Текст] / пер. с кит. Д. В. Вичикова ; под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 303 с.
275. Уголовный кодекс Республики Болгария [Текст] / науч. ред. А. И. Лукашов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.
276. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Текст]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с.
277. Уголовный кодекс Республики Польша [Текст] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой. – Минск: Тесей, 1998. – 128 с.
278. Уголовный кодекс РСФСР. Часть общая [Текст] : практ. коммент. / под ред. М. Н. Гернета, А. Н. Трайнина. – М. : Право и жизнь, 1924.
279. Уголовный кодекс УССР [Текст] : утв. ВУЦИК 23 авг. 1922 г. : с алф.-предмет. указ. – Изд. 2-е, офиц. – Харьков : Юриздат Наркомюста УССР, 1922. – 100 с.
280. Уголовный кодекс Швейцарии [Текст] / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Юрид. фак., Каф. уголовного права и криминологии ; [пер. с нем. и предисл. А. В. Серебренникова ; науч. ред. Н. Ф. Кузнецова]. – М. : Зерцало-М, 2001. – 136 с. – (Иностранное законодательство)
281. Уголовный кодекс. Часть общая [Текст] : практ. коммент. / под ред. М. Н. Гернета, А. Н. Трайнина. – М., 1924. – С.33.

282. Уголовный Кодекс Испании [Текст] / под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетников; пер. В. П. Зырянова, Л. Г. Шнайдер. – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.
283. Устинова, Т. Д. Назначение наказания за неоконченную преступную деятельность [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Т. Д. Устинова. – М., 1980. – 22 с.
284. Утевский, Б. С. Вина в советском уголовном праве [Текст] / Б. С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 318 с.
285. Утевский, Б. С. Уголовное право [Текст] / Б. С. Утевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Госюриздат, 1950. – Кн. 2. – 278 с. – (Библиотека народного судьи).
286. Феоктистов, М. В. Приготовление к преступлению и вопросы уголовной ответственности [Текст] / М. В. Феоктистов // Уголовное право в XXI веке : материалы междунар. науч. конф., 31 мая – 1 июня 2001 г. – М., 2002. – С. 217–222.
287. Фефелов.П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Сов. гос-во и право. – 1970. – №11. – С. 101–105.
288. Филимонов, В. Д. Криминологические основы уголовного права [Текст] / В. Д. Филимонов,. – Томск : Изд-во Томского ун-та. 1981. – 209 с.
289. Флетчер, Дж. Основные концепции современного уголовного права [Текст] / Дж. Флетчер, А. В. Наумов; пер. с англ. Л. А. Нежинской, Е. Непомнящей. – М. : Юрист, 1998. – 512 с.
290. Фролов, Ю. А. Принцип индивидуализации наказания по советскому уголовному праву [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. А. Фролов. – К., 1954. – 14 с.
291. Хабаров, А. В. Квалификация неоконченных преступлений [Текст] / А. В. Хабаров // Рос. юрид. журн. – 2000. – № 2. – С. 85–92.
292. Хавронюк, М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи [Текст] / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с. – (Бібліотека кримінального права).
293. Хавронюк, М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними [Текст] / М. Хавронюк // Підприємство, госп-во і право. – 2009. – № 5. – С. 108–113.

294. Хамитов, Р. Н. Специальные правила назначения наказания [Текст] / Р. Н. Хамитов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – 166 с.
295. Хорева, Е. С. Социальная обусловленность уголовной ответственности за предварительную преступную деятельность [Текст] / Е. С. Хорева // Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. – Ташкент, 1989. – С. 17–24.
296. Церетели, Т. В. Причинная связь в уголовном праве [Текст] / Т. В. Церетели. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с.
297. Церетели, Т. Наказуемость приготовления к преступлению по советскому уголовному праву [Текст] / Т. Церетели // Соц. законность. – 1954. – № 12. – С. 10–14.
298. Церетели, Т. В. Причинная связь в уголовном праве [Текст] / Т. В. Церетели. – Тбилиси : ТГУ им. И. Джавахишвили, 1957. – 275 с.
299. Чебишев-Дмитриев, А. О покушении [Текст] / А. Чебишев-Дмитриев – СПб., 1866. – 153 с.
300. Черненко, Т. Г. Множественность преступлений по российскому уголовному праву [Текст] : монография / Т. Г. Черненко. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2007. – 203 с.
301. Чернокозинская, С. В. Проблемы, возникающие при назначении наказаний за приготовление к преступлению [Текст] / С. В. Чернокозинская // Преступность и уголовное законодательство : реалии, тенденции, взаимовлияние : сб. науч. тр. – Саратов, 2004. – С. 193–198.
302. Чхиквадзе, В. М. Понятие и значение состава преступления в советском уголовном праве [Текст] / В. М. Чхиквадзе // Совет. государство и право. – 1955. – № 4. – С. 53–62.
303. Шаргородский, М. Д. Вина и наказание в советском уголовном праве [Текст] / М. Д. Шаргородский. – М. : Моск. большевик, 1945. – 56 с.
304. Шаргородский, М. Д. Вопросы общей части уголовного права (Законодательство и судебная практика) [Текст] / М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1955. – 255 с.
305. Шаргородский, М. Д. Преступления против жизни и здоровья [Текст] / М. Д. Шаргородский. – М. : Изд-во М-ва юстиции СССР, 1947. – 510 с.

306. Шеченко, С. В. Злочини з похідними наслідками [Текст] : монографія / С. В. Шеченко – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – С.36.
307. Щепельков, В. Ф. Квалификация посягательств при частичной реализации умысла [Текст] / В. Ф. Щепельков // Журн. рос. права. – 2002. – № 11. – С. 25–29.
308. Энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. Б. А Введенский. – М. : Большая совет. энцикл., 1953. – Т. 1 : А-Й. – 719 с.
309. Энциклопедический словарь [Текст] : в 3 т. / гл. ред. Б. А. Введенский. – М. : Большая совет. энцикл., 1954. – Т. 2. : К – Праща. – 720 с.
310. Энциклопедия уголовного права [Текст] / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 1 : Понятие уголовного права. – 699 с.
311. Энциклопедия уголовного права [Текст] / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 3 : Понятие преступления. – 522 с.
312. Энциклопедия уголовного права [Текст] / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4 : Состав преступления. – 798 с.
313. Энциклопедия уголовного права [Текст] / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2006. – Т. 5 : Неоконченное преступление. – 463 с.
314. Энциклопедия уголовного права [Текст] / отв. ред. В. Б. Малинин. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2008. – Т. 9 : Назначение наказания. – 911 с.
315. Юридична енциклопедія [Текст] : в 6 т. : енциклопедія / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4 : Н–П. – 720 с.
316. Юшков, С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства [Текст] / С. В. Юшков. – М. : Госюриздат, 1949. – 544 с.
317. Якушин, В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение [Текст] / В. А. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 126 с.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Горноста́й Але́ся Ві́кторівна

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН**

Монографія

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 27.11.2012 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 8,98. Ум.-друк. арк. 9,48.
Наклад 300 прим. Ціна договірна.
Зам. №2711/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом "Юрайт"
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко
(тел.: 057-758-35-98)